

Geachte lezeressen en lezers,

Op 18 september 2010 deed de bekende auteur/journalist Ewoud Sanders de mooie oproep aan zijn Nederlandse collega's in de NRC om hun boeken gratis beschikbaar te stellen als e-boeken in pdf formaat (www.ewoudsanders.nl).

Als 85 jarige auteur van een serie Nederlandse en Spaanse boeken, alsmede vele vertalingen vind ik het een eer dat ik hier ook aan mee kan en mag doen.

Uiteraard hoop ik dat vele auteurs ons zullen volgen.

Al mijn oudere Nederlandse uitgaven zijn geheel gratis beschikbaar in pdf-formaat op o.a. www.digiboeken.org

Mocht u toch een gedrukt exemplaar willen hebben, dan is dat mogelijk nog wel via de tweede handsboekwinkel te koop. Maar u kunt natuurlijk ook aan ons vragen of we een herdruk proberen te regelen.

U bent geheel vrij om mijn e-boeken te kopiëren (eindelijk kopiëren met toestemming!), aan anderen te geven en om er uit te citeren (mits met naamsvermelding). Maar u mag ze niet zomaar afdrukken en dan gaan verkopen.

Ik wil ook nog een keer mijn boeken als luisterboek maken. beschikbaar stellen. Dit kost echter geld, maar als iemand wil sponseren of op een andere manieren wil helpen?

Veel plezier met het lezen van mijn boeken en ook nu nog bent u welkom om commentaar te geven via ons email adres:

info@jeanschalekamp.com

Mijn nieuwste boek, Dood van een Hengelaar, is nu te koop!

Met vriendelijke groeten,

Jean Schalekamp
Mallorca, augustus 2011

Copyright: Jean Schalekamp / Paraplu Producties 1926 – 2011

info@ digiboeken.org

Dit boek is beschikbaar als e-boek en hopelijk binnenkort als luisterboek.

alles hand- bereik onder

jean a. schalekamp
contact / auteurs van de tweede eeuwheft

JEAN A. SCHALEKAMP

ALLES ONDER
HANDBEREIK

UITGEVERIJ CONTACT N.V. AMSTERDAM

OMSLAGONTWERP VAN UNIEPERS

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

**COPYRIGHT © 1969 BY CONTACT-AMSTERDAM
DRUK: TULP-ZWOLLE**

*When I get older losing my hair,
Many years from now*
THE BEATLES

Ik mag wel zeggen dat ik mij comfortabel heb ingericht. Er zullen niet veel mensen zijn die onder prettiger omstandigheden hun werk verrichten. Denk bijvoorbeeld eens aan de miljoenen slachtoffers die in kantoren en fabrieken opgesloten zitten. En de mijnwerkers niet te vergeten.

De ventilator blaast me een constante koele luchtstroom toe en maakt daarbij een aangenaam, beschaafd-zoemend geluid. Ik houd van het zoemen van de ventilator. Hij roept onweersaanbaar steeds weer dezelfde soort herinneringen in me op aan dingen die gebeurden of zomaar waren op even warme of nog warmere dagen. Vage herinneringen, waarvan nauwelijks vast te stellen is of ze prettig dan wel droefgeestig zijn, maar die hoe dan ook op hun beurt weer een zeker gevoel van heimwee opwekken. Heimwee naar wat? Ik zou het niet weten, het is oneindig vaag. Ik weet alleen dat ik het geluid van de ventilator op de een of andere manier 'herken' en dat ook het gevoel iets is, dat ik vaag meen te herkennen. Trouwens, als het me verveelt kan ik het onmiddellijk verjagen door het knopje van de fan om te zetten. Ik hoef daarvoor niet eens van mijn stoel op te staan, want ik heb alles onder handbereik. Naast de schrijfmachine staat een glas whisky. Als ik het opneem om een slok te nemen tinkelen de ijsblokjes, een prettig geluid dat weer andere herinneringen en gedachten oproept. Misschien is het die combinatie van geluiden, het zoemen van de fan en het tinkelen van de ijsblokjes in de whisky die, ja wat eigenlijk?

Alweer zonder van mijn stoel op te staan kan ik ook de platenspeler inschakelen en een plaat opzetten. Soms houd ik ervan, te werken met Art Blakey, Mingus of Coltrane op de achtergrond. Een hele luxe, ik geef het toe, voor iemand die gewoon voor zijn brood zit te werken. Maar ik ben nu eenmaal gesteld op een minimum aan comfort: elektrische fan, ijsblokjes in de whisky, muziek onder handbereik. Nu ja, minimum . . .

Rechts van me is een soort schouw, waarin ik planken heb aangebracht. De planken hebben het enigszins rurale aspect van de schouw een beetje bedorven, maar het was nodig en de bakstenen waardoor ze geschraagd worden zijn zeer decoratief: iedere steen bevat om de een of andere reden zes kleine vierkante gaten en ze zijn alle verschillend van kleur. Op de planken liggen potscherven uit Delphi en Mykene, Romeins glaswerk en munten uit Byzantium, Griekse olielampjes uit Balikesir en Sūsürlük, kif-pijpen uit El-Kelâa-des-Mgouna. Herinneringen alweer. Ook staat er een bijna witte waterkruik met twee oren en een buitensporig lange, dunne hals, geschenk van een vriend uit Ibiza.

Natuurlijk bevatten de planken ook de zeer vele boeken die ik vertaald en de zeer weinige die ik geschreven heb. Boven de boeken hangt een met olieverf geschilderd zelfportret van mijn tienjarige zoon. Het gezicht, zeer breed van boven, met laag voorhoofd (in werkelijkheid is het zo laag niet) loopt naar de kin zeer spits toe, het is bijna volmaakt driehoekig. De mond is zeer rood aangegeven en zeer klein, de mondhoeken zijn omlaaggetrokken. De kleine ronde ogen achter de brilleglazen zijn angstig, het geheel maakt een gesloten indruk. Hij heeft zichzelf zeer goed gezien. Waarom is hij zo bang, waarom is hij niet gelukkig? Ernaast hangt een eveneens geschilderd zelfportret van mijn twaalfjarige dochter, ook een driehoekig gezicht, maar hoog voorhoofd, grote open ogen, brede, sterke mond met volle, rode lippen, alles open en vol zelfvertrouwen. Het zouden plaatjes uit een psychologisch handboek kunnen zijn: het introverte en het extraverte type, maar: is zij wel werkelijk gelukkig? Ik ben al ruim twaalf jaar haar vader, realiseer ik me nu, en nog altijd kost het me moeite om mezelf als vader te zien, mezelf niet meer te zien als . . . als jongen, ja.

De deuren van mijn huisje staan open. Voor de deuropening hangt wit nylon muskietengaas en voor het muskietengaas hangen twee blauw-wit gestreepte gordijnen die niet helemaal gesloten zijn maar toch het vertrek in een schemerig licht hullen, dat eigenlijk nauwelijks geschikt is om te werken. Veel meer om te dromen. Door de opening zie ik de laagste takken van een palmboom, een tuinpad, bloemen, de stammen van de acacia's en de grillige donkere takken van de mirte, een stukje van de met klimop begroeide tuinmuur, het onmenselijk felle

licht van de middag en een zekere roerloosheid. Over enkele uren, als de ergste warmte voorbij is, zal ik de schrijfmachine onder de arm nemen en voor mijn huisje gaan zitten, waar ik kan constateren dat zelfs bij volledige windstilte de minuscule blaadjes van de acacia's nog bewegen. Een heerlijk ogenblik, maar nu is het zo ver nog niet.

Als ik de fan en de pick-up afzet kan ik ook de geluiden van de tuin horen. Vogels en het plotseling aanzwellende en weer even plotseling afbrekende elektrische geluid van duizenden insecten, boomkrekels of wat het ook wezen mogen, de lome stemmen van mijn kinderen, de stemmen van andere kinderen in andere tuinen. Soms werk ik minutenlang niet. Ik kijk alleen maar naar alle dingen om me heen en heb zelfs geen gedachten. Geen noemenswaardige althans. Noem het gerust suffen.

Ik neem nu een pijp uit het pijpenrekje, dat ook alweer onder handbereik is, tenminste, vrijwel: ik hoef me er alleen maar een heel klein beetje voor van mijn stoel te verheffen. Ondanks die geringe moeite zie ik ervan af, de pijp te stoppen. Ik heb er al geen zin meer in. In plaats daarvan neem ik een slok whisky. Ik zie dat ik zuinig moet zijn. Er zitten nog maar twee slokken in het glas en de ijsblokjes zijn vrijwel gesmolten. Als ik nieuwe wil hebben moet ik door de zenderende hitte van de tuin naar het grote huis sloffen, whisky in de bar halen, ijsblokjes in de keuken. De gedachte alleen al maakt me moe. Dan liever dorst.

Ik neem de laatste slok en kijk onwillekeurig door het raam, dat links van me is. De persiënnes zijn gesloten, maar hier en daar ontbreekt een latje en de openingen zijn zo breed, dat ik duidelijk de bamboeplanten kan zien en de jonge bananeboom en het hok van de kalkoen, en achter dat hok de geheel door groenwitte klimop overwoekerde patio met de romantische stenen trap die naar het half ingestorte dakterras voert. En ook nog de keuken en een klein gedeelte van de serre. Ongeveer vijf minuten lang kijk ik door het raam en zie dit alles in smalle, horizontale fragmenten, zonder dat het bijzondere gedachten in me oproept.

Terwijl ik hier zit te suffen gebeuren er miljoenen waanzinnige dingen om me heen. Om maar eens iets te noemen: twee agenten slaan een vrije democratische student bewusteloos, een vrouw liegt, een man valt van zijn fiets en breekt

een sleutelbeen, een fragmentatiebom ontploft en wondt drie Noordvietnamese mannen, zeven vrouwen, twaalf kinderen en twee ouden van dagen met bijna onzichtbare, maar desondanks van minuscule vleugeltjes voorziene en slechts door zeer ingewikkelde chirurgische ingrepen te verwijderen naaldjes, een stier breekt los, een man begrijpt iets niet, ergens gaan zevenendertig miljoen spermatozoïden verloren in een oude zakdoek, een vrouw huilt omdat ze gelogen heeft en liegt op-nieuw. Krankzinnige gedachte, maar zelfs dit vermag me niet op te winden.

Ik geloof dat ik tamelijk gelukkig ben, toch wel, soms, meestal, hoewel niet tevreden misschien, niet altijd, dikwijls niet. Soms zou ik willen:

Alleen zijn,

meer alleen zijn, bedoel ik, dan ik nu ben.

Of minder misschien, alleen maar:

iets meer me bezighouden met mezelf.

Proberen te begrijpen

wat liefde is bijvoorbeeld.

Meer naar muziek luisteren,

ik bedoel echt luisteren.

Alles lezen wat belangrijk is.

Alles opschrijven wat ik denk of al was het maar: wat

ik bedoel en niet precies dat wat ik niet bedoel, ik

bedoel: niet altijd net ernaast.

Meer begrijpen.

Me meer bezighouden met de kinderen.

Vrij zijn van de eigenaardige obsessies en preoccupaties die me beheersen.

Dieper graven.

M. begrijpen.

Meer durven.

Eerlijker zijn.

Gelukkiger zijn.

Meer begrijpen.

Een nieuwe auto hebben.

Ongelukkiger zijn.

Meer geven.

Meer lijden.

Intenser leven.

Iemand werkelijk liefhebben.

Een gebakje met aardbeien en slagroom eten.
Naar Noord-Vietnam gaan.
Meer begrijpen.
Zijn.
Of gewoon ergens helemaal opnieuw beginnen.

Waarom herinner ik me op dit moment, zonder enige aanleiding, plotseling een schemerlamp met matglazen kap waarop, handgeschilderd: een watermolen of misschien ook wel een kleine boerderij omringd door donker geboomte of een meer met kleine zeilboten, alles in crème-wit en blauw gehouden? Ik weet het niet meer. Ik kan het ding niet thuisbrengen. En wat moet ik ermee? Ik heb met het heden al genoeg te stellen. Ik ben verontwaardigd over Santo Domingo, Vietnam, Griekenland, over duizend andere dingen. Ik maak me zorgen over het neo-fascisme, het uitblijven van een brief, een niet-geplaatst artikel, geld. Maar wat weet ik, om maar eens iets te noemen, van de problemen van mijn kinderen? Wat denken ze? Wat zijn ze voor me en wat ben ik voor hen? Wat weet ik van de problemen van M., om nog maar te zwijgen van de mijne? Want al die andere dingen zijn mijn problemen niet. Het zijn dingen die me niet wezenlijk aangaan. En wat me wel aangaat, dat ontvlucht ik. Mijn probleem, dokter, is dat ik geen problemen heb.

Wie het verleden niet aankan en het heden nog minder, moet zich misschien meer met de toekomst bezighouden. Ook dat is een aanvaardbare vorm van escapisme. En zelfs de toekomst heb ik bij wijze van spreken onder handbereik.

Het is nu juni 1967 en ik ben veertig jaar. Over weinige dagen zal ik eenenveertig zijn. Over twintig jaar zal ik, als er niets tussen komt, eenenzestig zijn. Ik wil het niet zijn, denk ik dan onmiddellijk. Ik gruw van de ouderdom. Hoewel, als men het eenmaal is, zal ook dat wel weer meevallen. Het went, denk ik. Wie had bijvoorbeeld ooit kunnen denken dat ik nog eens veertig zou worden en ook daar ben ik aan gewend geraakt. De vraag is, wat ik dan gedaan zal hebben, zo althans zou men het kunnen stellen. Als het even weinig zal zijn als ik in de afgelopen twintig jaar gedaan heb, dan is er, vrees ik, weinig hoop.

Soms bevangt me een eigenaardige nieuwsgierigheid. Naar over een uur, naar morgen, volgende maand, naar over tien,

twintig, dertig jaar, naar over vijf minuten zelfs. Er kan een onverwachte bezoeker komen, een vriend van vroeger of een onbekende die misschien een vriend worden zal, iets dat een ingrijpende verandering in mijn leven teweeg zal brengen, een verkeerd bezorgd telegram, een rekening, M. met een nieuw glas whisky of zomaar een lief woord en een kus, en ook kan er oorlog uitbreken in het Midden-Oosten (misschien is het inmiddels al gebeurd), of een opstand in Asturië, een nog grotere brand in een nog groter warenhuis. Zelfs binnen vijf minuten kan er van alles gebeuren, om over twintig, dertig jaar nog maar te zwijgen.

Wat zou *ik* dan zijn, bijvoorbeeld, om mezelf maar weer eens te nemen. Grootvader ongetwijfeld. (*Ik wil godverdomme geen opa zijn.*) Maar wat de rest betreft. Hóe zal ik zijn? En waar, op zo'n zelfde dag, op hetzelfde uur of misschien een beetje later, rekening houdend met een eventueel tijdsverschil. Misschien zal ik in een ander werelddeel zijn, het is niet onwaarschijnlijk. In Afrika bijvoorbeeld. Het is aan het eind van de middag. Daar zal het dan al donker zijn. Het is warm. Allicht. In de kou kan ik me mezelf niet voorstellen.

Op dit ogenblik zie ik mezelf zitten: ik zit op een ruim balkon, vermoedelijk van een hoog flatgebouw, met mijn voeten op de aluminium balustrade. Dat is alles. Van mijn onmiddellijke omgeving is niets te zien. Ik zie mezelf in een kleine lichtcirkel. Om die cirkel heen is alles zwart, binnen de cirkel is het wazig, zodat ik ook mijn gezicht niet kan onderscheiden. Misschien is dat het beeld, dat de waarzegster in de kristallen bol ziet. Vaag nog. Later zal het helderder worden, de cirkel zal zich uitbreiden, het beeld zich verdiepen, steeds meer details zullen zich vertonen, steeds meer van de omgeving zal te zien zijn. Als ik maar lang genoeg kijk.

Maar ik durf niet te kijken. Ik ben altijd bang. Voor alles.

Het is inmiddels enkele uren later geworden. Buiten is het donker. De fan draait niet meer. De lamp in mijn *estudio* brandt en doet vreemde zilverachtige glanseffecten ontstaan op het nylon muskietengaas, ongeveer als de lichtglans op een grote zilveren vis. De kinderen gaan naar bed. straks moet ik komen om ze een kusje te geven.

Toen ik daarnet schreef: 'en ook kan er oorlog uitbreken in het Midden-Oosten (misschien is het inmiddels al gebeurd)', toen was het al gebeurd. Ik wist het niet. Aan het eind van de middag liep ik, in plaats van voor mijn huisje te zitten werken zoals mijn plan was, over de Paseo del Generalísimo Franco. Alles was er als altijd, een schemerachtig-groene sfeer onder de platanen, waar jongens en meisjes, toeristen, soldaten, moeders met kinderen, schoenpoetsers en blinde lotenverkopers liepen. Ik had het avondblad nog niet gekocht. Iemand zat op een bank en las de krant. Hij had de pagina met plaatselijk nieuws voor zich (een begin van brand tijdig geblust, een vechtpartij in de Barrio Chino, auto botst tegen lantaarnpaal, slechts materiële schade), zodat ik de voorkant zag en de grote zwarte letters van de kop: HA ESTALLADO LA GUERRA EN EL MEDIO ORIENTE. Ik voelde op hetzelfde ogenblik mijn benen slap worden en er kwam een geweldig gevoel van misselijkheid in mijn maag op. Ik kocht een krant en ging ook op een bank zitten, zonder te lezen. Ik zag de mensen langs komen. Er was weinig opwindning. Iedereen praatte over iets anders, velen lazen onder het lopen het sportnieuws. De misselijkheid verdween niet. Was dit nu wat men noemt een misselijk makende angst? En waarvoor eigenlijk? Iedere redelijkheid ontbrak. Of was het, meer dan angst nog, woede? Om mijn machteloosheid, de machteloosheid en willoosheid van iedereen? De meest ongerijmde dingen gingen door me heen. Juist nu er in de herfst een boek van me uitkomt, dacht ik. Alsof dat boek belangrijker was dan alles. Dat boek zal niet meer uitkomen, dacht ik verder, en het boek dat ik aan het schrijven ben zal zinloos geworden zijn. Door de beslissing van anderen met wie ik niets te maken heb. Ik geloof dat ik misselijk was van woede om mijn machteloosheid.

'Angst waarvoor?' vroeg M. later. Ze ondervroeg me als een rechter van instructie, duldde geen ontwijkend antwoord, geen leugen. 'Angst voor iets concreets? Voor iets onbestemds? Vooruit, zeg op, wat kan er gebeuren, wat kunnen de gevolgen zijn?'

De kinderen zaten stil te luisteren. Hun ogen waren

groot. Ze zullen deze avond niet vergeten. Het licht van de lamp op de witte en grijze muur van de patio, op het paars van de bougainvillea, op de borden, de verweerde planken van de tafel, het rood van de kinderstoel, de schaduw van een oude stenen pilaar over het bleke groen van een cactus en een kleine roerloze hagedis op de muur, schuin onder de lamp. Ook het geblaf van de honden in de verte zullen ze niet vergeten, ze zullen het altijd met deze avond, met deze dreiging associëren. En de klank van onze stemmen zullen ze zeker niet vergeten.

Wat is oorlog? Ik was ongeveer even oud als mijn oudste kind nu is. Het was nog geen oorlog, maar de soldaten (met hun belachelijke beenwindsels en te grote, te indrukwekkende helmen, waardoor hun gezichten heel klein en weerloos leken) hielden iedere avond oefeningen met zoeklichten. Ik hield de hand van mijn vader vast. Hij stond naast me, bijna onzichtbaar in het donker, ergens in de duinen, en hij sprak met een paar andere heren. De lange witte banen van de zoeklichten gleden langzaam door de lucht, kruisten elkaar, gingen weer uiteen. De stemmen van mijn vader en de andere heren waren zeer traag en donker. Ik weet niet meer precies wat ze zeiden, ik kan me alleen de woorden dreiging en oorlog herinneren. Ik was bang. Het was, geloof ik, precies dezelfde angst die ik vanmiddag voelde en die ik op geen enkel ander moment ooit gevoeld heb. Laten we het intuïtieve angst noemen. Mijn kinderen mogen die angst niet kennen. Maar waarschijnlijk is het al te laat. Ze hebben ons horen spreken en de klank en de intonatie van onze stemmen gehoord.

Ik zie mezelf nu duidelijker en er zijn meer details. De cirkel is iets groter geworden. De aluminium balustrade waarop mijn voeten rusten glimt in blauwig lamplicht. Op het tafeltje naast me staat een glas whisky met ijsblokjes en er ligt ook een opengeslagen schrift op, dat ik net weggelegd heb. Mijn vulpen, met de dop ernaast, ligt half op, half naast het schrift. Het is een soort dagboek, dat ik van tijd tot tijd bijhoud, stel ik me zo voor, als ik er zin in heb en de energie op kan bren-gen. Er staat:

'woensdagmorgen, 10 uur 17:
gisteren weer een hele dag in ledigheid doorgebracht.

woensdagavond, 21 uur 29:
vandaag ook.

donderdagavond, 20 uur 58:
en vandaag niet minder'.

Ik draag een loszittend, glanzend, zilvergrijs broekjak, de ritssluitingen half gesloten. Ik ben nog altijd vrij mager. Baard- en hoofdharen zijn nu helemaal grijs. Mijn hoofd houd ik wat schuin, steunend op de rug van mijn hand, een beetje slappe, onzekere houding. In de andere hand heb ik een bijna opgerookte sigaret. Mijn benen rusten, zoals gezegd, op de balustrade. Gelaatskleur is zeer bruin. Gelaatstrekken zijn nog altijd niet duidelijk te onderscheiden. Vermoedelijk zit ik te denken, want er is een lichte frons op mijn voorhoofd. Misschien maak ik me ergens zorgen over. Over een brief die wat lang uitblijft bijvoorbeeld.

De cirkel breidt zich langzaam uit. Ik zie het balkon, de glazen, in aluminium gevatte deuren aan de achterkant, een matglazen tussenmuurtje, dat meer van dergelijke balkons doet vermoeden. Voorbij de balustrade zijn de lichten van een ruim gebouwde stad, van beneden komen de geluiden van die stad, maar ver en vaag. Zoetige geuren drijven in de lucht en ergens dichtbij sjirpt een krekel.

Ook in de tuin voor mijn huisje sjirpt een krekel, misschien heb ik me daarmee vergist. En drie, vier tuinen verder of nog verder misschien, in de amandelboomgaarden op de heuvelhellingen, roept een eenzame nachtvogel langzaam en nadrukkelijk: tuut... tuut... tuut.

Ik moet terug naar de toekomst, waar ik leef in een imaginair land en in een imaginaire tijd, en waar ik ook zelf vooralsnog imaginair ben. Maar ik val van moeheid in slaap.

Vandaag is het een komen en gaan van wolken geweest, zonder dat er iets uit voortkwam. Laag en donkerbol-lend dreven ze over het eiland, maar de grond blijft

droog en korrelig en grijs stof ligt op alle planten en bloemen. In de verte meende ik het te horen rommelen, maar het kan ook het gedreun van proefdraaiende straalmotoren geweest zijn. De wind is oost en waait alle geluiden van het vliegveld over. Vliegtuigen vliegen onafgebroken af en aan. In ieder vliegtuig zitten tachtig à honderdtwintig toeristen.

Hoewel het niet zo warm was heb ik vanmiddag toch de ventilator aangezet. Het is een licht ruisend zoemen met een nauwelijks hoorbare en enigszins onduiderende donkerbrommende ondertoon. En op de een of andere manier wist ik het plotseling, wat de herinneringen zijn die dat ding altijd weer in me oproept, iedere zomerdag, jaar in jaar uit. Een verstikkend hete middag in een hotelkamer, Sevilla of Córdoba, gordijnen en zonneblinden gesloten, alles vaag zichtbaar in de halve schemering, smal streepje licht over stoffige en toch dof-glimmende tegelvloer, wij beiden naakt op het bed in het broeierig halfduister, benauwd ademhalend, zo ver mogelijk van elkaar verwijderd, zonder beweging en zonder geluid, te moe om ruzie te maken maar met alle onuitgesproken gedachten tussen ons in.

Wat gebeurde er die middag? Niets. Die middag was misschien de culminatie van iets, van een gevoel te vaag om uit te spreken, meer niet. Het merkwaardige nu is dat er in die hotelkamer (in Sevilla, in Córdoba of waar dan ook) helemaal geen ventilator aanwezig was en zelfs geen geluid dat op het zoemen van een ventilator leek. Er was alleen het lichte suizen van de warmte en ook nog, ergens buiten, het heldere, telkens terugkerende ratelen van een elektrische lier op een bouwwerk. De ventilator was er later pas, thuis, en ook eerder, maar niet op die middag in die hotelkamer of in welke andere hotelkamer ook. Ik heb me dus vergist. Niet dat is de herinnering, maar dat ene moment waarop ik, hier in ditzelfde huisje, bij diezelfde zoemende ventilator, het boek over de reis aan het schrijven was en tegelijkertijd om de een of andere reden, plotseling onbewust en toch zeer intens, aan die verstikkend hete middag in Córdoba of Sevilla dacht.

Dát precies is de immens trieste en tegelijk heimwee

oproepende herinnering die als een obsessie iedere keer weer bij me boven komt, als ik de ventilator aanzet. Dit is belangrijk: het betekent dat ik pas op dat moment, vele maanden later dus, de sfeer onderging van alles wat er toen, tijdens die reis, gebeurd was. Dat alles, de schok, de teleurstelling, het verdriet en alle ellende in alle hotelkamers van Murcia tot San Fernando de Cádiz, zich concentreerde in dat ene moment bij de ventilator, zonder dat ik me ervan bewust was. En dat dit pas nu, alweer jaren later, tot me doordringt.

Dus dat is tenminste iets dat tot klaarheid gekomen is, waarmee ik afgerekend heb. Ik zal me trouwens een nieuwe ventilator aan moeten schaffen, want deze voldoet niet meer. Een nieuwe ventilator, die een ander geluid zal geven. Maar wat heb ik eraan dat ik dit nu weet? Het geldt allang niet meer.

De wind is opnieuw opgestoken en het muskietengaas golft een beetje en al die zilverachtige glinsteringen golven mee. Ik denk toch wel dat er onweer komt.

In de keuken brandt licht. Ik hoor het lawaai in het grote huis. De kinderen zijn nog lang niet naar bed. Er gebeuren, geloof ik, allerlei geheimzinnige dingen ter voorbereiding van mijn verjaardag. Er zijn kamers waar ik niet komen mag.

Vandaag heb ik me weer veel te weinig met de kinderen bemoeid, als alle dagen. Ik heb geen tijd, en zelfs als ik tijd heb bemoei ik me niet werkelijk met ze, doe alleen maar alsof. Het blijft aan de oppervlakte, ik ben er niet wezenlijk bij, al heb ik dan die stupide, beate glimlach om mijn mond. Zelf zit ik voortdurend in mezelf opgesloten als een fossiele slak in zijn huis. Misschien zien ze me als een soort oom, die zo nu en dan even langs komt en ze over het hoofd aait.

Nu gilt M. Ze kan het niet meer aan. Ze gilt tegen de kinderen, maar in werkelijkheid tegen mij. Er zit alles in haar gillen, woede, machteloosheid, wanhoop. Soms is ze zo waanzinnig ver weg van me, en ik van haar. Misschien is haar geschreeuw een onbewuste poging om contact te leggen. Ze schreeuwt met opzet zo dat ik het horen kan, maar het verhindert me alleen maar om te werken. Het is lastig, hinderlijk. Vooral omdat iedere

schreeuw me tot in het merg dringt als een verwijt, en flarden van moedeloze en moedeloos makende gesprekken weer bij me opkomen, gesprekken met steeds weer hetzelfde thema: waarom? Alles wat ik doe is zinloos. Wat heeft het nog voor zin om te beginnen?

Het wordt, geloof ik, hoog tijd om weer eens een ont-snappingspoging te wagen. Met een beetje inspanning (steeds minder inspanning kost het me) zie ik mezelf weer zitten in die cirkel, als in een omgekeerde verrekijker, nog altijd in dezelfde houding. Er is in al die dagen niets gebeurd, niets veranderd, en dat is ook niet belangrijk. Die man daar, met zijn voeten op de aluminium balustrade van zijn futuristische balkon, die man heeft geen haast, hij hoeft niets meer te doen. Ik wel. Ik heb een waanzinnige haast, ik moet nog alles doen. Soms grijpt de paniek me aan. Iedere minuut telt, iedere 60 seconden die voorbijgaan zijn 60 seconden minder. Maar hoe meer ik in paniek raak, des te minder doe ik. Ik moet, ik moet . . . Maar alles wat ik doe is kostbare tijd verspillen. En alles wat ik doe komt twintig jaar te laat.

Er zijn momenten waarop ik *alles* zou willen schrijven, ik bedoel, alles ineens, gelijktijdig, in één enkel ogenblik, alles als het ware samengebald, geconcentreerd in één enkel woord. Maar het resultaat is dat ik niets schrijf.

Ik neem een slok uit het glas met de tinkelende ijsblokjes en zet een plaat op met Art Blakey, drums, tympani, gong, telegraph drum; Solomon G. Ilori, vocal, penny whistle, talking drum; Chief Bey, conga, telegraph drum, double gong; Montego Joe, bambara drum, double gong, corboro drum, log drum; Garvin Maseaux, chekere, African maracas, conga; James Ola. Folami, conga; Robert Crowder, bata drum, conga; Curtis Fuller, tympani; Yusef Lateef, oboe, flute, tenor sax, cow horn, thumb piano; Ahmed Abdul-Malik, bass.

Deze keer is het weer mislukt, ik kom niet van het heden los. Toch moet het niet zo moeilijk zijn. In feite leef ik nu al in de toekomst, d.w.z. in wat gisteren, een jaar, tien jaar geleden toekomst voor me was. Maar toen heb ik me nooit afgevraagd hoe de wereld, mijn

leven, ikzelf over tien jaar zou zijn. En ik ben niet eens verbaasd.

Ook nu, zeven of tien avonden later alweer en inmiddels ben ik eenenveertig geworden en is de oorlog in het Midden-Oosten allang weer afgelopen en alle angst verdwenen alsof ze er nooit geweest was, is het me nog steeds niet gelukt om onder de huid van die man daar te kruipen. Ik zit nog steeds hier, onder de zeven houten balken van mijn werkhuisje, mijn *estudio*, met mijn voeten onder mijn bureau en niet op de balustrade van dat moderne flatbalkon.

Het eigenaardige is dat ik nog altijd alle kanten uit kan. Ik zou bijvoorbeeld die man en zijn toekomst helemaal kunnen laten vallen en een roman schrijven over iets uit het verleden, waarvoor immers alle elementen aanwezig zijn. Iets, bijvoorbeeld, gebaseerd op de herinnering van het ventilatorgeluid. Maar ik ben in wezen voor een confrontatie met de vreemde figuur, die ik toen was, even bang als voor de man die daar met zijn blote voeten op de aluminium balustrade geduldig zit te wachten tot het me belooft me eindelijk weer eens verder met hem te bemoeien. Hij zal geduldig moeten blijven wachten tot de tijd er rijp voor is. Wat ik me voorgenomen heb doe ik, al moet het jaren duren.

De cirkel is nu veel groter geworden. En er is tenminste ook enige beweging in het tableau gekomen. De man heeft zijn voeten van de balustrade genomen en zich langzaam uit zijn stoel opgericht. Nu staat hij met zijn handen op het koele aluminium geleund en kijkt naar beneden. Een ogenblik neemt hij zijn bril af en strijkt met zijn rechterhand over zijn ogen. Een gebaar van intense vermoeidheid. Nu zet hij, zeer langzaam en met grote aarzeling, zijn bril weer op.

Als we recht naar beneden kijken zien we een klein complex van gras- en bloemperken met terrassen, blauw schijnende lantaarns en dichtgeklapte parasols. Bijna alle tafels en stoelen zijn bezet met druk pratende en gesticulerende Afrikanen in parelgrijze, lichtblauwe, pastelgroene, roomwitte, fletsroze of zelfs turkoois kleurige, metalig glanzende kostuums en enkele zwijgend voor zich uitstarende blanken, vermoedelijk toeris-

ten of tijdelijke residenten. Zeer zoete geuren van bloemen en parfums stijgen op, vermengd met nauwelijks merkbare slier-ten tabaksrook. Ook is een zwak gegons van stemmen en van verre muziekjes hoorbaar.

Op het brede trottoir voor de terrassen en de plantsoenen slenteren jonge paren tamelijk ordeloos dooreen, de zwarte gezichten van de jongens klein en glimmend als speldekno-ppen boven de lange, forse, soepel bewegende lichamen. Aan de rand van het trottoir staan auto's geparkeerd, andere wa-gens rijden langzaam heen en weer, zoekend naar een plaats. Een jongen in een kleine oranje sportauto roept naar een meisje dat op het terras zit. De man kijkt naar dit alles en zucht.

Als we ons hoofd iets opheffen zien we het zeer ruime plein, verlicht door hoge booglampen die een fel lichtblauw schijnsel uitstralen. Auto's rijden met tamelijk hoge snelheid en vol-maakt geruisloos over de met fluorescerende witte, gele en oranje strepen en pijlen aangegeven asfaltbanen, houden schijnbaar zonder reden alle tegelijk stil, komen opnieuw in beweging. Hier en daar zijn in het wit geklede gemeente-functionarissen op hoge platforms bezig vlaggen en guirlandes van gekleurde lampjes aan te brengen. Het is duidelijk, dat voorbereidingen getroffen worden voor de viering van een belangrijk feest. Het zal wel een onafhankelijkheidsfeest zijn. We bevinden ons immers in een jong en dynamisch land.

Rondom het plein staan hoge en lage witte gebouwen, afge-wisseld door eigenaardige structuren waarvan de functie op het eerste gezicht niet geheel duidelijk is. In het midden van de ruimte, waar verscheidene brede avenues samenkomen, zien we een fontein, een witte obeliskachtige zuil en een door palmen en waaierbomen omringd monument, dat te ver ver-wijderd is om het goed te kunnen onderscheiden, maar zo op het oog uit een aantal worstelende gestalten schijnt te bestaan, die iets omhoogstuwen dat op een vrouwengedaante lijkt, maar misschien ook wel de voorstevan van een schip is.

Voorbij de witte gebouwen die het plein omringen is het zwart van de nacht, bespikkeld met de duizenden kleine lich-ten van de stad, die samen een zeer ordelijk patroon van elkaar rechthoekig of diagonaalsgewijs snijdende lichtlijnen vormen, hier en daar afgewisseld door kleurige reclameflitsen. Voorbij de lichten is de totale duisternis, op geregelde tijden onder-

door een ver weerlicht dat telkens van links naar ver de horizon schiet, als de stralenbundel van een sche vuurtoren. Soms is dit licht zo helder dat gedurende zeer kort ogenblik de vage omtrekken van de bergen er zijn.

dit alles kijkt de man, misschien zonder iets te zien, hij geheel in gedachten of dromerijen verzonken is. Tijd doet hem opschrikken. Hij kijkt omhoog. Het is de uit New-York, Peking of Nairobi die overjaagt. De kijkt op zijn horloge, vermoedelijk zonder de tijd te zien. Hij richt hij zich op en met sloffende tred loopt hij naar Traag richt de oude man zich op en . . .

et gaat niet. De cirkel mag dan wat groter geworden zijn, het beeld wordt er niet dieper op. Ik ben weer terug in mijn huisje. Het is doodstil, geen vogel, geen beest, alleen het geluid van de waterpomp, maar dat houdt mij ook op. Ik sta op, doe het licht uit en loop naar buiten. De maan is vol. Dat is iedere maand weer een gebeurtenis. In de winter is de maan het helderst, ik zou een boek bij kunnen lezen. De grote palm staat zeer vast tegen de donkerblauwe hemel, als het silhouet van een ontploffing of een verstarde fontein. Maar de mmige takken glanzen metaalachtig in het maanlicht. De schaduw van de palm valt op de witte muur van het huis en dit alles is zo onwezenlijk dat ik het nauwelijks beschrijven kan, al is het altijd weer eender, maand in maand uit, jaar in jaar uit.

Om de een of andere reden denk ik aan een maanlicht op Ibiza, ook in de winter, het koude licht op een witte muur en een cactus met nooit geplukte vruchten, in de verte de kleine witte vlek van nog een boerderij, schaduwen van stenen en struiken, alles roerloos en stil en zwevend en vloeiend in dat vreemde licht. Het schijnt door het dakraam van Irenes atelier op een afgemaakt beeld, dat aan een haak in de zoldering hangt en uiterst langzaam rond scheen te draaien.

Ik kan niet rustig meer naar het maanlicht kijken. Ik kan geen rust vinden. Er is een verschrikkelijke chaos om me. Maanden zijn voorbijgegaan sinds ik de eerste afzijden van dit boek schreef en ik ben nauwelijks

verder gekomen. Ik verzin duizend excuses om er maar niet aan te hoeven werken, zo bang ben ik ervoor, en waarvoor eigenlijk precies en is het dat wel? Een feit is, dat ik het te druk heb met andere dingen, ik heb te veel geldzorgen die me voortdurend bezighouden en als zelfs die excuses niet opgaan, begin ik zomaar ineens aan andere projecten waarvan ik weet dat ik ze nooit tot een einde zal brengen. De eeuwige angst, door de oppervlakte te dringen . . .

Ik twijfel aan de zin van wat ik doe. Wat ben ik begonnen? Ik heb me een taak gesteld, maar wat moet ik met die oude man daar op het balkon? Ik kan niet schrijven, ik kan zelfs niet denken. Ik sta erbuiten, ik sta buiten alles wat ik schrijf en doe en denk en voel. Ik . . .

Daarnet heb ik het met de pen geprobeerd. De pen gaat zo razend snel dat alles wat ik schrijf onleesbaar wordt, maar niet snel genoeg om mijn gedachten bij te houden. De machine gaat nog sneller, maar iedere gedachte is alweer vervlogen en vergeten voor ik één woord voltooid heb. De machine maakt alleen maar een hels en oorverdovend lawaai, dat zelfs door Pink Floyd niet te overstemmen is. Het is onmogelijk, weer te geven wat ik denk en voel. Ik zou een elektronische machine, een computer moeten hebben. Die tijd komt misschien nog. Een machine die mijn eigen gedachten kan lezen en ordenen en registreren. Voorlopig zal ik me moeten behelpen.

Intussen vluchten mijn gedachten zonder ophouden. Een andere maannacht in de Peloponnesus, zinloze herinneringen, de obsessie van de geldproblemen, de kinderen zo nu en dan, Vietnam, het werk, een vertaling die niet goed uitvalt, zomaar iets, een artikel dat niet geplaatst wordt, dit boek, brieven die niet komen, alwe Vietnam, grote en kleine ergernissen, plannen, mislul plannen, nogeens Vietnam, maar nooit, nooit en nu dat waar het werkelijk om gaat, nooit dat wat er mezelf gebeurt. Denken aan Vietnam is vluchten van het allerbelangrijkste. Maar korporaal Tran Dinh D die (zijn foto, vervaardigd door Nguyen Han, lig

mijn bureau) met een verbeterden grimas op zijn bezwete gezicht, dat half schuil gaat onder de veel te grote, met bladeren en takken gecamoufleerde helm, naar voren springt om een bundel handgranaten naar een Amerikaans benzinedepot te werpen, is belangrijker dan ik. Hij doet meer. Wat hij doet is concreter en wezenlijker dan wat er in mijn binnenste omgaat.

Waarom schrijf ik? Waarvoor? Voor wie? Voor wat? Wat heb ik ermee bereikt in al die jaren? En toch is er nog hoop, zit ik nog boordevol plannen en projecten. Misschien kom ik zelfs nog wel eens aan de kern toe. Als ik er de tijd voor kan vinden.

Voorlopig schijnt de maan nog in mijn tuin, en de toekomst wacht en schaterlacht me toe.

2

De oude man is zojuist zijn kamer binnengegaan. Traag en met sloffende tred. We horen het klef geluid van zijn blote voeten op de synthetische vloerbedekking.

Een koele kamer in lichtblauwe en pastelgroene tinten, met zilverkleurige metalen en plastics, hier en daar een vleugje natuur in de vorm van een decoratieve houten lat of lijst, contrasterend en toch harmonisch in het synthetische geheel opgenomen. Diffuus licht, als het licht van de maan, maar helderder.

De oude man strijkt met zijn hand langs de ruggen van zijn boeken, aarzelt of hij er een uit zal nemen, maar loopt dan door naar de radiogrammofoon. Hij draait de knop om en onmiddellijk weer terug. Vervolgens loopt hij naar de kleine huisbar en schenkt zich een glas whisky in. Hij neemt een slok. Dan zet hij het glas neer, slaat zich met zijn hand tegen zijn voorhoofd alsof hij plotseling een idee krijgt en loopt naar de videofoon.

Een ogenblik aarzelt hij nog, zijn rechterhand zweeft boven het grijsgroene toestel met het kleine vierkante, zwarte beeldscherm. Dan drukt hij achtereenvolgens zes knoppen in. Een rood lichtje rechts boven het beeldscherm begint onrustig te knipperen, het in-gesprek-sein. De oude man steekt een sigaret op, wacht geduldig tot het rode lichtje verdwijnt. Het

duurt niet lang. Een groen lichtje, links boven het beeldscherm, brandt nu. De man drukt een knop in. Het kleine beeldscherm licht zilverachtig op en een gezicht verschijnt, de forse zwarte kop van een man van meer dan middelbare leeftijd met een breed glimlachende mond. Zijn stem:

'Hé, lang niet gezien. Hoe gaat het?'

'Goed', zegt de oude man. Hij neemt een trek van zijn sigaret, gaat voor het toestel zitten en probeert te glimlachen. Hij opent zijn mond om iets te zeggen, maar de ander is hem voor:

'Je ziet er prima uit, zeg. Wat voor nieuws?'

De oude man neemt opnieuw een trek van zijn sigaret, om tijd te winnen. Het lijkt alsof hij niet goed meer weet wat hij zeggen zal. Dan vraagt hij:

'Nieuws? Nee ... niets bijzonders nee. Eh ... heb je eigenlijk al gegeten?'

'Ja', zegt de ander. 'Ja, eigenlijk wel, ja. Dat is nou jammer, zeg. Ik wist niet dat ... het was wel gezellig geweest, ja ... maar aan de andere kant geloof ik dat ik vanavond maar eens vroeg in bed kruip, zie je. Ik ben moe. Waarvan weet ik niet ... gewoon moe, weet je wel. Weinig geslapen denk ik. Maar ... eens kijken ... morgen bijvoorbeeld ... morgen, ja, wat denk je van morgen? Kun je morgen?'

'Ja ... ik geloof het wel, ja'.

'Morgenavond dan, ja? In de Métropole bijvoorbeeld, wat denk je van de Métropole? Zijn we lang niet geweest. Ze schijnen er ... ze schijnen er een nieuwe kok te hebben. Ja?'

'Ja, goed ja. Hoe laat dacht je?'

'Eens even kijken, pompom, pompom, pompom, zes uur heb ik een afspraak met Ni-Dwali, dan kan ik dus, ja, nou, reken maar een uur of ... eens kijken, laten we het ruim nemen, reken maar een uur of negen. Schikt je dat?'

'Ja, best ja. Tot morgenavond dan'.

'Tot morgenavond'.

'Eh ... je doet het toch niet voor mij, hè?'

'Nee, nee, natuurlijk niet, ben je belazerd. Jij doet het toch ook niet voor mij, wel? Nou, dag, tot morgen dan'.

'Tot morgen. Negen uur'.

Het toestel geeft een klik, de kop verdwijnt gelijktijdig met het groene lichtje en het kleine zilveren scherm, nauwelijks groter dan een kinderhand, is weer zwart.

Ik houd niet van de videofoon. Het zijn afschuwelijke dingen, het zweet breekt me ervan uit. Je moet je voortdurend een houding geven, de trekken op je gezicht, zelfs je blikken in bedwang houden, je kunt geen ogenblik van dat ding weggijken, je moet altijd onmiddellijk weten wat je zeggen wilt opdat er geen pijnlijke stiltes ontstaan waarin je elkaar zinloos aan zit te staren. Natuurlijk kun je het beeld uitschakelen. maar dat geldt als zeer onbeleefd. Enfin, vanavond dus geen etentje met Gamar. Jammer, op de een of andere manier had ik juist nu behoefte aan gezelschap. Ik zou niet weten wie ik verder nog zou kunnen bellen, ik heb vrijwel geen vrienden en het is al laat. Iedereen heeft al gegeten. Trouwens, honger heb ik eigenlijk niet eens.

Op mijn blote voeten, die telkens even aan de vloerbedekking vastplakken, loop ik heen en weer door de kamer met het koel-beschaafde interieur, als een beest in zijn kooi had ik bijna gezegd. Maar in een hoek staan de lichtmetalen koffers, nooit behoorlijk in een kast opgeborgen, al die tien jaar niet, alsof ik ieder ogenblik vertrekken kan. En dat kan ik ook. Ik ben vrij. Ik heb niets te doen. Ik heb geld en geen enkele verplichting, aan niemand. Wat weerhoudt me?

Een half jaar geleden heb ik het jaarrapport voor de UNESCO verstuurd. Over een half jaar zal ik het volgende rapport sturen. Om dat samen te stellen hoef ik alleen maar de laatste statistische publikaties van de coördinatiebureaus van Onderwijs en Cultuur over te schrijven en hier en daar een beetje aan te vullen. Dat is alles wat ik te doen heb. Soms benijd ik de arbeiders, die buiten op het plein bezig zijn met hun aandoenlijke gekleurde feestlampjes. Een van die arbeiders zijn, jong en met een scherp omlijnde taak. Een nuttig lid van de maatschappij . . .

Ik vraag me af wat ik heb de laatste tijd. Hoe is het mogelijk dat een mens zo apathisch kan zijn. Maanden geleden heb ik een groot pak boeken laten komen. Ik heb ze uitgepakt en netjes in de boekenkast gezet, waar ze nog staan zonder dat ik er een van gelezen heb. Soms pak ik er een uit, blader er een beetje in, lees een of twee bladzijden *zonder dat er iets tot me doordringt*, leg het neer, neem een ander. Ik bedoel: ik lees een zin, - 'il décida qu'il les inscrirait en tête de son livre et au-dessus il écrirait simplement . . .', of: 'Ik bied haar iets te drinken aan, haal een stoel bij, we liggen languit in de zon . . .'

Simpele zinnen, ik zie de woorden stuk voor stuk, maar ik weet niet wat er staat.

Ook naar muziek kan ik niet meer luisteren. Mijn gedachten zwerven weg zonder enige ordening, zinloos en toch alles-overheersend, en ik hoor niets meer, ik kan de plaat net zo goed afzetten.

Of: ik zit aan mijn schrijftafel, de pen op het papier, mijn linkerhand in mijn haar. Zo zit ik urenlang en krab op mijn hoofd, verder niets. Op het papier verschijnen alleen maar zinloze abstracte krabbels, of huisjes en boompjes, of rare figuurtjes en gezichten. Het is net of de pen voortdurend in beweging moet blijven, ook al is er geen enkele zinnige gedachte die hem drijft. Ik verfrommel het vel, neem een nieuw, zonder resultaat. Dit alles is *verontrustend*, om niet te zeggen beangstigend. Ik verveel me. Ik ben rusteloos. Ik ben moe. Moe van niets, moe van alles. Ik wil iets te doen hebben. Ik wil niets te doen hebben. Ik wil iets anders. Ik wil niets anders. Ik weet niet wat ik wil. Ik ben oud, misschien is dat alles.

Ongemerkt ben ik weer op het balkon gekomen. Als ik nu ga zitten sta ik nooit meer op. Ik blijf dus staan en kijk uit over de lichten van de stad, een nieuwe stad, een stad gebouwd op een plek waar twintig, dertig jaar geleden nog oerwoud was met apen en slangen en giftige insecten en moerassen en hier en daar een primitieve negerkraal. Nu zijn er zeshonderdvijftigduizend mensen om me heen. Miljoenen, daar weer omheen. Er zijn momenten waarop ik ze allemaal zou willen kennen, al die miljoenen, ik zou willen dat ze bij me kwamen en ik bij hen, ik zou met hun kinderen willen wandelen en winkelen met hun vrouwen en met de mannen kaarten en over politiek of voetbal praten. Maar pas nu ik alleen ben, voel ik hoe eenzaam ik was toen ik nog niet alleen was.

Opnieuw een zinloze avond na een zinloze dag. Ik kan natuurlijk altijd nog naar beneden gaan. Honger, nee, honger heb ik niet meer . . .

Wij zien nu de oude man in de bar van het flathotel, waar hij met 867 anderen woont. Is hij eigenlijk wel zo oud? Ondanks zijn grijze baard en zijn grijze haren ziet hij er nog vrij jeugdig uit. Het grijs tegen de donkergebruinde huid van zijn gezicht is ongetwijfeld zelfs nog in staat bepaalde vrouwen en meisjes

het hoofd op hol te brengen, althans voor zeer korte tijd. Anderen zouden zich misschien, langduriger, vertederd voelen door het enigszins hulpeloze, onhandige aspect dat hem karakteriseert, hoewel velen dit ook juist mateloos zou irriteren. Hoe dan ook, een man die ondanks zijn leeftijd nog succes zou kunnen hebben. Maar hij weet het niet. Hij is dom en bang, wat vrouwen betreft.

Hij heeft zich verkleed. Zachtleren, geelachtige slippers aan zijn blote voeten, een lichtroze pantalon, een pastelgroen hemd met korte wijde mouwen. Hij zit aan de bar, in een jeugdig-nonchalante houding die hem op de een of andere manier toch niet goed afgaat, de scherpe opmerker zal er iets stijfjes, iets onechts in ontdekken. Het is vrij druk. Er hangen twee Amerikanen aan de bar, zoals ze over de hele wereld aan bars hangen, verveeld, blasé en halfdronken. Drie jonge meisjes, lang, tenger, met glanzende zwarte huid en kunstmatig gesluikte haren, zijn in druk kwetterend gesprek gewikkeld. Een paar toeristen, rozig-blank van huid en onwennig, zitten op de hoek. Ze kunnen het ook niet helpen.

Het is warm, ondanks de air-conditioning. Ik schud mijn glas en laat de ijsblokjes tinkelen. Er is niemand die ik ken, niemand met wie ik zou willen praten, drie meisjes met wie ik eventueel wel naar bed zou willen gaan, maar ik ben nog even schuchter als twintig, dertig, veertig jaar geleden en als ik het niet was, zou het nog niets uitmaken want ik ben te oud, ik zou me alleen maar lachwekkend aanstellen. Tachtigduizend kansen heb ik voorbij laten gaan, op alle mogelijke gebied, ook sex, maar dat is nog het minst belangrijke. Ergens moet nog iemand leven die mijn vrouw was, kinderen die mijn kinderen waren maar inmiddels ook al volwassen geworden zijn. Niet aan denken, niet huilerig doen, ik heb het zelf gewild; niet aan vroeger denken, maar gedachten willen niet wijken. Er is niets nuttelozers dan herinneringen. Wat klaag ik trouwens?

Ik heb altijd geluk gehad. Nooit is me iets verschrikkelijks overkomen. Nooit heb ik echt verdriet, echt pijn, nooit echte honger, echte dorst gehad. Nooit heb ik werkelijke angst gekend. Ik heb nooit iets wezenlijk ondergaan, nooit echt van iemand gehouden, nooit iemand werkelijk gehaat. Ik ben nooit echt boos geweest, nooit echt gelukkig, nooit werkelijk ongelukkig. Ik heb nooit iets echt gevoeld, nooit iets echt gewild.

Alles is altijd langs me heen gegaan. De kwestie is natuurlijk dat ik nooit geleefd heb, op zijn hoogst heb ik me gedragen. Maar nu ik dit allemaal weet, is het te laat. Ik kan al niet anders meer.

'Druk, monsieur Schalekamp?' vraagt de barman, die een ogenblikje tijd voor me gevonden heeft.

'Ja, ja, het gaat wel, ja', zeg ik. Wat moet ik anders zeggen?

Ik word geacht te schrijven aan een boek dat moet heten *De Federale Volksrepubliek Mangdwali of: Het Afrikaanse Ontwikkelingswonder*, met als ondertitel: 'Een sociologisch-economische studie', maar het is vervelend werk en ik weet nu al dat het niemand zal interesseren. Ik heb er zelf ook alle belangstelling voor verloren. Bovendien weet ik niets van sociologie en economie af. Ik weet veel minder dan de meeste mensen van me verwachten, dat is altijd al zo geweest. De barman staat glimlachend voor me en wacht af of ik nog iets zal zeggen. Zijn zwarte hand met de brede gouden ring ligt op de bar. Waarom bemoeit hij zich niet met die meisjes? Ik ken hem nauwelijks, hij interesseert me niet. Ik schuif mijn lege glas weg, teken het bonnetje dat erbij ligt en stap op.

De oude man met de keurig getrimde grijze baard verlaat de bar en begeeft zich naar de televisiezaal, een hoge, brede ruimte die geheel in oranje en rode tinten gehouden is, met dun beginnende en breed uitlopende zwarte banen die zich licht kronkelend over wanden en plafond uitstrekken. Het is er koeler dan in de bar en er zitten veel mensen die de zwetende warmte van het terras ontvlucht zijn. Een van de wanden wordt vrijwel geheel in beslag genomen door het zilverkleurige televisiescherm, waarop een vrouw bezig is uiteen te zetten waarom in MARINA-soepblokjes de natuurlijke smaak van de kreeft niet alleen geheel behouden blijft, maar zelfs nog verhoogd wordt met een speciaal kruidig aroma, om nog maar te zwijgen van de vitaminen die eraan toegevoegd zijn. De oude man gaat in een hoek zitten en bestelt een glas melk met twee broodjes ham. Blijkbaar heeft hij toch honger gekregen. Onder het eten kijkt hij naar de televisiewand.

Het journaal is begonnen. De coördinator van Verkeer opent een nieuwe brug, de grootste en modernste hangbrugconstructie van het hele Afrikaanse continent. Meisjes met bloemen omstuwen hem, een jazzcombo speelt, iedereen is gelukkig.

Het brood heeft een kleffe smaak, de ham is smakeloos en kennelijk uit blik of plastic. Nu heeft de langdurige regenval in het zuidwesten des lands een kleine overstroming veroorzaakt. Bootjes varen tussen de nieuwe witte huizen door, oude mensen en kinderen worden in amfibievoertuigen en helikopters geholpen, een bundel met kleren valt naast een van de bootjes en komt in het water terecht. Kleine tragiek. Maar er zijn geen doden en het aantal daklozen is beperkt, zodat de komende feestelijkheden er niet onder te lijden zullen hebben. Alleen de melk is goed. Buitenland: Helikopters vervoeren gewonden uit het binnenland van Columbia, waar een hevige guerrilla-oorlog woedt. Amerikaanse jachtbommenwerpers op weg naar het front bij Bucaramanga. Witte condensstrepen in de blauwe lucht. Plotseling duiken ze neer. De orangerode weerschijn van de napalmbranden verlicht de gezichten van de mensen die het dichtst bij het scherm zitten. De kleffe smaak in mijn mond is ook met melk niet weg te spoelen. Ik zal weer whisky moeten nemen. Nu volgt een rechtstreekse reportage uit Parijs. Geclaxonneer van auto's, ver weg en dichtbij, geronk van motoren. Een brede autoweg met onafzienbare rijen wagens, trillende benzinedampen boven de glimmende daken en motorkappen, helikopters in de grijze lucht, stemmen van luidsprekers: 'MOTOREN AFZETTEN... MOTOREN AFZETTEN... MOTOREN AFZETTEN... IN GODSNAAM... MOTOREN AFZETTEN... MOTOREN AFZETTEN...'

Door het stereofonische systeem is het geluid overal, ik zit er middenin, midden in het geronk van de motoren, het gefluit van de helikopters, de paniekerige stemmen van de luidsprekers ergens uit de grijze lucht, het wanhopige gehuil van de claxons. Gelukkig duurt het niet lang. Het beeld verplaatst zich naar het centrum van de stad. Hier heerst stilte, slechts zo nu en dan onderbroken door de schreeuw van een claxon of een mens. De wagens staan tegen elkaar aan, er is geen enkele ruimte tussen. Niets dan glimmende autodaken, opgenomen vanuit een laagvliegende persheli. Langs de huizen (zelfs de trottoirs zijn met geparkeerde of tot stilstand gekomen auto's overdekt) is een smal randje overgebleven, waarlangs een enkele voetganger zich angstig en benauwd een weg baant. Lange rijen winterse bomen steken uit de compacte automassa op. Een grijze nevel omhult alles, zodat slechts fletse, vage kleuren te zien zijn, nuances van grijs en violet. Ik

heb nog honger en bestel een nieuw broodje, ditmaal met kaas. 'Spijt ons, dat hebben we niet meer'. 'Dan maar weer ham, en een glas whisky erbij, ja, met veel ijs'. Een ogenblik lang is er helemaal geen geluid. De stilte van een kerkhof, vol nieuwe auto's en levende mensen. Een kat springt schichtig van auto op auto en klimt in een boom. Dan komt de stem van de commentator de stilte verstoren:

'Vrienden, beste vrienden, jullie zijn hier allemaal getuige van de grootste en meest catastrofale verkeersopstopping van de eeuw. Dit is al meer dan twaalf uur zo aan de gang en het ziet er niet naar uit dat er voorlopig een oplossing in zicht is. Ondanks de ingrijpende maatregelen van de laatste jaren, de nieuwe verkeerswegen langs de Seine, de radiaalwegen door de stad, de gigantische ondergrondse parkeergarages en de alternatieve rijverboden is men er hier niet in geslaagd, de verkeerssituatie het hoofd te bieden. Wij, gelukkige mensen in ons ruime land, in onze ruim gebouwde hoofdstad, kunnen ons eenvoudig niet voorstellen hoe verschrikkelijk en mensonterend de toestanden in deze Westeuropese landen zijn. Misschien dat deze beelden, schrikbeelden mag ik wel zeggen ...'

Ik spoel iedere hap van het kleffe brood en de smaakloze ham weg met een slok whisky. Uiteindelijk had ik overal elders kunnen gaan eten dan uitgerekend in deze verschrikkelijke zaal met die afgrijselijke televisiewand. Soms denk ik dat mijn besluiten op zelfkwelling berusten. De dwingende stem van de commentator, achter me, voor me, opzij van me en boven me, alleen nog niet onder me, is eenvoudig niet weg te denken:

'... volgens nog niet officieel bevestigde geruchten zouden reeds zeventien doden gevallen zijn, mensen, overleden aan koolmonoxydevergiftiging en door andere oorzaken. Enkele automobilisten schijnen krankzinnig geworden te zijn, men stelt pogingen in het werk hen te evacueren, maar het is vrijwel onmogelijk deze mensen te bereiken. Vanuit de lucht, op hoe geringe hoogte ook, is niet te zien welke afschuwelijke tragedies zich binnen de kleine benauwde ruimtes van de tot stilstand gekomen voertuigen afspelen. Mensen, gek geworden van claustrofobie, vermoorden elkaar wellicht. Alleen zij die over auto's met openschuifbare daken beschikken kunnen op dit ogenblik gered of geravitailleerd worden. Jullie zien hier ...'

En inderdaad, uit een helikopter wordt een touwladder neergelaten. Een man is op het dak van zijn auto geklommen en wijst naar binnen. Rodekruispersoneel reikt door de opening in het dak naar omlaag en haalt een bewusteloze vrouw naar boven. Een eindje verder werpen heli's pakketten met levensmiddelen en dekens naar beneden. 'Het zijn maar druppels op een gloeiende plaat', zegt de commentator. 'Over enkele ogenblikken wordt het donker, de temperatuur is twee graden onder nul en nog altijd is er geen oplossing in zicht. De vorige grote verkeersopstopping duurde zeven uur. Deze heeft nu de veertien uur al overschreden. Voor wie onze laatste uitzending gemist mocht hebben: in de vroege morgenuren is op de boulevard Clichy een met kerosine geladen tankauto geslipt en gekanteld. De inhoud van de wagen vloog in brand en het doorgaand verkeer begon langzaam vast te lopen. Tot overmaat van ramp raakten op een aantal naburige kruispunten de verkeerslichtinstallaties defect, men fluistert door sabotage van antifascistische verzetsgroepen. Om tien uur zaten al alle omliggende zijstraten en parallelwegen dicht en om twaalf uur had de opstopping zich tot de andere Seineoever en de toegangswegen naar de stad uitgebreid. Momenteel zit over een oppervlakte van verscheidene vierkante kilometers alle verkeer muurvast. Ondanks de wanhopige pogingen die de politie met heli's in het werk stelt, het binnenkomende verkeer om de stad heen te leiden, breidt deze oppervlakte zich nog voortdurend uit. Beste mensen, we vliegen nu boven de buitenwijken van de stad. Het is een indrukwekkend, een angstaanjagend gezicht, al die honderdduizenden, die miljoenen auto's, één compacte massa van staal en chroom en glas en kunststoffen. Ondanks het claxonneverbod dringt hier een oorverscheurende, nooit ophoudende, volledig zinloze en machteloze kakofonie tot ons door. Het is de enige manier waarop de in hun kleine ruimtes opgesloten bestuurders zich af kunnen reageren. Er is geen enkele mogelijkheid, te ontsnappen. De portieren kunnen niet geopend worden doordat de wagens tegen elkaar aangedrukt staan. Sommige mensen trachten door de raampjes van hun auto's te klimmen en zo, via de ramen van andere wagens, de trottoirs te bereiken, maar bij de meeste wagens met hun volautomatische air-conditioningsystemen kunnen de ramen niet geopend worden. Zij die aan de trottoirkant staan zijn uiter-

aard het gelukkigst, maar ook deze uitweg wordt al spoedig afgesneden doordat sommige wagens via de trottoirs trachten te ontkomen en daar vast komen te zitten. Op sommige plaatsen staan de rijen auto's al tegen de huizen en de wink ramen aangeperst, zodat zelfs voetgangers niet meer kunnen passeren.

'Deze opstopping is bezig uit te groeien tot een ramp, een tragedie van ongeken de afmetingen. Zoals ik daarnet al zei, zijn de eerste doden gevallen. Eenentwintig volgens de laatste informaties. Doden door paniek, door verstikking, door gruwelijke vechtpartijen in de kleine afgesloten ruimtes. In de richting van het kruispunt daar - het is inmiddels donker geworden zoals jullie zien - laaien vlammen op. Het schijnt dat iemand in een vlag van waanzin zijn auto in brand heeft gestoken. De vlammen breiden zich snel uit tot andere wagens. Het gegil van de inzittenden die zich niet bevrijden kunnen is tot in onze heli te horen. En we kunnen niets doen. Benzine-tanks ontploffen, de halve straat brandt, het vuur deelt zich aan de huizen mee, de hitte is voelbaar. We trekken ons terug voor drie, vijf, nee zes heli's van de brandweer, die een moeilijke strijd tegen de vuurzee aanbinden'.

Inderdaad, opnieuw worden de gezichten van de voorste kijkers in de televisiezaal door de oranje weerschijn van vlammen verlicht. Een indrukwekkende reportage. Met de laatste slok whisky spoel ik de laatste hap zacht wit brood weg. Ik bestel een nieuw glas en luister opnieuw naar die dwingende stem, waar toch geen ontkomen aan is:

'Zojuist, lieve mensen, verneemt jullie correspondent dat uit het hele land helikopters naar de hoofdstad gedirigeerd worden, die zullen trachten voedsel, drank en dekens neer te laten voor de honderdduizenden die in hun wagens opgesloten zitten. De minister van Binnenlandse Zaken van de Franse Staat heeft nu officieel bekend gemaakt dat de ramp aan sabotage door "communistische, terroristische elementen" te wijten is, maar dat wil natuurlijk nog niet zeggen dat dat waar is. Inmiddels schijnen ook legereenheden met tanks, bulldozers en kraanwagens onderweg te zijn om pogingen in het werk te stellen, enkele doorgangen te forceren. Men denkt dit op zijn vroegst morgenochtend bereikt te hebben. We hebben nog even tijd om een microfoon neer te laten en de mening van een der slachtoffers te horen. De microfoon zakt, ja, hij is nu

vlak voor een raampje, dat gelukkig opengedraaid kan worden. Ja, meneer, spreekt u maar, o, het is een mevrouw'.

'Het is een schande, een driedubbele schande, de man die hiervoor verantwoordelijk is moet zwaar gestraft worden, waar betalen we anders onze belastingcenten voor? Ik moet de kinderen van school halen en mijn eten staat op het vuur, wat moet ik beginnen!'

'Mevrouw, er vallen doden en u denkt aan uw biefstukje?'

De microfoon gaat zwaaiend aan een draad weer omhoog, autodaken glijden onder ons langs en een andere, minder dramatische stem kondigt aan:

'Beste mensen, dit was Parijs, we schakelen nu over naar studio nummer drie in Lumumbaville. We hebben hier...'

Ik steek een sigaret op en neem een slok whisky. Een moment sluit ik mijn ogen, het lawaai van de afgelopen reportage daverd nog in me na. Ik probeer me voor te stellen dat ik opgesloten zit in een auto en niet weet wanneer ik er uit zal komen en of ik er nog wel ooit uit zal komen. De motor draait al uren lang niet meer, de verwarming is uitgeschakeld. Een ellendige, verlamdende kou kruipt via de voeten omhoog langs de benen, de knieën, het onderlichaam. Mijn rechtervoet slaapt. Heb ik een plaid in de wagen? Neen, geen plaid. Ik verveel me. Waar had ik nu kunnen zijn? Laten we zeggen dat ik een afspraak had met een vrouw, dat maakt het nog dramatischer. Ze wacht natuurlijk allang niet meer, ze weet wat er gebeurd is, iedereen is op de hoogte. Te denken dat ik nu in haar warme bed had kunnen liggen. Als het maar niet zo koud was. En donker bovendien. Om de een of andere reden is de straatverlichting ook nog uitgevallen. Ik durf de binnenverlichting niet meer op te steken, de accu is misschien al uitgeput, de radio werkt ook niet meer. Soms klinkt een schril gefluit ergens boven in de onzichtbare hemel, een lichtstraal glijdt langs de raampjes en over de glimmende daken. De heli heeft zich alweer verwijderd, hij kan toch niets uitrichten. In de huizen boven me zijn enkele ramen verlicht, enkele maar. Nu in een huiskamer zitten, een boek lezen, naar de tv kijken, eten, bij god, vooral niet aan eten denken. Ik probeer te glimlachen naar de vrouw in de auto naast me, de mensen moeten trachten elkaar moed in te spreken, dat is het enige dat ons nog redden kan. Maar ze ziet me niet, ze zit over het stuur gebogen en huilt, geloof ik, in het donker zie ik

Mijn vingers raken iets dat glad, hard en koud is. Een kleine rinkelende klap. Er rolt iets tegen mijn voeten. Ik open mijn ogen en zie wat er gebeurd is. Ik heb het whiskyglas van de tafel gegoooid. Mensen kijken om, verstoord, lijkt het me, ze denken dat ik dronken ben. Heb ik ook geroepen? Ik meen me vaag iets te herinneren. Mijn gezicht gloeit. Ik buk me diep om het glas op te rapen, het zweet breekt me uit. Mijn hand raakt een smeltend ijsblokje. Ik vind het glas, het is helemaal naar de andere tafelpoot gerold. Gelukkig is het onbreekbaar. Langzaam en voorzichtig (mijn hart bonkt, mijn gezicht is één bonk vuur, ik ben niet jong meer) richt ik me op, zet het glas neer en probeer me een houding te geven. Een stem, aan alle kanten om me heen:

'Lieve mensen, hier zien jullie de zestien mooiste meisjes van Lumumbaville. Ze dragen bad-ensembles van het jullie allemaal bekende Badmodehuis in de Vrije Volkeren van Afrika-straat en zijn zoals je ziet genummerd van één tot en met zestien. Wie is de mooiste? Beslis nu en bel dan op, het bekende nummer, maar ik zal het toch nog even herhalen: 2734584, ik herhaal: 2734584. Er zijn weer mooie prijzen te winnen!'

De oude man tekent het bonnetje dat op zijn tafel ligt en begeeft zich met enigszins wankelende tred naar de uitgang. Voor de deur van de lift kijkt hij op zijn horloge en zucht. 'Zal ik kunnen slapen?' mompelt hij half-binnensmonds, een gewoonte die hij zich door de langdurige eenzaamheid eigen gemaakt heeft. 'Laten we het hopen', voegt hij er nauwelijks hoorbaar aan toe, 'maar het zal wel weer niet'.

Licht glanst op het witte marmer van de hallvloer. Door de open buitendeur klinken de geluiden van de stad, iemand lacht, mensen lopen voorbij, stemmen, stappen op het marmer, het zoemen van een bel, vlagen van een warme wind die door de open deuren binnenkomt. Iemand zegt: 'Het zal wel weer gaan onweten'.

De oude man stapt door de automatisch openschuivende liftdeuren naar binnen. Even later is hij in zijn kamer. Hij slaat de deken van zijn bed terug maar kleedt zich niet uit. In plaats van naar bed te gaan loopt hij naar zijn balkon en kijkt mistroostig naar het schrift dat op het tafeltje ligt:

'Gisteren weer een hele dag in ledigheid doorgebracht'. leest hij.

'En vandaag niet minder'.

Hij slaat het schrift dicht, neemt het op en maakt een beweging alsof hij het wil verscheuren, maar hij bedenkt zich en legt het weer neer. Dan pas gaat hij naar bed.

3

Terwijl ik hier onder de zeven balken van mijn werkhuisje (deur en ramen gesloten tegen de vochtige nachtkou van het eiland) allerlei hele en halve verzinsels zit te bedenken, besluit een Amerikaans generaal (lang, blond, blank, superieur, zich zeer bewust van zijn rechtschapenheid en de verhevenheid van de idealen die hij vertegenwoordigt, met kop en schouders uitstekend boven de kleine, bruine, tengere mensjes die hij bestrijdt), dat men een historische stad met een paleis vol onvervangbare kunstschaten slechts kan redden door haar geheel te vernietigen, en een ingezondenstukkenschrijver in het verre Nederland besluit zijn brief aan een bekend ochtendblad met de woorden: '... en nu er weer een klein land door een groot land wordt aangevallen en Amerika dat kleine land helpt, durven ze datzelfde Amerika dat ons bevrijd heeft te bekritisieren'.

Al deze dingen gebeuren, op ditzelfde moment, en nog oneindig veel meer, maar het helpt niets of ik er al boos of verdrietig over word, want er zullen nog veel verschrikkelijker dingen gebeuren. Het is inmiddels een half uur later geworden. Ik ben door de donkere kille tuin naar het grote huis gelopen, heb even met de kinderen gespeeld, hun het nachtkusje gegeven waar ze recht op hebben, vis-vis-wallevis gedaan met Mijnheer Muyzelmans en hem in zijn bedje gelegd, heb mezelf een glas cognac ingeschonken en ben daarna met het volle glas in mijn hand en een sigaret in mijn mond weer naar mijn huisje teruggelopen. In die tijd heeft de ingezondenstukkenschrijver in Nederland zijn brief dichtgeplakt en hem met een voldaan gevoel naar de brievenbus op de hoek van het besneeuwde laantje in zijn dorp gebracht, terwijl de Amerikaanse generaal zojuist het vernietigingsbevel gegeven heeft, nadat hij

eerst zijn eigen mensen teruggetrokken had, want vanzelfsprekend is één lang, blond, blank mensenleven kostbaarder dan honderd van die tengere, tanige minimensjes; maar eens, vrees ik, zullen we het allemaal duizendvoudig op onze eigen hoofden terugkrijgen, want ik ben calvinistisch genoeg opgevoed om althans nog in Straf te geloven. Eens zullen in elk geval hun eigen lelijke steden, waar nog nooit één bom of granaat op gevallen is, in vlammen opgaan, misschien wel in brand gestoken door hun eigen mensen. Eens zal hun, zal onze blanke arrogantie de doodklap krijgen en we zullen het nooit meer te boven komen.

En terwijl ik dit in mijn eigen kleine arrogantie denk en Pink Floyd REALIZE, REALIZE zingt, weet ik dat ik zelf niet meer ben dan een kleine bange blanke burger, sympathiserend met de Revolutie maar zo verschrikkelijk gesteld op mijn eigen kleine comfort.

Intussen zit ik hier niet om te denken, maar om te schrijven. Eens moet dit boek af. Het is een taak die ik me nu eenmaal gesteld heb, maar wat een moeite kost het me. Een jarenoud idee al, telkens weer opnieuw begonnen, telkens weer van vorm en opzet veranderd. Duizenden woorden verspild, tot ik eindelijk de juiste gevonden meen te hebben. Die, als het boek eenmaal gepubliceerd is, ook weer de juiste niet zullen blijken te zijn.

Tussen de vorige regel en deze ligt, zoals wel te verwachten was, weer een reusachtig vacuum. Een hiaat vol verknoeid papier en voor niets gebruikte schrijfmachinelinten, prullenmanden vol. Gedurende dit hiaat is het lente en zomer geworden, net als in de boerenromans, en er is ontzaglijk veel gebeurd. Theorieën die ik opgebouwd had bleken waardeloos, meningen dienden gewijzigd. Zeker is, dat er steeds meer en steeds ingrijpender gebeurtenissen plaatsvinden in steeds korter tijd. De ontwikkeling wordt meer en meer versneld. Het kan niet anders dan naar een climax toegaan, een hoogtepunt of een definitieve catastrofe. 'Het einde der tijden is nabij', zou mijn moeder gezegd hebben. Oorlogen en aardbevingen, beroeringen en pestilentiën. Het

jaar 2000 is nakend. Wee u!

Ik had me zo mooi voorgenomen me nergens meer druk om te maken, me nergens meer door mee te laten slepen, me door niets meer te laten schokken. Maar enkele dagen geleden was het 21 augustus. De schok was groter dan ik verwacht had en niet te vermijden. Het is niet mogelijk, me afzijdig te houden. Ik zit er weer middenin, maar op een uiterst verwarde manier. Ik ben mijn houvast kwijt, heb het gevoel of plotseling alle vaste grond onder mijn voeten is weggefallen. Ik ben er fysiek misselijk van.

Op dit moment komt, helemaal van het andere eind van de tuin, mijnheer Muyzelmans naar me toe dribbelen om me een kussen te geven. Een kussen met armpjes. Ik buk me. Hij slaat zijn armpjes om me heen en geeft me zijn kussen. Hij weet wat zijn beloning is. Onmiddellijk klimt hij op mijn knie en geeft drie tikjes op de toetsen van de machine, tot het belletje overgaat. Dan staat hij tevreden op en loopt weg. 'Dag', roept hij. 'Dag', zeg ik. Bij de deur draait hij zich om en blijft staan voor het blauwwit gestreepte gordijn. Hij brengt zijn hand naar zijn haren en begint verlegen krulletjes te draaien. Dan lacht hij slim en zegt: 'Nog een kussen'.

Er is, geloof ik, niets dat me zo gelukkig maakt als dit. Het is belangrijker dan alles wat er op de wereld gebeurt. Ik kan me nu wel dwingen om te denken dat er op ditzelfde moment in Biafra kinderen, even oud als hij, met een even grote bereidheid tot spelen en blij zijn, apathisch liggen te sterven, maar het is een valse gedachte. In werkelijkheid doet het me niets. Even weinig als een door bomscherven verminkt kind in Vietnam, een spastische kleuter in Limburg of de misschien wel duizenden driejarige kinderen die op ditzelfde ogenblik overal ter wereld door de wielen van vrachtauto's, trams of treinen vermorzeld worden, of uit ramen van zesde etages vallen, of in teilen met kokend water verdrinken, of door stiefmoeders mishandeld worden, of domweg ongelukkig zijn in een grauwe voorstadsstraat. Even weinig als de huilende mensen in Praag...

Wat is nu precies de zin van deze roman? Hoe kan uit deze chaotische verwarring ooit iets goeds voortko-

men? Nu overheerst weer de panische angst, het gevoel dat ik wel kan vloeken en janken alleen al om het feit dat ik tweeënveertig geworden ben en er nog maar zo weinig tijd overblijft om in te halen wat ik verzuimd heb.

Maar in enkele uren tijd verandert alles weer. Het is nu nacht. M. slaapt en de kinderen slapen. Ik heb de schrijfmachine naar buiten gedragen en zit naakt in de lauwe nachtwind. Vlak voor me is de korte dikke stam van de kleine palm, begroeid met klimop en verdord onkruid. De door de lamp verlichte takken boven me ritselen zo nu en dan. De schrijfmachine staat werkeloos. Om onverklaarbare redenen heb ik eindelijk de rust gevonden om niets te doen, alleen maar naar de ananasvormige stam van de palm te kijken en te luisteren naar het fluitconcert van Quantz dat ik heb opgezet, te luisteren zonder dat mijn gedachten in alle richtingen dwarrelen. Misschien is er nog hoop.

De cirkel is nu zo groot geworden dat ik niet alleen de stad maar ook het land kan zien. Het moet een tamelijk groot land zijn. In het noorden is de woestijn, die geleidelijk overgaat in een uitgestrekt steppengebied. In het midden is de hoogvlakte met ruime en vruchtbare dalen. In het zuiden zijn de tropische regenwouden. Er zijn geen kusten, want het land ligt aan geen enkele zee.

Dwars door de woestijn loopt een grijze autoweg, honderden kilometers lang, onberispelijk recht, met aan weerszijden de bruine, gele en rossige vlakte, zand en stenen, hier en daar een kleine, door erosie vervormde tafelberg, een veld met lugubere gladde, zwarte basaltblokken en ver weg, aan de horizon, de blauwgrijze bergketens, afgekald als de kust van een versteende zee. Maar in de bergen zijn reusachtige stuwdammen aangelegd, waardoor kunstmatige meren ontstaan, groot als binnenzeeën. Nieuw water stroomt door oude, sinds honderdduizenden jaren verdroogde rivierbeddingen. Het groen van akkers, boomgaarden en palmbossen breidt zich uit over de grond waar vroeger alleen maar harde, schimmelige mossen en grijsbruin steppeg gras wilde groeien. En overal waar groen is, ontstaan nieuwe dorpen en steden, wegen, vliegvelden, krachtcentrales, fabrieken.

In andere gedeelten van de woestijn spuiten oliefonteinen

omhoog, verrijzen boortorens, kraakinstallaties, mijngebouwen, gigantische, in het zonlicht glanzende complexen van bollen, cylindere, spiralen en pyramiden, kronkelende buizen en ingewikkelde draaiconstructies. Hier en daar zijn stukken ongerepte woestijn overgelaten ten gerieve van de chartertoeristen uit het noorden, en ook zijn er pas ontdekte vindplaatsen waar archeologen de eigenaardige overblijfselen bestuderen van een onbekende en zeer hoogstaande beschaving, die meer dan twintigduizend jaren oud moet zijn.

Ook in het zuiden gebeuren grote dingen. Uitgestrekte delen van het oerwoud worden met behulp van chemische middelen, voor het eerst sinds de oorlog in Vietnam op vreedzame wijze toegepast, ontbost, zodat ruimte ontstaat voor akkerbouw en nieuwe industrieën, en dit alles laat niet na zijn invloed uit te oefenen op het klimaat, zodat minder regen valt in gebieden die vroeger te veel hadden, en meer daar waar te weinig was. De wilde dieren die in de oerwouden leefden zijn naar reservaten en wildparken overgebracht of de grenzen overgevlucht, naar minder ontwikkelde en meer gastvrije landen.

Federatieve Volksrepubliek Mangdwali heet het land dat ik me voorstel. Het is, laten we zeggen, een federatie van enkele gewezen Franse koloniën en het vormt de meest dynamische staat van het hele Afrikaanse continent. Alle onderlinge verschillen en minderheidsproblemen zijn er op rustige, rationele wijze opgelost en de bevolking munt uit door intelligentie, saamhorigheidsgevoel en ondernemingszin. Het land kent natuurlijk geen enkele religie, niet de christelijke of mohammedaanse, niet de oude animistische en ook niet de marxistische godsdiensten. Hoewel er toch hier en daar, lijkt me, nog wel enkele ouderen voor zullen komen die de oude riten aanhangen, of jongeren die deze uit puur snobisme weer in ere willen herstellen.

De ouden spelen in dit land geen enkele rol meer. Hier zijn de revolutionaire idealen van de opstandige jonge generaties in de blanke wereld voor een groot deel verwezenlijkt, zonder dat daar een nieuw kleinburgerdom uit voortgekomen is. Twens en trens besturen land, gemeenten en zaken. Wie ouder dan veertig is heeft niets meer te vertellen. Op zijn hoogst mag hij eens een adviesje geven, maar verder moet hij zich maar aan andere dingen wijden en zien, zichzelf op aangename wijze te recreëren.

Het spreekt vanzelf dat Mangdwali zich aan iedere invloed van buitenaf, om het even of die nu kapitalistisch, imperialistisch, dan wel leninistisch, stalinistisch of maoïstisch is, onttrokken heeft. Het land heeft zijn hele economie en industrie volledig in eigen handen en als enige van alle jonge Afrikaanse landen heeft het al sinds lang geen enkele vorm van ontwikkelingshulp meer nodig. Internationaal voert het een bijna isolationistische neutraliteitspolitiek. Wat de binnenlandse politiek betreft heeft het van talrijke bestaande systemen alleen het weinige goede overgenomen en daar nieuwe vormen aan toegevoegd. Het partijenstelsel is afgeschaft, maar er is ook geen sprake van een eenheidspartij. Een equipe van enthousiaste, capabele jonge mensen, die zich vooral geen minister willen laten noemen, leidt de organisatie van het land. Ze staan open voor alle critiek en als ze het niet goed doen willen ze zich graag laten vervangen door anderen, die het beter kunnen. Vrouwen en meisjes vervullen een even belangrijke rol als de mannen en meestal vormen ze de helft of meer van de equipe die de zaken van het land niet leidt, want dat is een naar woord, maar coördineert. Verder neemt de gehele bevolking voortdurend actief en geestdriftig aan de politiek van het land deel. Er is dus sprake van een directe en volledige participatie.

Een belangrijk aspect in het land dat ik me voorstel, is, dat het Geld er geen rol meer speelt. Alle openbare diensten zijn volledig gratis, evenals de medische verzorging, de huisvesting, het onderwijs, het vervoer en de meest primaire levensbehoeften. Alleen voor meer luxueuze zaken moet nog betaald worden, maar dit gebeurt uitsluitend met een soort cheques of met bonnetjes. Geld als binnenlands betaalmiddel is geheel afgeschaft.

Een ander belangrijk aspect is de verbazingwekkende vrijheid die er heerst. Er bestaan bijvoorbeeld geen seksuele taboes meer. Kinderen mogen wat dat betreft doen wat ze willen en voor de volwassenen geldt hetzelfde. Wie wil trouwen kan dat doen, hoewel de zin ervan verloren is gegaan, en wie met twee, drie, zes vrouwen wil leven kan ook zijn gang gaan. De vrijheid voor de vrouwen is natuurlijk niet minder totaal en van homofiele verbintenissen kijkt ook niemand op. En wie marihuana of hasjis wil roken, doet dat eenvoudig. Dat het weinig gedaan wordt komt alleen maar door-

dat er niet veel behoefte aan bestaat.

Door het verdwijnen van geld en seksuele taboes is vanzelfsprekend ook de mentaliteit van de mensen totaal veranderd. Er komen geen frustraties meer voor, dus ook geen complexen, geen afgunst, agressiviteit, wantrouwen, kleinzieligheid, machtswellust, hebzucht, oneerlijkheid, schaamte en meer van dat soort negatieve eigenschappen. De psychologie is er dus als studie alleen nog maar interessant voorzover het de zeden en gewoonten van andere volken betreft en de psychiatrie is geheel overbodig geworden.

Gezag is in de republiek Mangdwali onbekend en het land heeft ook geen leger of wat voor militair apparaat ook. Wel heb ik een vlag voor dit mooie land ontworpen, een heel mooie: rood-blauw-groen met drie gouden cirkels en in de middelste en grootste cirkel veertien zilveren sterren. Maar de jongeren willen de vlag afschaffen. Hij is een uit de tijd geraakt symbool van een belachelijk, verouderd nationalisme.

Ik heb zojuist het voorgaande nog eens overgelezen en ik vind het machtig mooi, maar ben me er wel degelijk van bewust dat het waanzin is. Mijn Federatieve Volksrepubliek is natuurlijk een absoluut onbestaanbare utopie. Om een dergelijke ideale gemeenschap te kunnen verwezenlijken zou een geheel nieuwe mens moeten ontstaan met een totaal onbekende mentaliteit. Een dergelijke mens ontstaat niet zomaar. Tweeduizend jaar christendom hebben zelfs nog geen Nieuwe Mens voort kunnen brengen, integendeel. Het is een fatale vergissing te denken dat de mens van nu ook maar een haar verschilt van de Romein die in de arena naar het doodmartelen van de eerste christenen ging kijken en daarbij onder zijn tuniek zat te masturberen. Honderd jaar marxisme hebben het ook niet klaargespeeld en vijftig jaar sovjetstaat evenmin, en of de Chinezen en de Cubanen het kunnen valt te betwijfelen, maar men kan niet weten. Geestelijk verschilt de mens van nu alleen maar van de holo-mens en in de komende decennia zal dit niet anders zijn.

Maar dit doet er niet toe. Ik ben vrij om een republiek met onbestaanbare ideaal-mensen te scheppen en ik

handhaaf hem dus. Uiteindelijk dient hij me alleen maar als achtergrond.

Naar dit imaginaire land is de hoofdpersoon van deze roman, de grijsaard met wie we reeds kennis gemaakt hebben, in het kader van de Ontwikkelingshulp uitgezonden als Cultureel Adviseur van de UNESCO. De functie die ik voor deze oude man verzonnen heb berust natuurlijk op een wensdroom: nog eens ooit een dergelijke sinecure te kunnen verkrijgen en mij daardoor, zonder door financiële zorgen gekweld te worden, aan mijn eigen bezigheden te kunnen wijden. Want zoals men begrijpt heeft de man niets meer te adviseren, terwijl zijn salaris gewoon doorgaat: men is eenvoudig vergeten zijn functie op te heffen.

Helaas, hoe anders blijkt de werkelijkheid. De sinecure dient tot niets, want wat heeft men eraan als men niets meer in zich heeft? Zie hem daar nu zitten, de oude man, op zijn geliefkoosde plekje, de voeten op de balustrade van het balkon, schijnbaar zorgeloos en ontspannen. Maar de scherpe opmerker zal waar kunnen nemen dat hij het weer erg moeilijk heeft. Let op de diepe denkrimpel, precies in het midden van zijn voorhoofd, en de enigszins opgetrokken wenkbrauwen, het hele gezicht trouwens, een en al gespannenheid en onzekerheid, en die hand die almaar rusteloos langs de grijze haren van de baard strijkt. Over de balustrade ziet hij als altijd weer hetzelfde onveranderlijke uitzicht: de terrassen met de lichten, de gemeentefunctionarissen die hun werk bijna voltooid hebben, het heen en weer flitsende weerlicht boven de bergen. Hoe lang al? TIEN JAAR!

Soms heeft een situatie te lang geduurd. Men moet er dan met groot geweld een eind aan maken, er definitief uittreden, op iets anders overgaan of het, al was het maar tijdelijk, onderbreken. Wie dat niet doet, gaat dood voor hij gestorven is. Wie nergens meer toe dient, is ook dood. Waar dien ik toe? Tot niets. Cultureel adviseur! Ha! Er valt al jaren niets meer te adviseren en te ontwikkelen, ze weten het zelf veel beter. Eenmaal per jaar een rapport schrijven om te laten merken dat ik er nog ben en iedere maand mijn UNESCO-dollars opstrijken die ik niet eens uit kan geven. Weggegooid geld. Niemand heeft me nodig. Niemand heeft me ooit echt nodig gehad. Zelfs M. niet, zelfs de kinderen niet.

Men ziet, het zijn bittere gedachten die de man kwellen. Maar gelukkig, zijn gezicht klaart op. Hij heeft zojuist op zijn horloge gekeken en geconstateerd dat het tijd is, zich klaar te maken. Het etentje met zijn goede kennis Gamar wacht: een kleine oase in een woestijn van verveling en nutteloosheid.

Even later zien we hem op een rolband staan, die hem door een lange, diffuus verlichte gang voert. Na ongeveer tweehonderd meter komt hij bij een zijgang waarboven het cijfer A-21 is aangebracht. Hier stapt hij met een sprongetje van de rolband af, volgt de oranjeverlichte pijlen en komt in de box waar, met nog een zestal andere, zijn wagen gestald staat. Hij schuift het portier open, gaat achter het stuur zitten en drukt de contactknop in. Langzaam en zacht zoemend rijdt de auto door een brede gang, langs fluorescerende pijlen, nummers, letters, tekens. Hij mindert vaart, een licht springt op rood, vervolgens op groen, de wagen laat de onderaardse gang achter zich en bereikt de open lucht. Nu rijdt hij langs de terrassen van het Vrijheidsplein en slaat vervolgens de Laan van de Nationale Produktie in. De air-conditioning in de kleine glazen ruimte suist en verspreidt een vage dennegeur. Lichten glijden onophoudelijk langs, wit, geel, oranje, daglichtblauw, lange lichtende lijnen en sporen. Er zijn zachte geluiden om hem heen, zo nu en dan een korte hoge claxontoon. De oude man leunt achterover en schurkt zich behaaglijk tegen de leuning van zijn kuipstoel. Pas nu hij in zijn auto zit, schijnt hij werkelijk ontspannen te zijn. Het is duidelijk dat hij geniet. Het liefst zou hij almaar door blijven rijden, zonder bepaald doel, comfortabel wiegend in zijn zachte stoel met het nauwelijks hoorbare maar toch aanwezige zoemen van de motor en het suizen van de air-conditioning in zijn oren en de onophoudelijk langsglijdende lichten om zich heen, probleemloos, gedachteloos, tot hij ook daar moe van wordt.

Maar hier is de Laan van Sociale Vooruitgang al en daarachter wenken de lichten en de bomen van het Plein van de Jeugd. De man mindert vaart, rijdt de ondergrondse parkeer ruimte binnen, gaat zoekend langs de lichten die aangeven waar een vrije plaats is, parkeert de wagen en stapt uit. Een snelle lift brengt hem weer op het plein.

Het restaurant bevindt zich op de bovenste verdieping van het Antimoniumgebouw, of liever, het lijkt er als een schelp

boven te zweven. Bij daglicht is duidelijk te zien dat het op dunne pootjes rust, maar 's nachts lijkt het of er geen enkele verbinding is tussen het restaurant en het dak van het gebouw, wat een merkwaardig effect oplevert. De schelp straalt een fluorescerend licht uit dat allerlei wisselende nuances vertoont van heel licht blauw tot heel licht oranje, en lijkt daardoor op een ding dat van een levende substantie gevormd is.

De oude man blijft een ogenblik staan alvorens hij naar binnen gaat. Hij kijkt omhoog naar de lichtende schelp, vervolgens om zich heen, naar de bloemperken, en snuift de zoete geur van de bloemen op. Nog aarzelt hij. Het lijkt alsof hij, hoe groot ook zijn verlangen naar gezelschap is, toch tegen de ontmoeting opziet. Dan kijkt hij op zijn horloge en loopt langzaam naar de ingang.

Er zijn niet bijzonder veel mensen in het restaurant. Enkele Mangdwali's, voornamelijk ouderen, en enkele blanken, zakenlieden en toeristen. De oude man loopt aarzelend en zoekend door de grote ruimte, die als het inwendige van een schelp is, of misschien meer nog van een menselijk of dierlijk orgaan, een nier bijvoorbeeld, met eigenaardig gevormde openingen en uitwassen, holten en bolten, lange witte en roze draden of snaren die als zenuwen van de ene ruimte naar de andere gespannen zijn, en kleuren die lijken te leven en onophoudelijk in elkaar overvloeien. Het geluidssysteem brengt beschaafde elektronische muziek voort, zacht genoeg om een normaal gesprek niet te overstemmen. Kelners in korte lilakleurige capes bewegen zich geruisloos door de ruimte.

De man Gamar is er nog niet. De grijsaard zoekt zich op zijn gemak een tafeltje uit bij een raam dat ongeveer de vorm van een hyperboloïde heeft. Hij gaat zitten en steekt een sigaret op. De gerant komt naar hem toe. Ze wisselen enkele woorden en de gerant vertrekt weer. Nu brengt de oude man zijn hoofd zo dicht mogelijk bij het glas en probeert naar buiten te kijken. Wat hij ziet is het bekende patroon van lange lichtende lijnen, naar de horizon vervagend tot een vlek van blauwig-wit en blauwgroen licht. Daarvoorbij is het diepzwart, met alleen de lange rechte, vierdubbele lichtlijnen van de grote wegen en hier en daar wat onregelmatige lichtvlekken, de dorpen. Boven de bergen schiet nog altijd het weerlicht heen en weer.

Plotseling richt de man zich op, alsof hij geweldig van

iets schrikt. Hij zit kaarsrecht, grijpt met zijn rechterhand naar zijn hoofd, zijn hals, zijn borst, strijkt met snelle bewegingen over het tafelblad, stoot een zoutvaatje om, grijpt dan als in paniek met beide handen de rand van de tafel vast en laat zich langzaam in zijn stoel achteroverzakken. Zijn gezicht is bleek geworden, zweet druppelt op zijn voorhoofd, zijn ogen zijn enorm groot alsof hij ze met alle geweld open wil houden en draaien verwilderd rond, zonder iets te zien. Hij realiseert zich niet dat er mensen voor zijn tafel staan. Een kelner, de gerant en Gamar. De kelner schenkt een glas water in, Gamar legt bezorgd zijn arm om zijn schouder en probeert hem te laten drinken. Zijn tanden klapperen tegen het glas. Mensen aan andere tafels draaien zich om en kijken. Hun hinderlijke blikken dringen tot hem door zonder dat hij ze ziet.

'O, sorry', zeg ik. Mijn stem klinkt als door een microfoon. Ik zie alweer, maar met een akelig beperkte blik, alsof ik een bril met veel te kleine glazen en enorm dikke, kokervormige randen op heb. De kleuren en vormen zwaaien heen en weer voor mijn ogen, ik zie een groot, rond, zwart gezicht met onherkenbare trekken, meer gezichten daarachter, onduidelijker nog, ik hoor flarden van muziek en stemmen, plotseling angstwekkend dichtbij en duidelijk.

'Ach, Gamar, ben jij het. Neem me niet kwalijk. Sorry, zeg. Ik schaam me dood, zeg'.

Wat moet ik anders zeggen? Ik schaam me ook dood.

Zijn irriterend bezorgde stem, vlak bij mijn oor: 'Hoe voel je je nu? Gaat het al wat beter?'

'Ja, ja. Het is niets. De warmte denk ik'.

Ik schijn iets miszegd te hebben. De gerant schudt zijn hoofd: 'Het is hier niet warm. De air-conditioning werkt perfect'.

O, neem me alweer niet kwalijk, sorry. Het was niet als kritiek bedoeld, zou ik willen zeggen maar ik zeg het niet, mijn tong is dik en vult mijn hele mond op.

Mijn handen, merk ik, omklemmen nog steeds de rand van het tafelblad, ik durf het niet los te laten. Ze trillen van inspanning. De huid boven de knokkels vormt tweemaal vier witte bulten. Ik maak voorzichtig mijn greep wat losser, probeer mijn rechterhand in een nonchalante, losse houding op het tafellaken te leggen. Dan haal ik heel diep adem.

Ze moeten vooral niet denken dat ik...

Gamar zegt: 'Ik zal je naar dokter Iamoani brengen, je weet wel. Het is hier vlakbij, in de Laan van de Absolute Vrijheid. Hij is...'

'Nee, nee, ben je gek, zeg. Het is niets. Het is echt niets. Ik ben... ik heb gewoon vergeten mijn pillen in te nemen, dat is alles. Ik heb al dagenlang geen pil meer genomen. Ik dacht dat het niet meer nodig was. Maar het is niets. Ik voel me weer...'

'Toch is het beter als je...'

'Nee, nee, het...'

'Geloof me, je kunt...'

'Nee, het is alweer over. Ik voel me weer prima. Ik ken mezelf toch, ik heb het meer gehad. Als het voorbij is heb ik nergens meer last van. Kijk, ik rook alweer...'

Mijn linkerhand zoekt naar mijn sigaretten. Vervloekt, ik heb ze vergeten, uitgerekend nu. Mijn rechterhand vindt ook niets. Ik ben me ervan bewust dat ik er bijzonder schaapachtig bij zit met de nutteloze aansteker in mijn hand. Het zweet begint me weer uit te breken. Ik voel me een kleine jongen.

De gerant biedt me een sigaret aan. Ik weiger. Nee, toch maar niet, eigenlijk durf ik niet. De gerant zegt:

'Als meneer...'

En Gamar: 'Nou, je moet het zelf weten, ik ben je moeder niet'. Hij glimlacht en gaat zitten, gaat goddank zitten, eindelijk niet meer dat moederlijk-bezorgde gezicht over me heen gebogen, we zijn nu op gelijk niveau. De anderen zijn vertrokken, ze hebben meer te doen.

'Heb je nu nog wel trek in eten?' vraagt Gamar.

Ik schud mijn hoofd. De waarheid is dat ik een enorme honger heb, maar ik wil hier weg. Weg van Gamar en al die mensen die me in mijn beschamende zwakte gezien hebben.

'Nee', zeg ik. 'Ik geloof dat ik maar naar bed ga'.

'Dat is verstandig'. Hij staat alweer op. 'Ik zal je met mijn wagen brengen'.

Ik sta ook op, een beetje trillerig nog, en schud mijn hoofd: 'Onzin, ik kan best alleen'.

'Man', zegt hij, 'dat is onverantwoordelijk. Je zou brokken maken. Vooruit, het is een kleine moeite'. Hij maakt aanstalten om met me mee te lopen. Hoe schud ik hem van me af?

'Nee', zeg ik op besliste toon. 'Mijn wagen staat hier. Ik

heb geen zin hem morgen op te halen. Ik zal langzaam rijden. Blijf jij nu maar rustig hier, ik bel je morgen wel voor een nieuwe afspraak'.

'Al goed, al goed'. Hij is niet beledigd, hij is eenvoudig niet te beledigen omdat hij zo vol begrip is, op zo'n irriterende wijze alles begrijpt. We schudden elkaar de hand en hij gaat weer zitten. Ik probeer zo normaal mogelijk te lopen. Het trillerige gevoel zal wel van de honger komen, dat gaat over zodra ik gegeten heb. Ik kijk niet om, want ik weet zeker dat hij me nakijkt met die bezorgde blik in zijn ogen. Bij de uitgang steek ik nog even mijn hand op, dan ga ik de lift binnen. Ik doe mijn best de grote spiegel te ontwijken terwijl ik naar binnen stap. Ik weet zeker dat mijn gezicht bleek is en dat mijn lippen blauwig zijn en mijn ogen wazig, ook al verbeeld ik het me maar. Ik wil het niet zien.

Eenmaal in de auto voel ik me bijna weer de oude. Er is even iets van wroeging. Ik had best kunnen blijven. Hij zit daar nu, in zijn eentje, zich dood te vervelen. Ik denk nooit aan anderen. Ik bel hem op omdat *ik* zin heb met iemand te gaan eten en ik laat hem zitten omdat *ik* er plotseling geen zin meer in heb, er bij dit alles vast op rekenend dat de ander zich wel naar mijn wil zal plooien. Wat dan ook meestal wel gebeurt omdat anderen niet uitsluitend aan zichzelf denken of omdat hun wil toevallig met de mijne coïncideert. Een andere kwestie is: waaróm heb ik op bepaalde momenten zin om met Gamar of wie ook te gaan eten. In wezen eet ik net zo lief alleen, of liever zelfs. Het is alleen maar die idiote zwakte die me van tijd tot tijd overvalt en me het gevoel geeft dat ik toch niet buiten het gezelschap van anderen kan. Een angst om alleen te zijn. Maar Gamar heeft me niets te zeggen. Ik heb geen enkel contact met hem. Hij is even oud als ik en gaat onder dezelfde problemen gebukt: geen nut meer hebben maar krampachtige en zinloze pogingen in het werk stellen om nog mee te doen, nog iets te betekenen, zich te laten gelden, de nederlaag niet kunnen aanvaarden. Tien jaar geleden, toen hij een belangrijke functie had op wat toen nog het Ministerie van Cultuur heette, was hij al in zijn laatste dagen. En ik nog vol illusies dat er naar mijn adviezen geluisterd zou worden, dat ze iets waard waren. Ze laten je hier niet in een dertig meter hoge palmboom klimmen om te kijken of je nog mee kunt, maar in wezen komt het op hetzelfde neer.

Ik haat Gamar, omdat ik in hem mijn eigen neergang en mijn eigen nutteloosheid zie. Hij is even zielig als ikzelf, of erger nog, en de zieligste vertoning voeren we samen op, als we allebei voor onszelf en voor elkaar de comedie van de verouderde en miskende intellectueel opvoeren. Maar ook dat is het niet. Er is meer. Ik heb nooit opengestaan, voor niemand, zelfs voor M. en de kinderen niet. Ik sluit me af, op, in, uit.

Ik houd stil voor een snackbar in de Laan van de Volledige Participatie, maar stap niet onmiddellijk uit. Mijn hart bonst. De angst dat het terug zal komen grijpt me aan. Godallemachtig, niet hier, niet nog eens met al die mensen om me heen. Maar ook niet als ik alleen ben, godallemachtig, godallemachtig, ik wil niet oud zijn, ik wil niet zwak zijn. Mijn vingers omklemmen het stuur en ik haal diep adem. Even wachten nog, even rustig worden, rustig nadenken, er is niets aan de hand, niets, helemaal niets, straks voor het slapen gaan een pil nemen, en morgen en overmorgen en altijd door, niet meer vergeten, dat is alles. Er is niets aan de hand.

Ik veracht mezelf. Mijn angst voor de dood staat op hetzelfde plan als de angst van een kind voor de tandarts, laf en banaal, kinderachtig, zonder enige grootheid, ik heb niets geleerd. Niets.

Ik stap uit, loop langs de lichtende, draaiende bollen en buizen naar het donkerste hoekje achterin en bestel een biefstuk met champignons. Ik durf geen wijn erbij te nemen, de eerste dagen liever niet. Bij iedere hap die ik neem beheerst de angst me nog.

Tot ik in het halfdonker achter de bar een bekend gezicht zie: Djamilah, troosteres van oude mannen. Dat is het, wat ik onbewust gezocht heb. Ze glimlacht en haar ogen geven me de illusie dat ik, als ik er maar genoeg mijn best voor deed, zelfs nog verliefd zou kunnen worden al was het niet precies op haar.

Niet veel later lig ik op een ouderwetse, met skai beklede divan vol zachte schuimrubber kussens in een kleine, schemerig verlichte kamer die uit een andere eeuw lijkt, een kamer vol kleden en doeken en sieraden uit India en Marokko en geuren van wierook en hasjisj, terwijl koele vingertoppen mijn heupen en mijn langzaam stijgende penis strelen. Zelf hoef ik niets te doen. Ik zou ook niet durven. Te vermoeiend, te opwindend, verdomme. Niet aan denken, niet aan denken,

me helemaal laten gaan. Me voelen als een afgefallen blad dat langzaam naar beneden zeilt en op het oppervlak van een waterplas terecht komt. En daar blijft drijven. Meegolvend met de golfbewegingen van het water. Alle gedachten weg, weg, weg...

Dit zijn de enige momenten waarop ik volledig ontspannen ben. Alles wat hard en weerbarstig in me is wordt tijdelijk zacht en vloeibaar en stroomt tegelijk met het sperma langzaam uit me weg, tot ik helemaal leeg ben. Zo blijf ik liggen, met mijn hand om de kleine zachte billen van Djamilah. Mijn liefde is niet anders dan zelfbevrediging, ook al is een ander erbij behulpzaam.

Ik slaap niet. Ik ben zelfs weer klaar wakker. Met mijn open ogen lig ik naar het plafond te kijken en probeer het aan-niets-denken nog even vol te houden. Maar het enige kortstondige moment waarop ik daartoe in staat was is alweer voorbij. De problemen en de gedachten keren terug, een ijzeren band knelt zich om mijn hersens, mijn hoofd barst, mijn lichaam spant zich weer. Alleen een loodzware loomheid verhindert me, op te staan.

Djamilah is geduldig. Ik mag zo lang bij haar blijven als ik wil. Ze vraagt niets, ze zegt niets; soms denk ik dat ze in slaap gevallen is maar haar ogen zijn breed open en staren ook naar het plafond. Ze merkt niet dat ik naar haar kijk. Haar ogen zijn groot en donker en heel glanzend en doen me denken aan ogen waar ik niet aan wil denken. Geen herinneringen, please. Haar borsten lijken heel jong, klein, stevig en puntig met donkere huid en bijna zwarte tepels. Hoe oud is ze eigenlijk? Ik heb het haar nooit durven vragen. Ze kan twintig, maar ook dertig zijn. Ik weet niets van haar. Ze zou wat dat betreft ook een pop van zacht plastic of een masturbatiemachine kunnen zijn. Zo moet het ook. Ik wil niets weten, het interesseert me niet. Ik weet al meer dan genoeg.

Onwillekeurig komen er toch herinneringen, terwijl ik daar lig, met mijn rechterhand nog altijd om haar billen en mijn linker op de handdoek die ze me gegeven heeft. Verbazend oude herinneringen, dingen die ik dacht al voor eeuwig vergeten te zijn. Een kleine kamer aan een gracht, divan met kussens waarop geborduurde paradijsvogels, schemerlamp met blauw-witte kap, indische doeken aan de muren, alles bruin, bruin, een petroleumkacheltje met rode ruitjes, de geur van

petroleum en parfum en goedkope zeep, de geweldige witte vleesmassa's van borsten en billen, de eerste die ik ooit gezien had. Buiten de gracht, andere grachten, alles grijs, grijze nevel, donkergroene ijzeren balustrade of brugleuning met vochtdruppels, de lange rijen kale iepen, de karren en de bestelwagens, een plotselinge geur van kaneel, een café, altijd op een hoek, met bruin gordijn in de deuropening, stank van bier en jenever en trage, zeurende gesprekken. Het is een beeld dat een vaag kwellend verlangen in me opwekt, onmiddellijk gevolgd door een gevoel van weerzin als ik me herinner wat erbij hoort: de bleke, mistroostige gezichten en de natte regenjassen in de trams, de honderdduizenden fietsers, de compacte massa's, allemaal op dezelfde tijd naar huis, naar die eindeloze rijen lelijke, eendere, bakstenen huizen waar allemaal dezelfde dingen in zijn, de knoppen van miljoenen gasfornuizen en televisietoestellen die allemaal op hetzelfde moment omgedraaid worden en de aardappelen die in miljoenen pannen worden omgeschud en koffiewater dat in miljoenen waterketeltjes begint te razen. Daarom ben ik hier, denk ik, daarom ben ik altijd ergens anders geweest. Ik heb nooit deel uit willen maken van die reusachtige, gezichtloze miljoenenmassa. Ik heb er boven willen staan en toen dat niet lukte ben ik gevlucht, nu hierheen dan daarheen, het deed er niet toe waar, als het maar ergens was waar ik er niet bij hoorde, waar ik een vreemde was, een vreemdeling, dat is het, en als ik daar weer terug ben wil ik ook daar een vreemdeling zijn, het liefst zou ik een bordje om mijn nek hangen waarop stond: 'Ik woon hier eigenlijk niet, ik ben niet één van jullie'; infantiel is het, infantiel, zoals alles wat ik doe en deed. Ik erger me, ik schaam me, als ik mezelf tegen zou komen zou ik me geërgerd omdraaien en een blokje omlopen. God wat heb ik me vergist. Ik hoor er wel thuis, met al mijn vezels, ik ben domweg een van hen en niets meer en niets minder . . .

Djamilah neemt de handdoek weg en begint opnieuw mijn rug en mijn heupen en mijn penis te strelen. Ik wil niet kijken naar mijn gekke lichaam, gebruind maar bleek naast het hare, oud en gerimpeld en lelijk en mager, ik begrijp niet hoe ze het kan, waarom, waarom doet ze het? Het enige wat nog aantrekkelijk aan me is, is mijn penis. Hij richt zich weer op, maar ik wil niet meer. Ik ben moe. Ik sta op, bijna ruw, en om het goed te maken kus ik haar op haar voorhoofd.

'Dag', zegt ze. 'Breng je de volgende keer bloemen voor me mee? Je had het beloofd'.

'Ja, dat is waar', zeg ik. 'Ik was het niet vergeten, maar ... maar ik wist niet dat ik langs zou komen'.

Een hulpeloos argument. Ik voel me als een kleine jongen terwijl ik het zeg, met nog diezelfde, ietwat verlegen intonatie van twintig, veertig, vijftig jaar geleden. Ik erger me mateloos, ik walg van mezelf.

'Je komt altijd zonder dat je het wilt', zegt ze, maar het klinkt niet als een verwijt. Waarom zou ze ook?

'Bedankt nog', zeg ik, om toch nog iets te zeggen.

Ze staat rechtop in de deuropening, met haar hand omhoog tegen de deurstijl geleund. Ze glimlacht maar haar ogen zijn plotseling koud en woedend.

'Als je zulke dingen zegt mag je nooit meer komen', zegt ze. 'Goed, goed'.

Ik loop door de bar naar de auto. Ik begrijp niets van niemand. Het geeft niet meer.

4

Als het werkelijk helemaal niet meer gaat, als ik er absoluut niet meer uit kan komen, dan werk ik niet in mijn huisje maar in El Portixol. Tenminste als het winter is. Eerst komt het korte stuk over de nieuwe autopista, waar ik het gaspedaal tot de bodem in kan drukken, behaaglijk achterover leunend in mijn stoel, volkomen relaxed, aan niets denkend, luisterend naar het zingen van de banden over het asfalt en het suizen van de wind langs de ramen. Meestal kan ik er niet toe komen tijdig af te remmen en rechtsaf te slaan. Haast automatisch rijd ik door tot aan het einde van de baan en dan nog een paar kilometer, in kalmer vaart nu, langs het lege zandstrand en de verlaten hotels, tot ik ergens keren kan en opnieuw op de autoweg kom. Dit heeft me, misschien, in de juiste stemming gebracht om te werken en deze keer vergeet ik niet, de zijweg in te slaan.

El Portixol is een klein hotel waar 's winters vrijwel geen gasten zijn. In het café is niemand die me kent,

behalve de kelner, maar die bemoeit zich nergens mee, praat zelfs niet over het weer. Achter me is het restaurant, waar een paar mensen nog laat zitten te lunchen, zacht pratend en met een beschaafd bestekgerinkel. Rechts is de bar. De kelner zit zoet een boek te lezen. Er is een pretentieloos muziekje, niet te hard en niet te zacht, een perfecte geluidsachtergrond. Voor me is het uitzicht op de Baai: de bergen met hun besneeuwde toppen in een vage blauwe nevel gehuld, de nabijere heuvels met het ronde kasteel en de lange rij hoge witte hotels, elk met één schaduwvlak en één smalle door de zon verlichte strook, nog dichterbij de lage huisjes en zigeunerkrotten van El Molinar en de trage witte golven van de branding. De zee is blauw en rimpelloos. In de verte, in de haven, liggen een wit passagiersschip en twee kleine grijze oorlogsschepen. Direct links van me is het zwembad met de surrealistisch naar niets klimmende trap van de springplank en de door winterstormen half stukgeslagen reling, waar zo nu en dan wat schuim van golven overheen spat.

En door het raam komt de prettige warmte van de zon. De lange, scherp afgetekende schaduw van mijn pen beweegt snel over het door de zon verlichte vel papier: het valt niet te ontkennen, ik schrijf. Opnieuw in een ideale omgeving, ik mag dus alweer niet klagen.

Alleen de muziek is misschien toch niet zo ideaal als ik dacht. Ze is pretentieloos, maar van twintig jaar geleden. Herinneringen dus weer, uit die tijd. Herinneringen zijn er om vergeten te worden, want ze verhinderen aan de toekomst te denken, maar ze zijn niet weg te branden. De klanken van de muziek brengen ze onherroepelijk weer boven. Lang vergeten dingen komen op de krankzinnigste momenten weer in me op.

Waar was ik twintig jaar geleden en wat deed ik? Het is een periode die ik me, gezien mijn leeftijd, nog perfect zou moeten kunnen herinneren, een belangrijke periode bovendien. Maar hij is vol hiaten, gapende leegten die noch door de muziek, noch door de geweldigste inspanning en gedachtenconcentratie meer op te vullen zijn. Flarden van details, dat is alles wat er boven komt drijven, maar het geheel en het waarom

vooral zijn zoek. Het is als een gigantische legpuzzle waarvan nog maar enkele stukjes over zijn, de rest is verdwenen. Het ene detail brengt het andere voort, maar er is geen verband, geen grote lijn, het is onmogelijk er een geheel van te maken. Waarom liep ik, om maar eens een voorbeeld te noemen, twintig jaar geleden met twee mannen en een vrouw door de Haagse Passage en waarom stopte een van die mannen plotseling een portefeuille in mijn zak terwijl hij me angstig toeriep: 'Hou dat even bij je!?' Ik weet het niet, ik heb zelfs nooit geweten wat er in de portefeuille zat.

Het hoeft ook niet. Daarvoor zit ik niet hier. Het verleden, elk verleden heeft afgedaan, hoeveel keer zal ik mezelf dat nog voor moeten houden. Alleen de toekomst is van belang.

Inmiddels is er weer wat tijd voorbijgegaan. De muziek is nog steeds uit de veertiger jaren, maar de zon is al bezig weg te duiken in een lange grijze wolkenbank. De zee is bijna melkwit geworden en uit de haven komt uiterst langzaam het hoge donkergrijze silhouet van een vrachtschip. Bij het raam zit een jonge guardia civil met het gezicht van Jean-Paul Belmondo een schaakpartij uit de krant na te spelen. Hij heeft zijn zwarte lakpet voor zich op de tafel gelegd. Met zijn ene hand ondersteunt hij zijn hoofd, met de andere verschuift hij uiterst langzaam en nadenkend de stukken. Soms kijkt hij afwachtend voor zich uit, alsof hij een reële tegenstander voor zich heeft. Een ogenblik heb ik op het punt gestaan naar hem toe te lopen en hem voor te stellen een partijtje te spelen, maar ik heb ervan afgezien.

Ik voel me plotseling heel triest. Het heden dringt zich op en de toekomst wil niet komen. In het heden gaat alles verkeerd. Ik ben op alle punten tekortgeschoten en heb het gevoel dat alles mijn schuld is. Een intens, weekmakend medelijden bevangt me: met de kinderen, met M. vooral, die het niet aankan, die het minder dan ooit aankan. Die zich zou willen splitsen en zich tegelijkertijd volledig, ongesplitst, zou willen geven: aan één enkel ding en aan alle dingen waaraan ze voelt dat ze zich geven moet. Een absolute onmogelijkheid en

een obsessie, het eeuwige, onoplosbare, uitzichtloze probleem. En intussen vergaan de dagen en de weken en de jaren en we worden ouder en ouder zonder dat we ooit verder komen, zonder dat er iets gebeurt. Ik ben de schuldige, ik heb haar leven in een richting gedwongen die ze niet wilde gaan. Het is een schuld die me ten eeuwigen dage aangerekend zal worden.

Als ik haar tenminste maar begrijpen kon. Nu ben ik alleen maar bang voor haar. Ze is een kleine bom. Een tijdbom. Ik hoor het ding tikken, maar kan het mechanisme niet vinden om het stop te zetten. En intussen zit ik te kijken naar die kleine ronde zwarte bom die tot barstens toe volgepropt is met een verschrikkelijke explosieve kracht. Een fantastische energie, die ze niet kwijt kan. Een energie waarmee ze, geloof ik, geweldige dingen zou kunnen doen als we maar een mogelijkheid konden vinden hem op vreedzame wijze toe te passen. Als dat niet lukt, zal ze met diezelfde energie zichzelf, de kinderen en mij vernietigen. Ik voel het aankomen maar ben machteloos om het te verhinderen. Er is een onbreekbare glazen muur tussen ons, zodat ik haar niet bereiken kan en gedoemd ben passief toeschouwer te blijven.

Hoe kan ik ooit met de gedachte aan een imaginaire toekomst spelen terwijl ik zo in het heden vastzit? En wat is de toekomst? Soms ben ik ongeduldig om de toekomst van over twee, drie minuten te bereiken, zou ik die twee, drie minuten die me van die bepaalde toekomst scheiden over willen slaan. Dit overkomt me bijvoorbeeld als ik in de auto zit en haast heb om ergens te komen omdat me daar iets wacht. In gedachten ben ik al vijf kilometer verder, rem ik al af voor de bocht en sla de hoek bij de estanco en het café La Curva om. Het is zo reëel dat ik het al werkelijk beleef terwijl ik er nog vijf kilometer en vier minuten van verwijderd ben en het volgende ogenblik een tegenligger om de bocht kan komen, die bezig is een boerenkar te passeren en recht op me af komt, niet meer te ontwijken want aan weerszijden zijn de stenen muren van de amandelboomgaarden, en ook dit beleef ik zo werkelijk dat ik bijna instinctief rem, hoewel er niets om de bocht te zien

is dan die ene trage boerenkar maar wel doet het me ervan bewust zijn dat zelfs die heel kleine toekomst die over twee, drie, vier minuten al geen toekomst meer is, niet zeker is en dat ik met gebroken botten naast de auto kan liggen in plaats van volgens mijn berekening de hoek bij café La Curva om te rijden, maar ook dit is niet belangrijk.

Ik sta op, pak mijn papieren in en loop naar de auto. Er is weer een dag voorbijgegaan.

Nu is de oude man aan het werk. Zijn haar glanst zilverachtig in de felle lichtkring van de daglichtlamp. Hij heeft zijn kleine elektrische schrijfmachine naar achteren geschoven en werkt met de vulpen. Zijn hand beweegt driftig over het papier, hij schijnt waarachtig inspiratie te hebben. Er zijn al enkele regels op het papier verschenen. We lezen: 'De reden, waarom de Federatieve Volksrepubliek Mangdwali zo'n belangwekkend sociaal-economisch, politiek en cultureel experiment is, ligt voor de hand. Het denkpatroon van de ... De reden, waarom de Federatieve Volksrepubliek Mangdwali zo'n belangwekkend soc.-ec., pol. en cult. exp. vormt, ligt voor de hand (waarom eigenlijk? weet ik het zelf wel?) ... Het denkpatroon van de ... De reden, waarom de Fed. Volksrep ... denkpatroon ... denkpatroon ... denkpatroon, wat een magnifiek woord eigenlijk, maar waar slaat het op?' Hier eindigt het beschreven gedeelte. De pen verplaatst zich naar het midden van het papier en terwijl de linkerhand van de oude man in de grijze hoofdharen krabt, ontstaat een primitief getekend poppetje: een vrouwenfiguur, naakt, met kettingen vastgebonden op iets dat blijkbaar een pijnbank is. Nu vormt de hand een tweede figuur: een middeleeuwse inquisiteur, het gezicht bedekt met een zwarte doek, in zijn hand een reusachtige tang met kromme punten die hij in de richting van het weerloos vastgebonden slachtoffer beweegt. Over denkpatroon gesproken ... Voordat de tekening geheel voltooid is, smijt de oude man zijn vulpen op het tafelblad, frommelt het papier tot een bal ineen en gooit het met een woedend gebaar in de prullenmand. Hij neemt een nieuw vel, pakt zijn pen weer op, laat de punt op het papier rusten en zucht zeer diep. Ongemerkt ontstaat een reeks lijnen en mathematische figuren, concentrische cirkels, parabolen, veelhoeken en spira-

len, terwijl zijn ogen nietsziende op de schrijfmachine voor hem rusten. Hij schudt zijn hoofd, schuift de dop op zijn vulpen, frommelt ook dit vel ineen en gooit het in de mand. De prop papier valt eruit: het mandje is overvol. Hij bukt zich, raapt de prop op, legt hem voorzichtig op het mandje, staat dan op en zet zijn voet op de inhoud. Zo komt er weer wat ruimte.

Nu verlaat hij zonder zich te verkleden de kamer en loopt naar de lift. Even later zien we hem in de Televisiezaal, waar zojuist het Nieuws begonnen is. Negers in camouflage-uniformen lopen driemaal levensgroot over de televisiewand. We zien de lege straten van een voorstad ergens in de vs. Uit de ramen hangen zwarte vlaggen, maar behalve de groepjes soldaten is er niemand te zien. Onophoudelijk loeien sirenes.

De stem van de commentator verduidelijkt de situatie: gecombineerde strijdkrachten van de Zwarte Panter en andere guerrilla-organisaties hebben na korte gevechten de stad Fayetteville bezet. Alle blanken zijn gevlucht. Dit onverwachte succes van onze zwarte Amerikaanse broeders dreigt echter teniet gedaan te worden door het ultimatum van de luchtmacht, de hele stad met alles wat leeft onder een regen van napalmbommen te vernietigen als de zwarte guerrilla's haar niet binnen zes uur ontruimd hebben. Het ultimatum is nu bijna verstreken: over tien minuten worden de jachtbommenwerpers verwacht. Het beeld switcht over naar een militair vliegveld. Vliegers rennen in gestrekte draf over het glimmende beton naar de gereedstaande vliegtuigen. Het regent daar.

Nu is er een deftige en op het eerste gezicht zeer rustige buitenwijk van een andere Noordamerikaanse stad. Brede lanen met bomen, statige houten en bakstenen villa's, geparkeerde auto's. Het is stil, zelfs het gekwetter van de vogels in de bomen is te horen, maar de stilte is onheilspellend. In de verte klinkt nu het snel aanzwellende geknetter van motoren. Voorafgegaan en begeleid door zwaarbewapende gemotoriseerde eenheden komen twee knalgele bussen aanrijden. De wagens houden stil voor een groot wit gehouw. De motorrijders stappen af en stellen zich, de machinepistolen in de aanslag, op het trottoir op. Uit de eerste bus stappen middelbare-schoolmeisjes, allen blank, de schooltas onder de arm. Uit de tweede komen de jongens. Alle gezichten zijn ernstig, geen lachje kan er af. Begeleid door de soldaten stappen de

kinderen over de oprijlaan en gaan de school binnen. Korte close-up van het gewapende escorte: de brede, vierkante, gladgeschoren koppen met de grimmige, vastberaden trek van mannen die weten waar het om gaat, die klaar staan om het rood en zwart ongedierte als het moet overal ter wereld te verdelgen.

In het volgende beeld zien we een groep huisvrouwen die in gesloten formatie en geëscorteerd door zes met pistool-mitrailleurs bewapende politiemannen naar een supermarkt stappen.

'Maar niet iedereen', zegt de commentator, 'houdt ervan zo geëscorteerd door het leven te moeten gaan'. Over een met bomen omzoomd plein lopen drie meisjes, uit een grote roze auto stapt een dame met een hondje, twee mannen met akten-tassen steken haastig een straat over. 'Helaas', vervolgt de commentator, 'niet altijd loopt het goed af'. Bij de ingang van een park ligt een meisje. Voorbijgangers kijken even met schichtige blik en lopen dan snel door. Drie geüniformeerden snellen toe en gooien met een geroutineerd gebaar een laken over het lichaam. Het laken kleurt zich snel rood.

Ik drink mijn bier voordat het lauw wordt. Nu duiken supersonische jachtbommenwerpers met de Noordamerikaanse kentekenen neer op de oerwouden ten zuiden van Calabazo, Venezuela. Maar in het volgende beeld zien we een groepje guerrillastrijders, omstuwd door juichende mensen, op de verkeersweg aan de rand van de stad Cochabamba, Bolivia, bezig het bord te verwijderen waarop de naam van de stad staat. Drie man, een beetje afzijdig, staan klaar met het nieuwe naambord. Enkele hamerslagen en het staat er: CIUDAD CHE GUEVARA. Schoolkinderen zingen een lied en bieden de jeugdige commandant bloemen aan. Close-up van de commandant: een verlegen lachend jongensgezicht. Over naar Europa.

Neofascistische troepen in zwarte uniformen paraderen in de stromende regen door de straten van Rome ter herdenking van de machtsovername, vijf jaar geleden. De volledige junta staat dikbuikig op het bordes van het regeringsgebouw en strekt de rechterarm. Hysterisch gejuich en geroep van de menigte op het plein. Aan weerszijden van de officieren van de junta zien we de eregasten, onder wie de Amerikaanse militaire attaché, de ambassadeurs van verscheidene westerse landen en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders. De regen

stroomt neer op een zee van zwarte paraplu's. De camera geeft nog net een flits van twee andersdenkenden, die in een zijstraat door ordebewakers neergeknuppeld worden.

Nu verschijnt het vriendelijke gezicht van de commentator zelf weer op de wand. 'De groots opgezette manoeuvres van het Westduitse leger in West-Duitsland, Nederland en België worden ernstig bemoeilijkt door ongekend hevige sneeuwstormen', vertelt hij, en hij verdwijnt. Onmiddellijk huilt de wind door de zaal. Een zware grijze tank, niet meer dan een reusachtige donkere vlek, is hulpeloos half van de weg afgezaakt en kan niet verder. Hoge zwarte populieren buigen zich in de storm. De sneeuw jaagt in horizontale witte strepen over de hele televisiewand en de kou is bijna voelbaar. Het zware motorengeronk klinkt boven het dramatische, hoorspelachtige fluiten van de wind uit, stemmen en bevelen verwaaien tot onverstaanbare flarden. Soldaten, de gezichten half verborgen in bont en wol, zijn aan het zwoegen met primitieve schoppen, in afwachting van beter materiaal. Ver weg zien we nog een paar grijze schimmen, tanks of vrachtwagens. Soms priemt ergens een rood of geel licht door al die grijsheid.

Gelukkig komt er nu iets minder sombers. Nieuws uit eigen land. De tienmiljoenste toerist is aangekomen op het vliegveld van het vakantieggebied aan het kunstmatige Nguma-meer. Er stappen nog 449 andere toeristen uit het toestel: bleke figuren, onwennig om zich heen kijkend, gekleed in belachelijk ouderwets aandoende zomerkleren, de zware winterjassen over de arm gehangen, knipperend tegen het felle zonlicht, zwetend van de onverwachte warmte, behangen met foto- en filmcamera's en sommigen zelfs met telescopische jachtgeweren, alsof hier nog groot wild rond zou lopen. Ze moeten wel heel slecht geïnformeerd zijn. Mijn rasgenoten, denk ik glimlachend en bijna vertederd. Soms vergeet ik het bijna, dat dit mijn rasgenoten zijn. Landgenoten misschien zelfs wel, maar nee, het is een Duits toestel. De tienmiljoenste, een typisch burgerwijfje met korte gepermanente haren en het soort naar voren stekende kin waar altijd vette jus over schijnt te druipen, krijgt een bos bloemen in de hand gedrukt en wordt verder geloodst. Een simpele plechtigheid: geen toespraken, geen interviews door pers- en televisiereporters, geen dure geschenken, geen onzinnig gedoe over zoiets onbenulligs als een tienmiljoenste toerist.

Ik drink mijn glas bier leeg en sta op. Ik heb het nu wel gezien. Ik heb slaap, maar toch nog geen zin om naar bed te gaan. De moeilijkheid is dat ik nergens zin in heb. Onwillekeurig ben ik toch weer bij de bar terechtgekomen. Ik neem nog een bier. Bier kan weinig kwaad, denk ik, maar wat doe ik in jesusnaam hier? Ellendige, eeuwige rusteloosheid. Ik kan geen tien minuten op één plaats blijven. Ik zou weg willen, het doet er niet toe waarheen. Maar alles is hetzelfde, ik heb alles al gezien. En als ik denk aan al de moeite die ik daarvoor moet doen, het lange eind naar de auto, de kleverige nachtwarmte buiten, de koele, cleane sfeer van al die bars, dan ontnemt me dat alle lust. Ik wil mensen ontmoeten, praten, gedachten uitwisselen, maar als ik eraan denk dat dit verlangen werkelijkheid zou kunnen worden, wil ik al niet meer. Ik wil niemand ontmoeten, met niemand praten. Het hoeft niet meer. Ik wil alleen zijn. Maar de gedachte aan de eenzaamheid doet me weer naar mensen verlangen. De gedachte aan mensen opnieuw naar eenzaamheid.

Ik zou willen werken. Maar dan komt weer de gedachte aan de totale nutteloosheid van het project waar ik aan bezig ben en dat verlamt me. Bovendien ben ik naar het schijnt ook al niet meer geschikt voor wat voor intellectuele arbeid ook, ik begin het hoe langer hoe meer te merken. Ik kan mijn gedachten niet meer concentreren, geen ideeën meer formuleren. Ik zie het verband niet meer. Het is alsof iets in mijn hersens is begonnen te desintegreren. Ik schijn vroeg oud te worden. Te vroeg.

Misschien ben ik te lang hier geweest. Tien jaar onafgebroken in deze uithoek. Soms bevangt me een vaag verlangen naar reizen. Iets anders om me heen zien dan deze cleane stad, deze superintelligente en irriterend-redelijke mensen, die zo volmaakt zijn dat ze niet echt meer lijken.

Juist als ik er serieus over begin te denken toch maar naar bed te gaan, komt er een heel gezelschap binnen. Het is Ni-Dwala, de nieuwe coördinator van culturele kwesties, met zijn twee vrouwen, die nauwelijks twintig lijken. Hij groet me met een knikje en een innemende glimlach en toch met die enorme zelfbewustheid die zo typerend is voor de mensen hier. Vermoedelijk herkent hij mijn gezicht, maar hij zal zich wel niet meer herinneren wie ik ben. Hij heeft nog een hele sleep mensen meegebracht. Het is plotseling druk en gezellig in de bar,

een luidruchtige sfeer die me aan vroeger doet denken. Ik besluit nog wat te blijven. Ze komen vlak bij me staan, zonder zich verder met me te bemoeien, en zetten een gesprek voort waar ze kennelijk al een tijdje in gewikkeld waren. Ik luister onwillekeurig.

'Toch ben ik het niet eens met je beleid', zegt iemand tegen Ni-Dwala. 'Jullie zouden meer aandacht aan de oude culturen moeten besteden. Je kunt niet...'

'Ik zie er het nut niet van in', antwoordt de jonge coördinator schouderophalend. 'Als ik nog aan die ellende met de radicale partij denk, vroeger, die wilde zelfs het Frans helemaal afschaffen. Mensen die volkomen buiten de realiteit stonden. Het Mangdwali is een dode taal, dat is nu eenmaal zo en daar is niets aan te doen. Bijna geen mens spreekt het nog, laat staan dat het gelezen wordt'.

'Neem me niet kwalijk, maar ik schrijf al mijn poëzie in het Mangdwali'.

'Waarom? Wat heeft het voor zin? Niemand leest het toch'.

'Dat dondert niet. Frans is een vreemde taal voor me. In het Mangdwali kan ik dingen zeggen die ik in het Frans niet uiten kan. Woorden, nuances. En klanken vooral. De klanken, vergeet de klanken niet. Klanken zijn...'

'Ik vind dat...'

'Klanken zijn... ik weet niet... probeer eens...'

'Als niemand het Mangdwali meer leest komt dat omdat jullie het stelselmatig onderdrukt hebben. Je zou het juist moeten stimuleren...'

'Het Mangdwali? Het Mangdwali? Het Mangdwali? Neem me niet kwalijk... en waarom niet het Kisuahel en het Ndebele en het Nguni en het Ngbandi en het Bagirmi en al die andere zesenvoertig talen en dialecten die hier vroeger gesproken werden?'

'Dat is het nou juist, dat is het nou precies! Goed gezegd! Dat is nou net de reden waarom we allemaal Frans spreken'.

'En wat denkt onze culturele adviseur er eigenlijk van?'

Ik schrik op. Het is die vervloekte Ni-Dwali die zich plotse-ling tot me wendt. Allen kijken me aan. Er komt een oud, nooit geheel overwonnen gevoel van verlegenheid in me op, iets van onnoemelijk lang geleden, kind nog, op school, een plotselinge vraag waardoor ieders aandacht op je gericht werd. Tegelijkertijd ook onmiskenbaar een flits van voldoe-

ning: dat er weer naar mijn mening gevraagd wordt, dat ik op de een of andere manier toch nog meetel. Maar dat verdwijnt snel. Want ik heb wel degelijk de misschien onbewuste ironie gehoord in zijn stem en ik meen ook iets zacht-spottends in hun afwachttende glimlachjes te zien. In wezen interesseert het hen niets, wat ik denk. De mening van een oudere die afgedaan heeft, van een blanke bovendien, een buitenstaander. Pittoresk, maar meer niet. Toch zal ik moeten antwoorden, het wordt van me verwacht.

‘Ik denk niet dat jullie aan mijn mening iets hebben’, zeg ik laf en ontwijkend. ‘Ik ben oud, ik bedoel, het is niet belangrijk meer wat ik zeg. Ik heb vroeger altijd gedacht dat je het oude . . . dat je de oude culturen . . . enfin . . . het is . . . waardevol, kostbaar, niet? . . . Tenminste, dat dacht ik altijd. Maar nu . . . ik weet het niet . . . het kan best zijn dat ik me vergist heb . . .’

‘Gewoon radicaal breken met het oude’, zegt een van de meisjes, ‘gewoon helemaal niets heel laten van wat geweest is. Gewoon helemaal opnieuw beginnen, nieuwe dingen, weet je, iets dat . . .’

‘Het oude is nooit helemaal weg te denken, je kunt . . .’

‘Luister, in mijn taal zijn witte woorden en rode woorden en klanken die als regendruppels zijn op het wateroppervlak van een drenkplaats in de savanne. Frans is hard en gevoelloos. Voor mij tenminste’.

‘Frans is een efficiënte taal die iedereen begrijpt. Mijn romans liggen in de boekwinkels van Parijs en Lyon, Londen, New-York, Moskou, Havanna, Peking’.

‘Ik heb nooit goed begrepen waar een dichter eigenlijk voor dient . . .’

‘Teruggrijpen op het oude is je reinste snobisme, een decadent restant van het burgerdom. Het is niet . . . eh . . . het is niet echt, niet gemeend’.

‘Dat is verdomd niet waar. Ik . . .’

De gesprekken kapselen me in zonder dat ik er zelf nog aan deelneem. Niemand vraagt me meer iets. Ik heb mijn belachelijke, aarzelende, weifelende, schaamtevolle mening laten horen en dat was voldoende. Ik voel me plotseling ontzettend moe. De lichten golven, de gesprekken golven, zonder dat het nog tot me doordringt wat ze zeggen, zuivere klankgolven, hard en zacht, hoog en laag, ik zou willen zitten, willen liggen,

angst grijpt me aan, niet weer, niet weer, vooral niet nu, direct mijn pillen nemen, even wachten nog, even wachten, van de éne voet op de andere staan, diep ademen, alle barkrukken zijn bezet, even leunen maar, mijn hand om de rand van de bar, het gaat goed, het gaat beter, niemand heeft iets gemerkt.

'Ik dacht dat we zouden gaan dansen', zegt iemand, plotseling weer heel duidelijk.

'Ja, natuurlijk'.

'Ja, ja, we gaan al'.

'Gaaf u mee?' Ze zeggen u uit respect voor mijn ouderdom of mijn vreemdelingschap. 'Of hebt u geen zin?'

Ik schud mijn hoofd.

'Nee, nee, bedankt, maar een andere keer graag'.

Ze verdwijnen luidruchtig en vrolijk. Ik ga ook weg. Het is echt beter dat ik nu ga slapen. Onderweg kom ik langs de dancing. Ik kijk even naar binnen. De lichten, de geluiden. Afrikaanse jazz. Ik ben gek op de muziek, al past die dan misschien niet bij mijn leeftijd. Bah, altijd weer mijn leeftijd, mijn leeftijd, godallemachtig! Ik zou er bij willen horen. Daar binnen zijn, bewegen op de klanken en de lichten. Maar als ik het doen zou, zou ik alleen maar het gevoel hebben dat ik me belachelijk aanstelde. Dit alles heeft voor mij afgedaan. En ik heb nog niet eens de volwassenheid bereikt die het me mogelijk maakt me erbij neer te leggen.

Er is iets gebeurd. Tijdens mijn slaap moet er iets gebeurd zijn. Ik ben wakker en zweet en ril tegelijk. Ik zit rechtop in bed. Er is iets ontzettends en ik weet niet wat het is of was. Ik moet gedroomd hebben, probeer het me te herinneren, maar zodra er iets boven komt grijpt een ontzettende angst me aan. Een verschrikkelijke, weerzinwekkende, ijskoude angst die mijn hele onderlijf doet verlammen. Alleen maar flarden komen boven, het geheel is verdwenen. Ik lag, ergens, ik weet niet waar, maar alles was wit en blinkend en klinisch. Het moet een ziekenhuis geweest zijn. Langzamerhand komt er meer boven nu, ik wil er niet aan denken, ik wil het me niet herinneren, maar het moet, het moet, er is geen ontkomen aan. Er waren mensen om me heen, of misschien was ik alleen. Ik zag mijn eigen lichaam, of nee, het was niet mijn lichaam dat ik zag, het waren de cellen. Ik zag iedere cel van mijn lichaam,

doorschijnend, bewegend, vormloos, drijvend in een roodkleurig vocht, of misschien was het ook dat niet, of toch wel, er was iets dergelijks, ja, ik zag de cellen van mijn lichaam maar tegelijkertijd wás ik een cel van mijn lichaam, ik was een van die miljoenen cellen, drijvend in een roodkleurig vocht en ik wist dat er iets onherroepelijks gebeuren zou. Nu weet ik het weer, ja. Ik wist dat ik zou desintegreren, dat al mijn cellen stuk voor stuk zouden desintegreren, en het waren de anderen die het deden. Er stonden toch mensen om me heen, maar ik kon ze niet zien, omdat ik een cel was en alleen maar de andere cellen kon zien of de samenstelling van mijn eigen cel. Ik wist alleen dat ze er waren, in het wit gekleed en met blinkende instrumenten en ik wist dat ze bezig waren iets met me te experimenteren, desintegratie-experimenten uit te voeren met de cellen van mijn lichaam, met de cel die ik zelf was. Er was geen ontkomen aan. Al mijn cellen moesten vernietigd worden en het meest van al de cel die ik zelf was. Ze waren al bezig. Ik zag de moleculen en de atomen bewegen, om elkaar heen draaien, cirkels, cirkels, cirkels en ellipsen, verschillend van kleur, verschillend van vorm, het was eigenlijk een adembenemend mooi gezicht, maar ik was zo verschrikkelijk bang. En zelfs de atomen, mijn atomen, het atoom dat ik zelf was, zouden gesplitst worden.

Dit was het ongeveer, ik heb het min of meer gereconstrueerd, hoewel ik me ervan bewust ben dat ik essentiële dingen vergeten heb en andere heb toegevoegd die er misschien niet waren. Ik ben weer gaan liggen maar durf mijn ogen niet te sluiten. Zodra ik ze maar een fractie van een seconde dichtdoe is het er weer, zie ik het weer, vaag, niet precies zoals het in mijn droom was, maar het is koud, ontzettend koud. En als ik ze in paniek weer open, zie ik de kamer en, vaag en grijs en donker, de voorwerpen in de kamer, maar de voorwerpen zijn anders geworden, ze lijken te groeien, te leven, dichterbij te komen, ieder voorwerp, een eenvoudige stoel, de tafel, het raam, is een ontzettende dreiging. Ik herken ze niet meer. Met open ogen ben ik bijna even bang als wanneer ik ze gesloten heb. Dit kan niet meer, ik word gek, ik moet opstaan, het licht aandoen, maar ik schijn volledig verlamd, alleen mijn armen kan ik nog bewegen en mijn hoofd, wat is er gebeurd, wat heb ik gedronken, wat heb ik gegeten, hebben ze iets in mijn bier gegooit, ik moet opstaan, ik móét opstaan,

het licht aandoen, me aankleden met langzame, beheerste bewegingen, de kamer uitgaan, naar het balkon, de nachtlucht, het uitzicht over de stad, mensen die nog over het plein lopen, mensen zien, of naar beneden, de bar is misschien nog open . . . Ik richt me weer op, maar mijn benen zijn loodzwaar.

Dit is krankzinnig, een angstgevoel uit mijn kinderjaren waar ik tientallen jaren geen last meer van gehad heb. Ik moet het overwinnen. Langzaam beginnen de voorwerpen hun afschrikwekkende karakter te verliezen. Ik probeer opnieuw mijn ogen te sluiten. Even lukt het, dan komt het ijskoude gevoel weer terug en ik doe ze snel weer open. Ik bedenk plotseling, dat ik misschien net op tijd wakker geworden ben uit de droom. Als de droom zich voortgezet had, was ik dood geweest. Zo moet het zijn, sterven in je slaap.

Een overweldigend, huilerig gevoel van zelfmedelijden bevangt me. Ik grijp om me heen, omhels het kussen. Ik wil niet meer alleen zijn. Godallemachtig, ik kan wel janken van ellende en eenzaamheid en walging van mezelf. Woedend smijt ik het kussen van me af, buig me uit bed om het weer van de grond op te rapen want zonder kussen kan ik niet slapen. Ik ben wat kalmer nu. Slapen, denk ik, en niet wakker worden voor het licht is. Het schijnt gelukt te zijn. Ik heb geslapen en niet meer gedroomd.

5

Vanmorgen was er een brief voor me uit Amsterdam. Een hoogst zeldzame gebeurtenis. Het bleek een kort, laconiek briefje, maar ik heb het wel driemaal overgelezen en doe het nu, comfortabel achteroverliggend in een ligstoel op het terras van het Afrika-hotel, voor de vierde maal:

Beste Jean. Misschien zou het wel leuk zijn als je voor ons een interviewtje kon maken met de algemene coördinator (is dat niet zoiets als minister-president?) van Mangdwali. Als je tenminste nog leeft. Wij leven nog, zoals je ziet. Het valt niet mee maar we doen ons best. Laat met spoed wat horen. Gegroet, Rinus.

Het is niet te geloven, ze herinneren zich me nog. Ze hebben

me nog nodig. Ik doe nog mee. Allerlei mogelijkheden doen zich plotseling voor. Als dit artikel lukt, kan ik er meer maken. Er is nog genoeg te schrijven. Ik heb toch nog niet helemaal afgedaan. Mijn naam zal weer gelezen worden. Er zal weer over me gesproken worden, misschien. In vakkringen tenminste. Of onder vage kennissen van vroeger. Maar toch. Ik zou eigenlijk weer contacten moeten leggen. Wat had het voor zin om toen alle contacten radicaal af te snijden? Waar was het voor nodig? Mijn god, er is weer toekomst . . .

Ik heb onmiddellijk het algemeen coördinatiebureau gebeld. De algemeen coördinator blijkt samen met zijn collega voor buitenlandse betrekkingen, die tevens zijn onafscheidelijke vriend is, naar het Nguma-meer vertrokken te zijn. Hij blijft daar een week of drie, een soort vakantie. Maar ik kan natuurlijk altijd proberen hem daar op te zoeken, zeggen ze. Hij logeert in het Afrika-hotel.

In een staat van geweldige opgewondenheid ben ik naar het vliegveld gereden. De vlucht duurde zo kort dat mijn opgewondenheid ternauwernood de tijd kreeg af te nemen. Nu pas, nu ik op het terras van het Afrika-hotel zit, begin ik me af te vragen wat ik eigenlijk begonnen ben. Ik heb er zelfs al spijt van dat ik het briefje niet verscheurd heb en rustig in mijn appartement ben gebleven. De gedachte dat ik straks die man in zijn vakantierust moet storen en om een interview moet vragen, vervult me met afschuw. De oude angst, contact met vreemden te moeten zoeken, komt weer boven. Misschien wijst hij mijn verzoek op zo hautaine wijze af dat ik er dagenlang moreel kapot van ben. Misschien zegt hij ook: nu niet. Over drie weken, als ik in Lumumbaville terug ben. Dan ben ik dat hele eind voor niets gekomen. Hoewel, wat zou dat nog? Eigenlijk is dat nog wel de prettigste mogelijkheid. Dan heb ik tenminste wat uitstel. Want stel dat hij onmiddellijk met een interview instemt! Wat moet ik hem in godsnaam vragen? Ik heb in jaren geen artikelen meer geschreven, ik weet niet eens meer hoe het moet. Dan is er nog een probleem: veronderstel dat ze met hun tweeën zijn. Kan ik schrijven dat de minister-president en de minister van buitenlandse zaken van de Federatieve Volksrepubliek Mangdwali een homofiel paar vormen? Hier is het algemeen bekend en geen mens neemt er aanstoot aan. Maar hoe denken ze nu in Nederland over dat soort dingen? Enfin, dat is van ondergeschikt belang. Als het

niet kan zal Rinus het wel schrappen. Het belangrijkste is, dit goed voor te bereiden. Het is nu toch al in de middag. Morgen maar . . .

Ik begin me weer wat prettiger te voelen. Het lijkt of ik met vakantie ben. Het is ook een soort vakantie, en dat terwijl ik al eeuwig vakantie heb. Het is hier fijn, door de grote hoogte niet al te heet, lekker zelfs, vergeleken met de altijd vochtige warmte van Lumumbaville. Hier is een kurkdroge, klare atmosfeer met een eindeloos ver zicht, het blauwe water van het meer reikt tot bijna aan de horizon en heel in de verte is nog de langgerekte bergketen, die tevens de begrenzing van de woestijn vormt. Op het meer bewegen kleurige zeilen en de langgerekte witte fontein van speedboten en waterskieërs, aan de oever is een vierdubbele rij kokospalmen, een wandellaan vol flanerende toeristen. Het terras van het Afrika-hotel heeft iets van het mondain-kosmopolitische van de 19de-eeuwse Rivierapaleizen, behalve dan dat het in een futuristische kasbahstijl gebouwd is. Hier komen de duurdere blanken. De goedkope chartertoeristen logeren een paar kilometer verderop, waar de stad begint, in de eindeloos lange rij hotels en flatgebouwen.

Wat te doen als ik de algemeen-coördinator en zijn collega van buitenlandse betrekkingen plotseling tegen het lijf loop, in de bar van het hotel bijvoorbeeld? Ik hoop dat het voorlopig niet gebeuren zal, ik wil eerst een of twee dagen rust hebben en nadenken.

Ik besluit een eindje te gaan lopen. Het is vreemd, het lijkt of ik me jonger en energieker voel dan in jaren het geval geweest is. Het komt natuurlijk door de verandering. Zo onverwacht eruit, dat doet een mens goed. Jarenlang achtereen op dezelfde plaats blijven en maar piekeren en piekeren en nietsdoen, daar word je oud van. Ik zou er meer uit moeten gaan, met of zonder reden.

Achter me hoor ik bekende klanken, het is waarachtig Nederlands:

'Zo, nog twee weken, dan zit het er weer op. Zijn we weer terug in ons kikkerlandje'.

'Ja, ik zal blij zijn als ik zelf weer achter het fornuis kan staan. Ik heb weer best trek in een goeie stevige pot'.

'Ja, zoals jij kookt, kookt er geeneen'.

'En je eigen landslui weer om je heen zien, dat is toch ook

wat waard. Vier weken is een hele tijd. Al die zwartjes daar krijg je de griebels van. Ik weet best dat het ook mensen zijn, en ik moet zeggen dat ze de boel hier knap zindelijk houden, maar voor mij blijven het griezels'.

Ze lopen vlak achter me. Hoewel ik toeristen verafschuw voel ik me in een zo milde stemming dat ik vertederd glimlach. Ze kunnen er ook niets aan doen. Er is niets veranderd op de wereld, in hun wereld tenminste. Twintig jaar geleden gingen ze voor veertien dagen met een charter naar Mallorca en zeiden precies dezelfde soort dingen tegen elkaar. Ik ga langzamer lopen, zodat ze me voorbijgaan. Het zijn twee oude mensen, een jaar of zestig misschien. Even oud als ik, denk ik, me plotseling weer bewust van mijn leeftijd. Maar zelfs dit stemt me niet bitter.

Hier wordt alles voor de toerist gedaan. Reusachtige, om de vijftig meter herhaalde borden verwijzen naar een Wildpark, enkele kilometers verderop, waar Leeuwen, Olifanten, Antilopen, Zebra's, Giraffen en Vele Tientallen andere Diersoorten in het Wild rondlopen en waar de Verwende Toerist aan Opwindende Fotosafari's kan Deelnemen. De air-conditioned souvenirwinkels verkopen vele specimina van primitieve Negerkunst en wie wil zien hoe al die afgodsbeeldjes, amuletten, tam-tams, pijlkokers, schaamschortjes, sieraden en kleden gemaakt worden, kan naar een speciaal daartoe ingericht Negerdorp gaan. Daar worden ze en masse vervaardigd door in oude, kleurige gewaden gestoken mannen en vrouwen, ouderen meestal, die, zodra de avond valt en het dorp voor bezoekers gesloten wordt, hun schilderachtige kostuums voor moderne kleding verwisselen en in hun wagentjes of op hun scooters naar de stad terugrijden.

Een gigantische nep dus. Alles wat er van mijn grootse plannen voor dit land overgebleven is: precies het tegenovergestelde van wat ik bedoeld had. Een totale mislukking, een catastrofaal fiasco. Goddank dat niemand van mijn internationale opdrachtgevers bij mijn weten ooit het resultaat is komen bekijken. Wat een afgang. Maar wat was dan eigenlijk precies mijn bedoeling? Met een beetje bitterheid denk ik aan dat eerste jaar terug, toen ik nog vol ambitieuze plannen en idealen was. Het oude combineren met het nieuwe, beide in de juist afgemeten doses. Dat was mijn bedoeling. En het nieuwe zag ik dan nog alleen als een concessie van mijn kant.

Nog een wonder dat ze me niet het land uitgegoid hebben. Maar wat zij deden was natuurlijk veel beter: mij en mijn belachelijke adviezen op vriendelijke wijze negeren. Ik schaam me als ik eraan terugdenk. Als een dorre blanke intellectueel, die zich niet in de realiteit van anderen kan verplaatsen, die niets van wat voor realiteit ook begrijpt, had ik me op mijn taak geworpen, uitsluitend denkend vanuit de superieure, puur-egoïstische mentaliteit van de Noordwesteuropeaan. Want in wezen wilde ik niets anders dan dat ze hun oude klederdrachten bleven dragen, dat hun vrouwen in primitieve aarden potten op houtvuurtjes bleven koken en aan de rivier hun was bleven doen, er de mooie oude liederen bij zingend, in plaats van met een transistorradio in de vrije hand naar de automatische wasserette op de hoek te lopen. Kortom, dat al hun eeuwenoude tradities, hun muziek, hun dansen behouden bleven, opdat er tenminste nog één land overbleef dat niet opging in de totale gelijkschakeling van de hele wereld, dat nog een eigen cultuur, een eigen muziek behield in plaats van de melodieën over te nemen die je van New York tot Yokohama en van Rejkjavik tot Johannesburg kon horen. Voor mij. Voor ons. Zo zijn we. Ik heb de mentaliteit van een toerist, die geniet van achterlijke landen waar het allemaal nog klopt en even pittoresk is als de folders en de reisverhalen beloven. We zijn voor de vooruitgang bij ons zelf, maar tegen de vooruitgang bij anderen, daar komt het op neer. Zoals we de pittoreske achterbuurten in de Zuideuropese steden willen handhaven omdat ze onze verwende ogen strelen, als we er zelf maar niet in hoeven te wonen. Lopen wij soms in Volendammer kostuum?

De straat waar ik loop is helemaal aan het toerisme gewijd. Er zijn café's en bars met opschriften als SVENSK KAFFE, DEUTSCHER KAFE MIT KUCHEN, HOLLANDSE KOFFIE, BRITISH TEA AS YOUR MOTHER MAKES IT en er zijn nachtclubs die aankondigen: HERE EXCITING SHOW OF OLD NEGRO-DANCES - NE MANQUEZ PAS LE SPECTACLE FASCINANT DES DANSES NOIRES - ERREGENDES SCHAUSPIEL VON ALTEN PRIMITIVEN NEGERTÄNZE. Alleen hier wordt de oude cultuur nog in stand gehouden, ten behoeve van een toeristenindustrie die ze beweren eigenlijk niet eens nodig te hebben. Het heeft iets onwezenlijks, dit soort reclames in dit land. In wezen is het een soort prostitutie waarvoor ze zich eigenlijk schamen. Misschien, denk ik, kan

ik het als inleiding voor mijn artikel gebruiken: een korte beschrijving van deze onwezenlijke sfeer geven, een mooi contrastbeeld, en dan overgaan op het interview zelf...

Dat vervloekte artikel, het bederft de vakantiestemming waar ik net weer een beetje in begon te komen. Ik ga op een marmeren bank aan de strandboulevard zitten en kijk naar de meisjes, waarvan er velen naakt, bruin of zwart, onder de parasols liggen. Ook dat is iets waar de toeristen aan moeten wennen als ze hier komen. Poedelnaakt op het strand. Er zijn er die er nooit aan gewend raken, er zijn er ook, maar weinigen, die na een of twee dagen zelf alles uitgooien. Zelf zou ik het niet kunnen. Het is geen preutsheid, geen misplaatst schaamtegevoel. Het is alleen maar omdat het niet esthetisch verantwoord zou zijn. Mijn magere rimpelige lichaam bij al die prachtige jonge lijven, het zou een vloek zijn.

Er komt een krantenverkoper langs. Hij schreeuwt iets dat ik niet verstaan kan. Ik wil het ook niet verstaan. Ik wil geen krant, ik wil niet weten wat er om me heen gebeurt. Juist nu niet. Ik probeer mijn gedachten te concentreren, zinnen te formuleren, vragen te bedenken. Maar het lukt niet. De meisjes op het strand bezorgen me een erectie. Nog steeds. En waartoe? Ik kan hem net zo goed laten amputeren. Godallemachtig.

De zon gaat onder achter de bergen, die nu paars van kleur zijn. Er steekt een tamelijk koele avondwind op. Ik sta op en loop terug naar het hotel. Ik zou eigenlijk alle vragen die ik hem stellen wil op een lijstje moeten zetten, maar het lukt me niet ook maar één zinnige vraag te bedenken. Ik zal er rekening mee moeten houden dat ze in Holland vrijwel niets van dit land weten, ondanks de vele toeristen die er komen. Want de toeristen zien alleen het Nguma-meer, de rest interesseert hen niet. Ik kan hem natuurlijk ook gewoon laten praten, over het doet er niet toe wat. Als hij tenminste praten wil. Er zijn mensen die uit zichzelf geen woord willen zeggen. Zoals ikzelf.

Als ik het hotel binnenkom besluit ik de knoop in godsnaam maar door te hakken en bij de receptionist voorzichtig te informeren of de algemeen coördinator te bereiken is.

'Ze zijn allebei vroeg in de middag naar Lumumbaville teruggevloden voor een belangrijke bespreking'.

Ik voel opluchting en ergernis tegelijk.

'Komen ze nog terug?' vraag ik, in de vage hoop dat het antwoord ontkennend zal zijn.

'O jawel, natuurlijk. Morgenavond of op zijn laatst overmorgen met het vliegtuig van 3 uur'.

'Bedankt'.

Ik heb dus weer even uitstel. Ik draai me om en kijk wat er in de hal gebeurt. Er is meer drukte dan gewoonlijk. De kofferlift gaat onophoudelijk op en neer en een eindeloos assortiment van luxueuze koffers glijdt over de transportband naar de voor de ingang gereedstaande bussen en auto's. Er komen geen nieuwe gasten aan, er zijn alleen vertrekkenden, en bijna allen zijn blank. Ik hoor talen om me heen, Italiaans, Frans, Russisch, Brits, Amerikaans. 'Oh what a shame we have to go just now! You think it's really necessary?' 'Non mais tout de même, tu aurais pu...' 'Ach, das ist doch...' Mensen, stemmen, geuren van parfum en after-shave. Alles leeft om me heen, en zelf heb ik het gevoel dood te zijn. Toch weer ondanks alles.

'Veel onverwachte vertrekken vandaag', zegt de receptionist. 'Er schijnt weer iets aan de hand te zijn in Europa'.

'Ja', zeg ik.

De stemming is gedrukt en nerveus, iedereen is geïrriteerd en prikkelbaar. Het is duidelijk dat er iets aan de hand is, maar ik wil het niet weten, wat het ook is.

De oude man zit in de lounge van het hotel. Om zich een houding te geven heeft hij een lange dunne sigaar opgestoken en doet hij, alsof hij in een boek leest, maar op geen enkel moment slaat hij een bladzijde om. Zo nu en dan kijkt hij op zijn horloge. Het is zeer stil in de lounge. Van buiten klinkt zelfs het gesjirp van de krekels door. De aluminium zonnegordijnen bewegen zacht in een wind die van nergens schijnt te komen. Een messcherp patroon van licht- en schaduwlijnen ligt over de benen van de oude man. Het is nog tamelijk vroeg in de morgen.

De man slaat met een quasi-nonchalant gebaar zijn benen over elkaar, maar toch drukt zijn houding een enorme gespannenheid uit. Hij kijkt op. Een lange slanke figuur komt binnen. Jong, prettig gezicht, zeer zwart, zeer clean-shaven. Gekleed in een nauwsluitend, turkooiskleurig, metaalglanzend soort broekpak. Hij doet een paar stappen in de lounge,

blijft staan en kijkt zoekend rond. Hij is duidelijk bijziende en te ijdel om een bril te dragen (maar waarom dan geen contactlenzen?) en toch straalt zijn hele houding, zijn hele gestalte een zeer grote zelfbewustheid uit.

De oude man heeft hem gezien, aarzelt even, staat dan op en loopt naar hem toe. Zijn stap is onzeker, zijn houding licht gebogen, eeuwig weifelend, de houding van iemand die geen macht, geen kracht, geen zekerheid heeft. Iemand die niet direct medelijden, maar zeker ook geen bewondering opwekt. We vragen ons af hoe men deze man ooit voor een verantwoordelijke functie als cultureel adviseur uit heeft kunnen kiezen. Hebben ze hem daar bij de UNESCO eigenlijk wel eens goed bekeken?

Handen worden geschud.

'Ah, juist, u bent de journalist die mij wilde spreken. Leuk. Laten we naar de bar gaan, dat is gezelliger'.

Nu de eerste woorden gewisseld zijn en de algemeen coördinator een vriendelijk, joviaal jongmens blijkt, begint de ergste stijfheid van de oude man enigszins te ontdooien en voelt hij zich kennelijk wat meer op zijn gemak. Hij biedt de jongeman een sigaar aan.

'Dank u, ik rook niet', zegt hij. 'Dus u bent Schalemans, als ik het goed verstaan heb. Wacht eens even, Schalemans, Schakelmans. Dan bent u nog eens adviseur bij ons coördinatiebureau voor culturele zaken geweest, niet?'

'Officieel ben ik het nog. Maar er valt natuurlijk weinig meer te adviseren'.

'Ha, nee. Nee, dat was in de tijd toen we nog ministers hadden. Toen zat ik nog op school, ja. Toch heb ik uw naam ook wel eens in ander verband gehoord. U bent toch Hollander? Ja, zie je wel, een landgenoot van u, ik weet niet meer wie, die heeft het wel eens over u gehad. Wat aardig, zeg. U bent toch ook schrijver, niet? Ja, ja, natuurlijk, dat was het. Hij zei dat hij wel eens een roman van u gelezen had en dat hij die erg goed vond'.

'Dan moet het een imbeciel geweest zijn', zeg ik.

De coördinator lacht niet. Hij zegt:

'Valse bescheidenheid is een typisch Europese eigenschap. Het grenst aan hypocrisie. Wat natuurlijk ook een typisch Europese eigenschap is. Zo slecht kan iemand zijn eigen werk toch niet vinden'.

Dat was geen best begin.

'Toch wel', zeg ik. 'Als men ouder wordt'.

'Ach ja, de wijsheid van de ouderdom, niet?' zegt hij een beetje spottend. 'Ik geloof dat als je zoiets zegt als wat u daarnet zei, dat dat juist het tegendeel van bescheidenheid is. Maar laten we ter zake komen, zeg'.

'Ja, ik wil u vooral niet te veel ophouden, u zult het wel druk hebben'.

'Welnee, ik heb het helemaal niet druk. Ik ben hier met vakantie. Als ze me in Lumumbaville nodig hebben dan bel-len ze me wel. Ik kom er trouwens net vandaan. Jammer dat u mijn collega van buitenlandse betrekkingen niet treft. Dat zou enorm interessant voor u geweest zijn. Maar hij moest blijven. Komt waarschijnlijk overmorgen terug. Kwesties, weet u wel, vervelende dingen, we hebben er niets mee te maken maar op de een of andere manier word je toch indirect bij dat gedonder in Europa betrokken. En we willen nergens bij betrokken zijn. Dat is ons ideaal. Schrijft u dat maar gerust op. Ons uiteindelijke ideaal is één Groot Federatief Afrika, dat met niemand iets te maken heeft en van niemand iets nodig heeft, van de Amerikanen niet en van de Europeanen niet, van de Russen niet en van de Chinezen niet. Noem het gerust een isolationistische politiek, dat geeft niet. Zo ver is het trouwens nog lang niet, maar eens komt het toch, al maken wij het misschien niet meer mee. Net zoals er ook eens de Verenigde Staten van Latijns Amerika zullen zijn. En een Federatieve Staat Azië. En die zullen zich ten slotte verenigen tot één Grote Gemeenschap van wat jullie de onderontwikkelde volkeren noemen. Een utopie? Goed, noem het gerust een utopie. Wij zullen het wel niet meer meemaken, dat zei ik al. Maar het moet er toch heen. Schrijft u niets op?'

'Ik onthoud alles'.

'Nou, dat vind ik knap. En dat op uw leeftijd'.

Ik glimlach een beetje bitter.

'Dat Federatief Afrika', vraag ik, 'ziet u dat als een statengemeenschap met als politiek centrum Lumumbaville?'

'O nee, helemaal niet. Tenminste niet als u machtscentrum bedoelt. Allemaal autonome republieken en iedereen is eigen baas, maar we hebben wel allemaal dezelfde belangen. En de idee gaat wel van ons uit, maar er is geen sprake van dat wij de baas over de andere lid-staten zouden willen spelen. Er

moet natuurlijk het een en ander gecoördineerd worden en er zal dus een algemeen coördinatiecentrum moeten zijn, maar of dat centrum nu in Lumumbaville komt of in Algiers of Kano of waar ook, dat doet er niet toe. Maar laten we ophouden met dat vervelende ge-u, zeg. Hier zeggen we allemaal jij en jou tegen elkaar en excellenties zoals bij jullie kennen we helemaal niet. Met die onzin hebben we radicaal gekapt. Ik ben een doodgewone jongen en vandaag of morgen komt er een ander die het beter kan en die neemt mijn plaats in'.

'Kan dat gebrek aan continuïteit geen handicap zijn voor een goede gang van zaken?'

'Ik begrijp je vraag best. Maar het antwoord ken je even goed als ik, daarvoor woon je hier lang genoeg. Je weet dus dat we niet iedere week stuivertjewisselen. Dat zou inderdaad funest zijn. We hebben jongens, en meisjes niet te vergeten, die al jaren in onze equipe meelopen. Verdomd capabele mensen. Maar wie grote fouten maakt moet eruit, dat is logisch. Wat is dat eigenlijk voor blad, waar je voor schrijft?'

'Een weekblad. Links-socialistisch. Tenminste dat was het vroeger'.

'Ah juist. Ja, misschien is het toch wel goed als je daar even de aandacht op vestigt: kijk, wij voelen ons prima, het gaat echt geweldig, allemaal fijne jonge mensen die de zaken regelen en coördineren, er is geen haat en nijd en afgunst, we kunnen het allemaal verdomd goed met elkaar vinden en als er moeilijkheden zijn dan worden die altijd op een plezierige wijze opgelost. Maar het buitenland neemt ons nog altijd niet serieus. De blanke landen natuurlijk vooral. Niet dat we daardoor een minderwaardigheidscomplex krijgen, daar hebben we echt geen last van. Maar in de praktijk kan het wel eens hinderlijk zijn. Onze ambassadeurs bijvoorbeeld, daar staan ze wantrouwig tegenover, zulke jonge mensen hebben ze nog nooit in de diplomatieke dienst gezien. En bovendien nog het feit dat zowat de helft van onze ambassadeurs en coördinatoren en zo vrouwen zijn, dat zit ze ook enorm dwars. Dat kan nooit goed gaan, vinden ze. Ze zien dat het goed gaat, maar je weet hoe ze zijn... ze willen gewoon niet geloven dat het goed gaat, omdat het niet met hun opvattingen strookt. Niet dat we ons iets van hun opvattingen aantrekken. Maar ik bedoel, als je toch over ons schrijft...'

'Die seksuele kwestie bijvoorbeeld. De westerse landen vin-

den ons immoreel. Je weet hoe het hier is. Wie trouwen wil trouwt, hij kan het ook met een proefhuwelijk in drie fasen proberen, en wie met twee vrouwen of twee mannen wil leven kan ook zijn gang gaan. Ieder doet precies wat hij wil. Neem mij maar. Je weet dat de coördinator van buitenlandse betrekkingen mijn vriendje is. Niemand hier neemt daar aanstoot aan. Bij jullie gebeuren dergelijke dingen ook, maar in het verborgen en als het uitlekt komen er enorme schandalen van. Dan is totale vrijheid toch duizendmaal beter, niet? Het werkt zelfs een grotere ontwikkeling van de intelligentie in de hand. Het is bij onze mensen niet meer zo dat een groot deel van hun hersenwerking door seksuele obsessies in beslag genomen wordt. Maar ik begin af te dwalen. Sorry, als ik weer afdwaal moet je het maar zeggen, dat is een slechte gewoonte van me. Waar had ik het ook alweer over? O ja, dat serieus nemen. De enige landen die ons serieus nemen zijn die van de Derde Wereld. Die proberen het zelf ook te bereiken, maar het lukt ze allemaal niet, want ze zitten nog veel te veel vast aan de grote economische kolossen. Heeft die krant van jou eigenlijk geen jonge mensen in dienst?’

‘Ja natuurlijk. Maar geen geld om ze hierheen te sturen. Ik woon hier nu eenmaal toch, dus het kost ze niets’.

‘Ja, geld hè, ook zo’n probleem. Neem nog een whisky, zeg. Kijk, dit is belangrijk, dit moet je ook opschrijven. Wat wij hier voor elkaar gekregen hebben is een soort geweldloze revolutie. Ik beweer niet dat alle revoluties geweldloos moeten zijn. Ik heb niets tegen gewapende revoluties. Maar als het niet hoeft dan liever zonder bloed. Onze revolutie is ook permanent. Dat wil zeggen dat we alles doen om te voorkomen dat er een permanente macht ontstaat. Vandaar die toch wel veel voorkomende wisselingen in onze equipe. De zaak moet voortdurend in beweging blijven. Niemand mag te lang op zijn stoel blijven zitten. We moeten steeds weer nieuwe mensen met nieuwe ideeën hebben. Zo voorkomen we stilstand. Stilstand vormt establishment. En establishment vormt macht. Macht is stilstand. Een vicieuze cirkel waar ze daar bij jullie nooit uitkomen.

‘Daarom geloof ik ook niet in de vooruitgang en de revolutie als ze van de blanken komen. Uit de blanke revoluties is tot nu toe altijd weer Macht voortgekomen en daar vloeide onmiddellijk een stagnatie in het ontwikkelingsproces uit voort,

een nieuwe establishment, stilstand. Zelfs de jongeren bij jullie redden het niet. Wat is er van dat mooie revolutionaire elan overgebleven? Niets. Het begon toch in '66, niet, of was het '68 of '70? Ik weet het niet zo precies meer, ik was nog een kind. Maar ik weet wel dat het allemaal uitgelopen is op één gigantische teruggang, een kolossale Reactie, overal. Die paus met zijn reactionaire encyclieken en de paus die daarna kwam en die nog verder terugging, Griekenland, Brazilië, Mexico, Praag, overal wordt de vooruitgang teruggedrongen, overal, behalve hier. Goed beschouwd zijn wij nog het enige lichtpuntje in de wereld. Nu ja, het enige, ik overdrijf misschien, maar toch . . . Bij jullie hebben de ouden nog de macht, dat is het. De jongeren zijn wel in opstand gekomen, maar de opstand is mislukt en nu hebben ze zich geconformeerd. Ah, je bent nu toch aan het schrijven geslagen, zie ik'.

'Ja', zeg ik. 'Een paar aantekeningen voor de zekerheid'.

'Waarom heb je eigenlijk geen bandrecorder? Dat is toch veel handiger'.

'Ik vind het niet prettig. Te mechanisch misschien'.

Ik schrijf driftig, maar wat ik opschrijf is grotendeels onleesbaar, zelfs voor mezelf. Voor de rest gaat het goed, beter dan ik verwacht had. Hij is vriendelijk, innemend, joviaal en recht op de man af. En hij praat, geeft je zelfs nauwelijks de kans om vragen te stellen, er komen geen hinderlijke hiaten in het gesprek. Hij vindt het prettig om te praten, voelt zich volkomen zeker van zichzelf.

'Kijk', zegt hij, 'waar het om gaat is dat wij een verschrikkelijk jong volk zijn. Wij hebben geen geschiedenis en geen tradities om ons aan vast te klampen, en daarom hebben we ook meer mogelijkheden'.

'Zijn jullie niet bezig, juist voor de toekomst nieuwe tradities en conventies te scheppen?' vraag ik.

'Dat ligt dan niet aan ons, maar aan de nieuwe generaties die na ons komen. Maar ik geloof het niet. Nee, de mens van de toekomst heeft geen tradities meer nodig, hij kan volledig buiten het verleden. Jullie wel, jullie kunnen niet zonder omdat je er niets werkelijk nieuws voor in de plaats kunt stellen.

'Ik heb jullie geschiedenis een beetje bestudeerd, een beetje maar. Laat ik eens één voorbeeldje noemen, iets dat altijd erg veel indruk op me gemaakt heeft. Dat er nu, in de laatste jaren van deze ontzettend dynamische eeuw, nog elementen

in een volk voor kunnen komen die voor handhaving van de oude tradities zijn, van oude versleten waarden uit de vorige eeuw en nog vroeger, dat vind ik gewoon iets ongelooflijks, iets waar ik met mijn verstand niet bij kan. En dat soort elementen daar is het nog vol van bij jullie. En ze zijn er nog trots op ook, ze durven het woord traditie zelfs in de naam van hun partij op te nemen. Ik zou me er dood voor schamen. De Traditionalistische Beweging van Spanje, niet? Middel-eeuwse fascistten of zoiets, die nog waarden en ideeën uit de 16de eeuw aanhangen. In de 20ste! Ik heb me kapot gelachen toen ik het las, nee werkelijk zeg, om zoiets kan ik brullen. Maar ze hebben er evengoed burgeroorlogen voor gevoerd met miljoenen doden. Jullie allemaal trouwens. Tientallen miljoenen doden en minstens zoveel verminkten en weduwen en wezen en ruïnes. Allemaal voor niets. Voor oude overleefde Ideeën. Voor gevestigde en onuitroeibare Waarden en Dogma's. Voor religieuze sprookjes. Tientallen miljoenen doden. En vandaag of morgen beginnen jullie weer. Jullie zijn bereid om er alles voor te doden en te vernietigen. En als het nu nog was om een nieuwe, betere wereld te maken. Maar nee, alleen maar om de oude rottigheid te handhaven. Sorry, maar ik vind het zo onvoorstelbaar dat ik me er eigenlijk alleen maar rot om kan lachen'.

Hij lacht niet, maar haalt even adem en bestelt een glas druivesap.

'Nog een whisky?' vraagt hij.

Ik schud mijn hoofd. Mijn glas is nog voor driekwart vol.

'En het mooiste is nog', gaat hij verder, 'dat jullie de kans gehad hebben. Wanneer was het toch ook weer precies? In '68 of zoiets, niet? Toen kregen jullie de kans op vernieuwing. Culturele revolutie, hippies, provo's, Tjecho-Slowakije, de studentenrevoltes. Allemaal een beetje onrealistisch en dromerig misschien, maar toch een kans om aan te grijpen. Maar nee, in plaats daarvan hebben jullie ze neergeslagen, dat was jullie enige antwoord. Om weer lekker verder te kunnen sudderen op het oude pitje van je Geestelijke Waarden en je Tradities.

'En dat is nu precies de reden waarom jullie de leiders van de wereld niet meer kunnen zijn. SCHRIJF DAT OP! Vergeet dat niet, schrijf dat vooral op. Jullie weigeren de toekomst. Jullie allemaal, Europeanen, Amerikanen en Russen, allemaal. Het

enige wat jullie zien is de technologische toekomst, maar voor de rest weigeren jullie hardnekkig iedere vooruitgang. Je bijt je vast in het verleden en dat zal jullie ondergang zijn'.

Ik schrijf, zet dikke strepen onder de belangrijkste dingen, maar vraag me tegelijkertijd af wat het helpen zal: men zal het schouderophalend en superieur afdoen als infantiel geklets van een obscuur onervaren negerpoliticus. Maar het klinkt als een Requisitoir tegen ons, tegen mij persoonlijk. En ik zou niet weten wat ik aan zou moeten voeren om me te verdedigen.

'Niet dat wij nu zo geweldig zijn', zegt hij. 'Bij ons is het ook nog verre van volmaakt. Er is nog veel te veel van de oude stupiditeit overgebleven. Kijk maar naar de tv-programma's. Ze zijn veel beter dan bij jullie, goed, maar we zitten toch ook nog met de tv-reclame en andere stompzinige uitwassen van de consumptiemaatschappij. Daar zullen we van af moeten en daar komen we ook van af, al gaat het geleidelijk. Maar jullie niet meer.

'Kijk, ik zie het zo: de blanke beschaving heeft zijn hoogtepunt bereikt. Na een hoogtepunt komt niets meer, je kunt er niet op blijven staan. Er komt ook geen geleidelijke teruggang. In de hele geschiedenis is geen voorbeeld van een geleidelijke teruggang. Er kan alleen maar een plotselinge diepe val komen, een totale desintegratie. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat het met de westerse beschaving anders zou lopen dan met de Romeinse, Egyptische, Griekse, Myceense. Geloof je niet dat jullie het hoogtepunt bereikt hebben? Kijk maar eens naar de razendsnelle ontwikkeling van de laatste tijd. Je zou het grafisch kunnen uitbeelden: eerst een geleidelijk opgaande lijn, de middeleeuwen, de 15de tot de 19de eeuw. In de 19de begint de versnelling, technische vindingen en kunststromingen volgen elkaar steeds sneller op. Nu gaat de lijn bijna verticaal omhoog, de cultuurperioden duren steeds korter. En de consumptiemaatschappij is het laatste stadium. Vergeet niet dat de Romeinen ook een soort consumptiemaatschappij gekend hebben kort voor hun ondergang.

'De kwestie is, dat alleen jullie techniek vooruit is gegaan, de rest niet. De mensen zijn niet beter geworden, alleen maar weker. Jullie hebben geen openbare terechtstellingen meer. Maar in wezen is er geen enkel verschil tussen een Romein die in de arena naar het doodmartelen van de christenen ging

kijken en een Duitser die de halve zondag op een viaduct boven de *Autobahnen* doorbrengt om op een ongeluk te wachten. Er is geen enkele vooruitgang, geen enkele, wat dat betreft hebben jullie je volkomen vergist. Zelfs het christendom, dat toch een van de grootste sociale en culturele revoluties was, heeft geen verbetering gebracht. Omdat het op de oude grondslagen voortbouwde.

'Neem nu de communicatie. Jullie technische communicatiemiddelen hebben enorme vorderingen gemaakt. Jullie communiceren met de planeten, met de sterren en weet ik wat al meer. Wel, ik zeg niet dat wij in staat zullen zijn om een nieuwe mens te vormen. Maar wij zullen wel een generatie voortbrengen die de werkelijke, totale communicatie tussen de mensen onderling mogelijk maakt. En dat zal het begin van een volkomen nieuwe beschaving zijn. Er is nog iets. Ik had het over de ondergang. Dat geldt natuurlijk alleen voor de blanke beschaving. Er staat altijd weer een nieuwe klaar die het overneemt. Dat zijn wij, de Afro-Aziaten. We beginnen dus niet op het nulpunt, maar gaan vanaf hetzelfde niveau verder, als een hogere trap van een raket. Begrijp je wat ik bedoel? Eh, luister je nog wel? Ik zit eigenlijk enorm te ouwehoeren, hè? Dat was de bedoeling niet. Je hóéft ook niet alles op te schrijven wat ik zeg ...'

'Geloof je dat er een nieuwe wereldoorlog komt?' vraag ik.

'Natuurlijk. Dat kan niet uitblijven. En je wilt natuurlijk weten wat wij dan doen. Wel, dat ligt voor de hand. Wij doen niets. Ik heb je al gezegd dat we ons overal buiten houden'.

'Maar veronderstel dat de Chinezen, of de Russen, of de Amerikanen het strategisch of politiek noodzakelijk oordelen om dit land te bezetten. Wat dan?'

'Dan hebben we enorme pech gehad, zeg. Je weet dat we geen leger en geen luchtmacht hebben, zelfs geen politietroepen. Ik blijf erbij dat een leger voor een land als dit zinloos is. Ook al hadden we er een, dan konden we ons de grootmachten toch niet van het lijf houden. Daar zou het eenvoudig te klein voor zijn en waarom zou je zinloos bloedvergieten? Voor de eer soms? De eer van het Vaderland?'

'En als een kleinere staat agressief zou worden?'

'Daar ben ik niet bang voor. Er is geen enkel Afrikaans broedervolk dat territoriale aanspraken op ons meent te hebben. Nee, een leger is voor een klein land alleen maar een

enorme, overbodige geldverspiller. Als we een leger gehad hadden, hadden we nooit al die geweldige dingen tot stand kunnen brengen die je hier nu overal om je heen ziet. We hebben een fantastisch gezonde, bloeiende economie waar iedereen jaloers op is. En dan is er nog iets. Een leger is niet alleen een zinloze geldverslinder, maar ook nog een verduiveld gevaarlijke machtsfactor. Kijk maar naar de rest. Overal is het Leger de verdediger van de oude tradities en waarden, en zodra die in gevaar komen, grijpt het naar de macht. Het lijstje is te lang om op te noemen: Griekenland, Brazilië, Mexico, Ghana, Italië, Frankrijk . . . Wij hoeven nooit in angst te leven voor een militaire staatsgreep. En dat is ook verdomd veel waard!

‘Beschouwt u, pardon je, Mangdwali als een pacifistische staat? De enige pacifistische staat ter wereld?’

‘Helemaal niet’, zegt hij snel. ‘Wij zijn helemaal geen pacifisten. Als het zin had, hadden we een leger. We zijn alleen maar realisten’.

‘Maar de mogelijkheid zou zich kunnen voordoen dat het plotseling wel zin zou hebben. Dan hebben jullie niet zomaar een leger en een luchtmacht uit de grond gestampt’.

‘Nogmaals, wij geloven niet in die mogelijkheid. Niet van de zijde van de kleintjes en niet van de groten. Er is momenteel geen enkele Amerikaanse, Russische of Chinese basis in heel Afrika. Wij liggen strategisch volledig uit de route. De enige eventueel gevaarlijke punten zijn het noorden, de Middellandse-Zee kust, en het uiterste zuiden, waar de blanken nog zitten’.

‘Dus hier zit ik veilig als er oorlog komt’.

‘Absoluut veilig’.

Hij glimlacht en kijkt op zijn horloge.

‘Moet je weg?’ vraag ik ongerust.

‘Welnee, helemaal niet. Een gewoonte van me. Was er nog iets dat je wilde weten?’

‘Wel, over dat uiterste zuiden gesproken, wat ik niet begrip is dat de negers daar nog steeds niet in opstand gekomen zijn. Hoe verklaar je dat? Ze zijn, de kleurlingen meegerekend, toch met hun vijftien miljoen tegen drie miljoen blanken. Ik weet best dat de blanken de wapens hebben. Maar ze zouden om te beginnen met een algemene staking de hele economie lam kunnen leggen. Ik begrijp niet . . .’

'Dat zal ik je vertellen. Het komt omdat de negers daar christelijk zijn. Die vervloekte godsdienst van jullie, die al zoveel ellende veroorzaakt heeft, heeft ze volledig verpest. Die heeft ze geleerd, te berusten, te berusten, eeuwig te berusten, op het hiernamaals te hopen, respect te hebben voor hun meerderen, te gehoorzamen, hun plaats te weten en al die waanzin al meer. Maar er zit beweging in. Let op wat daar gebeuren gaat'.

'Zou, als er iets gebeuren gaat, Mangdwali hulp bieden?'

'Geen militaire hulp, nee. Dat moeten anderen maar doen. Maar als het zo ver is, zullen we het nieuwe land natuurlijk alle economische en andere hulp geven die het nodig heeft. Neem toch nog een whisky, zeg. En dan houden we er nu toch echt mee op. Ik ben schor van het praten...'

In de hal kan ik de verleiding niet langer weerstaan. Ik blader een paar kranten door en dan wordt het me duidelijk waarom er de vorige dag zoveel blanken vertrokken zijn. Er zijn ernstige incidenten geweest aan de zonegrens in Duitsland. Tijdens de grote wintermanoeuvres zijn eenheden van het West-Duitse leger de grens van de DDR zo provocatorisch dicht genaderd dat er projectielen op Oostduits grondgebied terecht kwamen. De Oostduitsers hebben teruggeschoten. In alle grote steden van West-Duitsland worden gigantische demonstraties gehouden. Ik zie foto's van spandoeken waarop: SUDETENLAND HEIM INS REICH! SILEZIEN HEIM INS REICH! DEUTSCHLAND SEI WIEDER EIN! BEFREI UNSRE BRÜDER IM OSTEN! OST-PREUSSEN GEHÖRT AUCH DABEI!

Ik lees verder, geïnteresseerd nu. De politie heeft de demonstranten beschermd tegen pacifistische tegendemonstranten. Oost-Duitsland heeft geprotesteerd. De Sovjetunie houdt zich afzijdig. Gedeeltelijke mobilisaties in de westerse landen worden overwogen. Telefoongesprekken over de Hot Line. De zaak schijnt inmiddels weer gesust te zijn.

Zoals altijd.

Tot nu toe.

Voorlopig.

Ik heb de air-conditioning uitgeschakeld en het raam open-gedraaid. Het is voor het eerst sinds jaren dat ik zonder mechanische hulpmiddelen van een behaaglijke temperatuur kan genieten. De ochtendzon komt van over het meer en is door de grote hoogte nog tamelijk koel. Het klimaat is gezond en vervult me van een nieuwe, bruisende energie die ik alleen geen richting weet te geven. Ik zou langer in dit hotel willen blijven, als mijn rusteloosheid het me maar niet verhinderde.

Eigenlijk verschilt het appartement dat ik hier heb nauwelijks van mijn flat in Lumumbaville. Het enige dat volledig anders is, is het uitzicht, dat absoluut oneindig lijkt, vooral als de bergen nog schuilgaan in de ochtendnevel. Er staat een felle noordwestenwind, kleine witte schuimkoppen blikkeren in het zonlicht. Over het meer zweeft een snelle rode luchtkussenboot. Ik realiseer me dat het jaren geleden is, sinds ik voor het laatst water zag. Jarenlang heb ik op een eiland gewoond, aan alle kanten door de zee omringd. Welke richting je ook uitging, altijd kwam je na hooguit enkele tientallen kilometers rijden weer bij het water terecht, dat een bijna hinderlijke beperking vormde van je levensruimte. Nu woon ik in een stad die te midden van een onbeperkte ruimte van land ligt, in alle richtingen honderden of duizenden kilometers van de zee verwijderd. In wezen een nieuw soort begrenzing, even beklemmend als de eerste. Van eilandbewoner tot ruimtebewoner en toch geen evolutie. Het is bijna een verademing voor me weer eens een groot wateroppervlak te zien, al is het dan niet de zee maar een aan alle kanten door het land omsloten en bovendien nog kunstmatig meer.

Ik voel me hier niet op mijn gemak, zonder dat het me duidelijk is waarom. Een paar maal heb ik de algemeen coördinator nog ontmoet. Eenmaal was hij naakt, hij kwam net terug van het zwemmen. Een oud Europees schaamtegevoel weerhield me ervan, naar zijn bungelende penis te kijken, maar hij moet mijn pogingen om niet te kijken wel gemerkt hebben, er was even een meewarige blik in zijn ogen. Tot een gesprek is het niet meer gekomen. Een groet, een glas aan de bar, een vluchtig informeren naar elkaars gezondheid, meer niet. Het lijkt of hij mij ontwijkt, en ik ontwijk hem, omdat ik het gevoel heb dat hij mij ontwijkt en ik hem niet nodeloos voor de voeten

wil lopen. Vermoedelijk merkt hij op zijn beurt dat ik, etcetera, en krijgt daardoor een rare indruk van me, waardoor hij me nog des te meer ontwijkt, en het meest waarschijnlijk is nog, dat het allemaal op verbeelding berust en er helemaal niets aan de hand is. Zoals ik ook het gevoel heb dat ik hier in het hotel teveel ben, dat men me liever ziet gaan dan komen, waar natuurlijk geen enkele reden voor aan te voeren is. Het is een gevoel, dat ik al zo dikwijls en op zoveel plaatsen gehad heb.

Enfin, ik heb nu een taak. Voor het eerst sinds jaren heb ik een vastomlijnde taak: een artikel schrijven. Maar wat ik ook probeer, het lukt me niet. Ik ga voor het raam zitten en probeer mijn aantekeningen te ontcijferen, zinnen te formuleren, mijn ideeën te ordenen, maar als altijd fladderen mijn gedachten alle kanten uit als een zwerm opgeschrikte duiven. Uitstellen maar, tot straks in Lumumbaville, in mijn eigen vertrouwde omgeving, daar zal het beter gaan.

Ik heb genoeg van het Afrika-hotel en reserveer een plaats in het vliegtuig van drie uur vijftien.

Het begint net donker te worden als ik het flatgebouw binnenkom. Zelfs het licht hoef ik niet op te steken. Het gloeit automatisch aan zodra ik mijn deur geopend heb. Voor het eerst sinds ik hier woon voel ik een duidelijke tegenzin bij het binnenkomen van mijn appartement. Ik voelde er trouwens al iets van zodra ik op het vliegveld aankwam. De hele stad begint me tegen te staan. Eigenlijk is het een verschrikkelijke stad. Alles is er nieuw. Zelfs de bomen die er groeien zijn niet ouder dan tien of twaalf jaar. Niets is er natuurlijk, organisch, al is dan overal de organische bouwwijze toegepast. Alles is van glas, beton, aluminium, plastics, alles is perfect en synthetisch. Soms komt een krankzinnig verlangen in me op naar iets dat oud, vervallen en onvolmaakt is. Een kromgegroeide boom, een scheefgezakt huis van donkerbruine, verweerde bakstenen of afgebladderde kalkmuren, een smal, bochtig straatje, volkomen irrationeel, een doodlopende steeg met één enkele elektrische lantaarn waarvan twee glazen door de buurtjongens stukgegooid zijn en nooit door nieuwe werden vervangen. En daar volgen dan weer andere verlangens op, verlangens naar dingen van vroeger, mensen van vroeger, eindeloze gesprekken in volle, rokerige nachtcafé's.

Ik ruk al mijn kleren van mijn lijf, gooi mijn koffertje op het bed en ga er naast liggen, met mijn handen onder mijn hoofd. Op onverklaarbare wijze zijn er vliegen en muskieten de kamer binnengekomen, maar ik ben te apathisch om zelfs maar om me heen te slaan. De air-conditioning werkt ook niet goed, dat is tenminste iets dat niet volmaakt is, maar het is wel hinderlijk. Het is of te koud of niet koel genoeg, ik weet niet wat ik prefereer. Zal ik iemand bellen? Ik richt me half op en kijk naar de videofoon. O nee! Alles en iedereen irriteert me op het ogenblik. De warmte, de mensen. Soms, in mijn zwartste stemmingen, vraag ik me af waarom ik niet gewoon een eind maak aan dit zinloze bestaan, dat niet meer dan vegeteren is, als een plant, een dier, een kat voor de haard, een rentenier, een pensioentrekker die van een rustige oude dag geniet. Alleen de onuitroeibare psychische en fysieke angst voor de dood weerhoudt me. En ook een zeker soort nieuwsgierigheid, die al even onuitroeibaar is, zelfs op mijn zwartste ogenblikken. Een nieuwsgierigheid die niet eens meer op mezelf betrekking heeft, maar uitsluitend op wat er verder nog in de buitenwereld gebeuren zal. Ik wil niets van het spektakel missen.

De vliegen worden buitengewoon hinderlijk, ze zoemen in mijn oor, lopen met hun kriebelpootjes over mijn hals, mijn schouders, mijn buik, mijn dijen, mijn penis zelfs. Ik zal morgen een klacht indienen, de elektrische insecticide-installatie dient behoorlijk te functionneren, anders is het een hel. Zal ik opstaan en op het balkon gaan zitten of over de balustrade leunen, zoals zovele avonden? Maar de gedachte aan weer datzelfde uitzicht op het plein met de stad en de bergen en het weerlicht boven de bergen maakt me misselijk. Ik blijf liggen en val ongemerkt in slaap.

Een eigenaardig geluid maakt dat ik langzaam wakker word. Het lijkt op regelmatig stromend water. Ik probeer me te herinneren wat ik gedroomd heb. Ik geloof dat ik onder een douche stond. Het geluid houdt aan. Voorzichtig open ik mijn ogen. Het is al licht, vreemd grijs licht. Buiten stroomt de regen. Ik ben naakt en lig bovenop het bed. Het is ontzettend warm, de air-conditioning werkt nu helemaal niet meer. Ik transpireer, zweetdruppels rollen langs mijn wangen, als ik mijn tong langs mijn lippen laat gaan proef ik het zout en ik

hijg van benauwdheid. Ik schijn ontzettend zwaar geslapen te hebben. Het lukt me niet, me te herinneren wat ik nog meer gedroomd heb, het moet allemaal ontzettend verward geweest zijn. Erotisch ongetwijfeld, want ik ben wakker geworden met een ontzaglijke erectie, die niet verdwijnen wil. Tegelijkertijd voel ik een dwingende aandrang om te urineren, maar ik kan er niet toe komen, op te staan en naar de badkamer te lopen.

Waar moet ik heen met mijn erecties? Djamilah is de enige mogelijkheid, en dan nog. In mijn soezerige halfslaap zie ik gezichten voor me, lichamen, details van lichamen, meisjes van vroeger, meisjes van nu, anonieme ontmoetingen op straat, in een bar, een vluchtige kennismaking zo nu en dan, toch weer proberen mezelf te laten gelden, met mezelf te coquetteren, me, nu ik oud en onaantrekkelijk ben, tenminste interessant en belangwekkend voor te doen, terwijl ik weet dat het allemaal zinloos geworden is. Ongebreideld verlangen, hoe kom ik daar nu opeens op, ongebreideld verlangen, o nee, oh no, als we nu eens, de regen, de regen, niet . . . Ik ben weer ingeslapen. Twee, drie minuten misschien. Nu weet ik heel precies wat ik gedroomd heb, de bekende morgendroom. Ik liep in een reusachtig warenhuis op zoek naar de toiletten; eindelijk vond ik ze, maar ik was nu in een school en alle toiletten waren bezet of bijna en van de enige die niet bezet was kon de deur niet op het haakje en trouwens, de deur was helemaal van glas en er liepen voortdurend meisjes voor die deur, die naar binnen keken. Ik liep door en kwam in een nieuwe gang met aan weerszijden toiletten. Een smalle hoge gang was het, alles donkergrijs, bijna groenzwart, en vochtig, betonnen muren waar het water langs liep, kleine raampjes meters hoog boven de grond, beslagen van de damp en waar een vaag grijs licht doorheen kwam, rijen toiletten, allemaal van elkaar gescheiden door kleine tussenschotjes en allemaal bezet, grote plassen water op de cementen vloer, kilte en vocht en hoge holle stemmen als in een zwembad en nergens, nergens een vrije wc.

Ik sta op en loop naar de badkamer. De slaap wil niet uit mijn ogen verdwijnen. Als er tenminste maar koud water uit de douche komt, maar het water is lauw. Ik ril, ondanks de warmte. Langzaam loop ik terug naar de kamer om me aan te kleden. Ik neem mijn horloge op van de tafel. Het is acht uur. Lachwekkend vroeg. Weer een hele lange lege dag voor

de boeg. Het artikel zal ik wel nooit meer schrijven.

Plotseling weet ik wat me mankeert. Ik moet weg van hier, al is het maar voor een week of wat. Ik sta voor de glazen deuren van de hal en kijk naar buiten. Het gedreun van de regen overstemt alle andere geluiden. Er is niets dat beweegt. Planten en bomen zijn vreemde stille, grijze vormen geworden, de overkant van het plein is onzichtbaar achter het bijna melkwitte regengordijn, niemand loopt, kleine witte spetterfonteinën spuiten op van de geparkeerde auto's, water stroomt over het mozaïek voor de ingang. Een paar wagens rijden langzaam en met volle lichten voorbij. Ik doe een stap dichtër naar de deuren toe en ze gaan traag open. Het geluid van de regen is nu plotseling oorverdovend en een vreemde prikkelende geur komt naar binnen. Ik doe een stap terug en de deuren sluiten zich weer. Voor de automatische, zelfdenkende deuren is het alsof ik naar buiten gegaan ben. Maar ik ben niet naar buiten gegaan, ik ben er nog. Ik zou ze kunnen pesten door telkens een stap vooruit en een stap terug te doen, maar er zijn mensen in de hal die mijn gedrag op zijn minst vreemd en kinderlijk zouden vinden. Dat is het ook.

O ja, ik zou weggaan. Holland. Dat is het. Niet dat ik heimwee heb. Ik heb driekwart van mijn leven buiten Holland gewoond en nooit heimwee gevoeld, tenminste, dat heb ik mezelf wijsgemaakt. Misschien is het alleen maar die grijsheid die dat verlangen in me op doet komen naar een andere, koelere grijsheid, naar een naargeestige voorstadsstraat met klinkers die dof glimmen van het vocht en een kille grijze nevel die nog net niet in motregen overgaat, een tram die een hoek omrijdt, een café met de geur van ondrinkbare koffie, de koude ijzeren leuning van een brug over een gracht, hoge naakte bomen, stemmen die anders klinken dan hier, trage, zeurende gesprekken in een tram, een wachtkamer, een kruidenierswinkel, verlichte winkelramen, weerspiegeld in natte trottoirs, nat asfalt, klamme kou, de knusse warmte van een verschrikkelijke, burgerlijke huiskamer, alles, alles, het doet er niet toe wat.

Ik schud het van me af, loop naar de bar, steek een sigaret op en drink een campari. Het is tien voor elf in de morgen. Om kwart over vijf in de middag gaat er een vliegtuig, zonder tussenlanding.

Een geweldig opwindend en blij gevoel bevangt me, precies als een kind dat zich verheugt op een vakantiereis naar het onbekende, geheimzinnige Buitenland. Ik ben een kind in het diepst van mijn gedachten, denk ik terwijl ik snel mijn campari leegdrink en naar de lift loop. Waarom ben ik niet eerder op dit idee gekomen? De behoefte was er al zo lang. Koortsachtig, alsof ik op stel en sprong vertrekken moet, begin ik mijn koffer weer te pakken. Pyama, tandenborstel, scheerapparaat, kleren, wat boeken en tijdschriften voor onderweg, misschien kom ik er nu eindelijk toe wat te lezen, kam en borstel, after-shave, nog meer kleren, niet vergeten sigaretten te halen, de Hollandse zijn niet te roken en duur, en mijn paspoort, waar voor de duivel heb ik mijn paspoort gelaten? Driftig haal ik alle kleren te voorschijn die nog in de kast hangen, trek laden naar buiten en keer ze om, graai in de hoop, schud tassen, documentenmappen en portefeuilles leeg en begin ontzagwekkend te vloeken. Ah! Daar is het, het oude vertrouwde donkerblauwe boekje met het onleesbare geperforeerde nummer en de oude foto waar ik allang niet meer op lijkt. Wanneer heb ik dat ding voor het laatst in handen gehad? Een verschrikkelijke gedachte schiet door me heen. Ik ga op de rand van het bed zitten en begin het door te bladeren. Signalement/Description/Description/Lengte/(Taille/Height/Ogen/Yeux/Eyes / Haar/Cheveux/Hair / 1.71 m. bruingrijs / bruns-gris / grijzend/grisonnants. Foto van de houder/Photo du porteur/Photo of bearer / De geldigheidsduur van dit paspoort eindigt op ... Ce passeport expire le / This passport expires on ...

Juist, dat is het dus. Al in jaren heb ik het niet laten verlengen. Godallemachtig. Doffe wanhoop. Ik kijk op mijn horloge. Vijf over twaalf. De ambassade is gesloten. Vandaag geen vertrek meer. Misschien pas over wie weet hoeveel dagen. Dan hoeft het niet meer, denk ik. Ik wil nu, nu, nu.

Het idee te moeten wachten maakt me razend. Als ik me eenmaal iets voorgenomen heb, moet het ook onmiddellijk gebeuren, dan duld ik geen uitstel. Als er iets is waar ik me op verheug, mag daar niets tussen komen. Een geweldige, verbazingwekkende koppigheid komt dan over me, ik moet en zal het doorzetten, ten koste van alles, al moet ik er iedereen om lastig vallen en te hulp roepen. Geen redelijk gesprek kan hier iets tegen beginnen. Nu niet in paniek raken, rustig na-

denken. Ik neem mijn hoofd in mijn handen en denk na. Wat kan ik doen? De ambassade is gesloten. Maar ik ken de secretaris, al heb ik hem in jaren niet gezien. Ik kan me zelfs zijn naam niet herinneren. Misschien is hij er allang niet meer, maar laten we niet direct het ergste veronderstellen. Ik weet niet waar hij woont, maar ik weet wel dat hij iedere dag na zijn werk op de Blanke Club komt, dat Bolwerk der westerse beschaving waar ik me nooit vertoon, behalve in de eerste paar jaren nog wel eens, toen ik nog de vage hoop koesterde er avontuurtjes met buitenlandse vrouwen te kunnen beginnen. Het stuit me mateloos tegen de borst om naar de Club te gaan, maar ik zie geen andere oplossing. Ik wil niet wachten, zelfs niet tot morgen.

Het regent niet meer. Grote, zich snel uitbreidende plekken blauw verschijnen in de lucht, de zon schijnt fel en brandend heet als ik de ondergrondse parkeerruimte uitrijd en op het grote plein kom. Auto's razen langs me heen, terwijl ik langzaam in de richting van de rijbaan ga. Soms vraag ik me af waarom hier nooit een ongeluk gebeurt. Zelfs dat is op perfecte wijze geregeld, er kan eenvoudig niets gebeuren zolang iedereen zich aan de regels houdt en de pijlen, lijnen en lichtsignalen volgt. Ik voel weleens de neiging in me opkomen, dwars tegen alles in te gaan en een ongeluk te forceren, alleen om de perfectie eindelijk eens te doorbreken, maar het redelijk verstand heeft voorsalsnog de overhand behouden. De banden slissen over het natte asfalt, de motor zoemt. Nog een minuut en ik ben er. De Club is op de hoek van de Laan van de Intelligentie en de Laan van de Redelijkheid, even voorbij de Laan van de Volledige Participatie. Geen enkele stad in Europa heeft zulke mooie straatnamen, denk ik. Het maakt dat ik me bijna weer met Lumumbaville begin te verzoenen.

In de Club haal ik onmiddellijk de Hollanders eruit. Enkel en ik nog van gezicht, veel anderen heb ik zelfs nooit gezien. De meesten: lange, zelfverzekerde figuren die met superieure blik om zich heen kijken, de blik waarmee ze alles bezien wat buiten de beperkte grenzen van hun mini-landje ligt. De zekerheid dat, hoe je het ook bekijkt, thuis uiteindelijk toch alles veel beter is. Als altijd hokken ze allemaal bij elkaar, maar de man die ik zoek is er niet bij. Verdomme. Ik ga aan de bar zitten, vlak bij het groepje, en bestel een campari.

Zelfs de barman is blank. Ik luister naar hun gesprekken:
'Zeg, ben jij gisteren nog op de bridge-avond bij Kees geweest?'

'Nee zeg, ik ga tegenwoordig naar Theo. Heb ik verdorie speculaas gegeten, zeg. Echte. Een hele kist had hij uit Holland overgekrepen. Die kun je...'

'O ja, Theo, lang niet gezien. Hoe is het met hem?'

'Nou ja, ik wil niet beweren dat ze niks kunnen, dat wil ik nou ook weer niet zeggen, ze hebben meer gepresteerd dan al die andere pestlandjes hier bij elkaar...'

'Met Theo wel goed, ja, behalve dat hij natuurlijk weer met die...'

'... maar uiteindelijk kunnen ze alleen maar namaken, laten we wel wezen, net als de Jappen en de Russen en al dat soort volken. En de technische afwerking is ook niet wat het wezen moet. Neem nou bijvoorbeeld eens...'

'Ja, maar ik geloof toch dat het meer ligt aan die vrouw van hem. Kijk, die vrouw van hem...'

'Neem nou bijvoorbeeld eens die nieuwe auto van ze, ik heb er nog geen twintigduizend mee gereden en...'

Het is lang geleden dat ik zoveel Hollands heb horen praten. Interessant. Kan ik er vast aan wennen. Ik schuif mijn barkruk ongemerkt nog een beetje dicht naar het groepje toe en spits mijn oren.

'... man, het stikt hier toch zeker van de technici en die zogenaamde adviseurs. Russen en Chinezen en Cubanen en van alles. Zonder dat...'

'... komen jullie vanmiddag ook naar de tv kijken? Nederland-Zweden. Als het een beetje meezit kunnen we Bussum krijgen...'

'Ik heb nou verdorie al drie dagen de *Telegraaf* niet gehad, zeg. Er schijnt toch iets met de post aan de hand te zijn. In de kiosken zie je hem ook niet'.

'Ik heb hem anders gisteren nog gezien'.

'Als het zo blijft denk ik er hard over om terug te gaan'.

'Nee, daar zit het gevaar niet. De Chinezen, dat is het gevaar. Je hoort de laatste tijd niet veel over ze, maar dat is nog des te verontrustender. Ze...'

'Ik zeg nog tegen Ria, ik zeg...'

'Konijnenvolk is het. Er zijn er nu al zowat een miljard van. Waar moet dat heen! Vandaag of morgen kookt het zootje

over en overstroomden ze de hele wereld. Een preventieve oorlog, dat is de enige remedie. Een tapijt van waterstof- en kobaltbommen erop en nog een stelletje besmettelijke ziekten voor de overlevenden, en weg is het Gele Gevaar'.

'Je bent wel radicaal. Je vergeet dat ze zelf ook bommen en raketten hebben'.

'Als het maar vlug genoeg gebeurt, zonder waarschuwing, dat ze gewoon de tijd niet krijgen om ook op de knop te drukken'.

'Ach man, de Amerikanen kunnen zich niet eens een oorlog permitteren. Ze zitten zelf tot over hun nek in de stront. Columbia, Bolivia, Venezuela, Paraguay, Honduras, en in hun eigen land moeten ze ook nog tegen guerrilla's vechten, in de *Telegraaf* stond ...'

'Een conventionele oorlog kunnen ze zich misschien niet permitteren, maar kernwapens hebben ze meer dan genoeg, dat kost hun niets'.

'Er is ...'

Tien over half één. Het lukt nooit meer om vandaag nog weg te komen. Verdomme, verdomme. Ik begin me trouwens af te vragen of ik er nog wel zin in heb. De eerste geestdrift van de eerste opwelling is allang weer voorbij. Als het niet zo was, dat ik wat ik me eenmaal voorgenomen heb ook door wil zetten, was ik allang opgestaan en naar mijn flat teruggereeden. Ik wacht nog twintig minuten. Als hij er om één uur nog niet is, geef ik het op.

Op weg naar het toilet zie ik hem zitten. Het eerste ogenblik herkende ik hem niet. Hij is ook grijs geworden. Als tenminste zijn naam me maar te binnen wou schieten. Hij heeft me niet gezien. Zit alleen aan een tafel over een map met papieren gebogen, een glas sherry naast zich. Overwerk zeker. Ik blijf staan en kuch discreet. Hij kijkt op, trekt vragend zijn wenkbrauwen omhoog.

'Ja?'

Als ik verdomme zijn naam maar wist. Ik weet niet eens wat ik zeggen moet.

'Eh, o juist, ja, nu geloof ik dat ik u herken. Schalekamp, niet? Ja, had u me ergens voor nodig?'

'Ja, eigenlijk wel ja. Hoe maakt u het?'

'Goed, goed. Kijk, u weet, we sluiten om twaalf uur en ... enfin, kom er bij zitten. Ik heb wel een hoop te doen maar,

enfin, vooruit . . . Nog altijd hier? Ik dacht dat u weg was'.

'Nee, nee, nog altijd hier'.

'En eh . . . waarmee kan ik?'

'Wel, de kwestie is . . .' O, vervloekt, ik haat mezelf hierom. Waarom altijd weer dat aarzelende, dat nederige, dat kruiperige bijna, als ik iemand om een gunst moet vragen. Waarom heb ik dat nooit afgeleerd? Waarom kan ik er niet gewoon op een zelfverzekerde toon mee voor de dag komen alsof ik recht heb op zijn hulp en hij de plicht heeft me van dienst te zijn?

'Wel, de kwestie is dat ik . . . eigenlijk vanmiddag nog naar Holland moet en . . .'

'Ja? Geldproblemen?'

'O nee (verdomme!) dat niet. Nee, het is eigenlijk heel simpel. Ik merk dat ik . . . enfin, mijn paspoort, ik heb vergeten het te laten verlengen'.

'Alweer? Ik meen me te herinneren dat dat al een paar keer eerder voorgevallen is. Waarom houdt u dat niet bij? Ieder ander tekent dat gewoon eventjes in zijn agenda aan. Die en die datum, paspoort verlengen. Zo simpel als wat'.

Verdomd, ik voel me als een schooljongen die bij de hoofdonderwijzer geroepen is. Waarom voel ik me toch altijd de mindere van dit soort mensen. Heb ik dan geen enkel zelf-respect, geen enkele eigenwaarde? Het begint me voor het eerst zo te ergeren, dat ik bijna kwaad word.

'Zelfs al had ik een agenda', zeg ik, 'dan zou ik er nog nooit in kijken. Ik weet hoe ik ben'.

'Ja, ja, goed, maar wat wilt u nu precies? Voor verlengen kunt u iedere morgen tot twaalf uur op de ambassade terecht en het duurt ongeveer tien dagen want u weet dat we alle paspoorten tegenwoordig eerst naar het ministerie in Den Haag moeten sturen'.

'Ach nee, dat wist ik niet. Dat is dan beroerd, want ik moet vanmiddag . . .'

'Vanmiddag? Waarom zo plotseling? Wist u dat niet van tevoren?'

'De kwestie is dat ik vanmorgen een telegram kreeg. Een van de kinderen is plotseling . . .'

'Ik wist niet dat u kinderen had'.

'Ja, drie'.

'O. Ziek geworden?'

Ik knik.

'Ernstig, veronderstel ik?'

'Ja, nogal ernstig, ja'.

'Ja, ja, moeilijk geval zeg, moeilijk geval. Ik kan dat niet zomaar . . . Even nadenken'.

Vervloekt, denk ik. Als ik vanmiddag niet weg kan, dan hoeft het helemaal niet meer. Vanmiddag of nooit. Gewoon koppig blijven.

'Ja, juist ja. Hoe laat wilde u gaan?'

'Kwart over vijf', zeg ik hoopvol.

'Donders, en het is nu al kwart over één. Hebt u al een ticket?'

'Nog niet, dat wou ik nu direct doen'.

'Goed, juist ja, luister: ik zal u voor één keer helpen. Uw paspoort kan ik niet verlengen, maar ik zal een laissez-passer voor u uitschrijven. Daarmee kunt u het land uit en Holland binnenkomen. Neem uw paspoort mee, dan kunt u het direct bij het ministerie in Den Haag laten verlengen, dat gaat vlugger. Ja, goed ja, dat doen we'.

Hij drinkt zijn sherry en pakt zijn papieren bij elkaar.

'Ja, komt u maar even mee. We zullen naar de ambassade moeten rijden, want daar heb ik alle papieren. Vervelend, mijn secretaresse is al weg, ik zal het zelf moeten tikken. Bent u met de wagen? Dat is waar ook, we zien u nooit op de Hollandse Club. Wat is dat toch met u? U bent toch Hollander? Word toch lid, man. U moet u niet zo afsluiten, dat is niet goed. Een beetje solidariteit moet er toch zijn, allemaal Hollanders onder elkaar in een vreemd land, we hebben elkaar allemaal nodig als het erop aan komt. Vorige week hebben we nog een geweldig oranje-feest gehad. Koningin Beatrix, weet u wel, haar verjaardag. U hebt uw paspoort toch tenminste wel bij u, hoop ik? Hoe lang bent u al over tijd? Anderhalf jaar? Niet te geloven. Ik heb nog nooit zoiets meegemaakt. Alle Hollanders sturen hun pas al een maand van tevoren in. Hoe lang wilt u eigenlijk in Holland blijven? Weet u nog niet? Ja, hangt natuurlijk van de ziekte van uw . . . zoon? . . . dochter? . . . o, zoon af. Goed, hier heb ik mijn wagen, rijdt u dan achter me aan. Tot direct'.

God, god, wat voel ik me schuldig dat ik die man zo'n last bezorgd heb. Wat een ellendeling ben ik toch. En nog leugens vertellen ook. En dat alleen maar om een gril. Zelfs al lagen

al mijn kinderen op sterven, dan zou ik het niet eens te weten komen. Hij moest eens weten dat ik net zo goed pas over twee weken naar Holland zou kunnen gaan of zelfs helemaal niet. Dat soort dingen begrijpen zulke mensen niet. Nog een wonder dat hij geen inzage van dat telegram verlangd heeft. Soms veracht ik me zelf. Dikwijls, hoe langer hoe vaker de laatste tijd. Ik ben niet eens blij als ik, een halfuurtje later, het gestempelde en ondertekende papiertje in mijn zak heb en naar een reisbureau kan gaan om mijn ticket te kopen. Het scheelt weinig of ik heb al spijt dat ik eraan begonnen ben.

Het is nu kwart voor vijf. Ik zit half onderuitgezakt in een stoel op het vliegveld van Lumumbaville en mijn hart bonst razendsnel. De hele middag heb ik gerend, zelfs niet de tijd gehad om behoorlijk te lunchen. Ticket halen, naar de flat terug om de koffer verder in te pakken, Europese reischeques ophalen bij de bank, alles op de minuut af getimed, voortdurend op het horloge kijken, trappelen van zenuwachtige haast als ik ergens wachten moet. Altijd weer dezelfde paniektoestand als ik op reis ga, er is nog niets veranderd. De voortdurende angst, te laat te komen. Nog net de heli naar het vliegveld gehaald, nog precies op tijd voor het inchecken van mijn ticket en nu zit ik daar dan, een halfuur lang niets te doen terwijl mijn benen nog doorhollen, mijn hart doorbonst, alle spieren en zenuwen nog gespannen zijn. En bovendien nog met de paniekerige zekerheid, iets belangrijks vergeten te hebben. Alles voor een gril.

Dit is het stilste uur van de dag, onwezenlijk bijna, alsof er een staking is, of een verschrikkelijke ziekte is uitgebroken die alles lamgelegd heeft. Geen enkel vliegtuig komt binnen, geen enkel vertrekt. De luidsprekers zwijgen. Enkele passagiers zitten hier en daar in de reusachtige ruimte verspreid, grotendeels verborgen in de diepe stoelen. Eén enkele grondstewardess klikklakt over de marmeren vloer met een bundeltje papieren in haar hand. De kelners staan te dromen achter de bar. Het enige dat beweegt zijn de cijfers van de elektrische klokken, die om de minuut verspringen. Soms realiseer je je dat iedere sekonde een langgerekte tel is en dat iedere minuut niet minder dan zestig sekonden heeft. De stilte zoemt. Ik zou me volkomen alleen kunnen wanen.

Door de grote ramen zie ik de reusachtige vlakte waarin het

vliegveld ligt. Het wazige grijsgroen van de horizon, waarvan de volmaakt horizontale lijn alleen onderbroken wordt door een groepje hoge palmen, doet me aan Holland denken. Het is niet te geloven dat ik er over enkele uren al zal zijn.

Een lange donkere, zich snel uitbreidende schaduw valt over het land. Een nieuwe wolkbreuk kondigt zich aan. Terwijl de regen langs de glazen wanden stroomt, eet ik een broodje. Ik voel me niet blij meer. Zelfs het prettig-opwindende gevoel dat op reis gaan me altijd bezorgt keert niet terug. Wat ben ik begonnen? Ik had het hier toch goed. Ik leefde in de volkomen rust en zorgeloosheid waar ik altijd zo naar verlangd heb. En waar ga ik nu heen? Naar een land dat vreemd voor me geworden is, waar niemand me kent, waar ik nog eenzamer zal zijn dan ik hier ooit geweest ben. Maar misschien is het dat juist: die eeuwige behoefte om ergens te zijn waar ik me een vreemdeling kan voelen. Maar dan zou ik overal elders kunnen gaan. Wát drijft me dan precies? Is het alleen maar een gril, een plotseling opkomend verlangen, een beschamend gevoel van heimwee, ondanks alles? Of is het louter nieuwsgierigheid om te zien hoe het er nu is? Of misschien de onbewuste behoefte, het allemaal nog éénmaal te zien voor ik . . .

Mijn vliegtuig wordt afgeroepen.

De zon schijnt bijna horizontaal door de kleine ramen naar binnen. Ik leun met mijn hoofd tegen het oranjegele gordijntje en kijk naar de kolkende witte wolkenmassa die snel onder de messcherpe punt van de vleugel doorglijdt. We stijgen nog steeds. De wolken zijn nu oneindig ver beneden me, de lucht is blauw, maar zo donker dat het bijna zwart is. Binnen is alles in een oranje-achtig grijs waas gehuld door het licht van de ondergaande zon. De stoelen naast me zijn leeg, de andere passagiers zijn niet te zien. Het is alsof ik volkomen alleen ben. Er zijn misschien dertig of veertig mensen in dit toestel, dat tweehonderdttwintig stoelen heeft. Ik sluit mijn ogen en probeer wat te slapen.

De beslotenheid van mijn *estudio* is volledig. Geen geluid dringt door. Al een uur lang zit ik niets te doen. Mediteren kun je het niet eens noemen, ik geloof niet dat ik daartoe in staat zou zijn. Nog niet. Ik staar naar buiten, zie een stukje van de tuin in het koude grijze wintermiddaglicht. Het groen van de bomen en planten is grijsig en glansloos, droog en hard. Soms zwiept een palmtak tegen het raam in de onregelmatige windvlagen die van de besneeuwde bergtoppen komen. Het enige geluid is het suizen van de gaskachel, dat me meezuigt in een richting die ik niet gaan wil. Ik kan er geen weerstand aan bieden en laat me zonder meer afglijden naar het verleden, waar ik weerloos ben. Weer een verknoeide middag.

Soms heb ik ook wel eens het gevoel dat iets bezig is, me langzaam maar onverbiddelijk in te spinnen, en ik kan er niets tegen doen. Mijn wereld wordt hoe langer hoe kleiner en donkerder, alles om me heen vervaagt en verschrompelt en tenslotte blijft alleen de minuscule kern over, hermetisch omsloten door het snel hard wordende spinsel van de cocon. Niets dat van buitenaf komt kan daar nog doorheen breken en van binnenuit is ieder uitzicht, iedere ontsnappingsmogelijkheid definitief afgesloten. Zelfs de belangstelling die ik voor mijn kinderen en voor M. nog op weet te brengen voel ik niet als iets dat echt is, maar als iets plichtmatigs, een pose die ik noodgedwongen aanneem om de buitenwereld vooralsnog tevreden te stellen, maar waar ik niet zelf bij betrokken ben.

Wat ik zou willen is, bijvoorbeeld:
 uit mijn schulp kruipen
 warm worden en
 het omhulsel doen smelten,
 zelf een soepele, vloeibare,
 uitstromende substantie worden.
 praten
 mededeelzaam zijn

me geven aan wie of wat ook
opengaan
ontvangen en
in me opnemen
luisteren en
alles begrijpen
leven en
vooral niet ouder worden.

Soms stellen we aandoenlijke pogingen in het werk om met elkaar te communiceren. Een heel enkele keer lukt het, althans min of meer, maar meestal blijft het bij een zinloos langs elkaar heen praten. Alcohol en sfeer kunnen een waardevolle hulp zijn, maar funest als we ons in de doses vergissen. Gisteravond zei M.:

'Ik denk dat er naast of boven of onder de bol van deze ruimte nog een andere ruimtebol is met precies dezelfde zonnestelsels en nevelvlekken en spiraalnevels en gaswolken en ook een aarde met op die aarde precies dezelfde mensen die allemaal dezelfde dingen doen en er gebeuren ook dezelfde dingen en jij en ik zijn ook op die andere aarde en zitten er nu naast elkaar aan de bar en voeren precies hetzelfde gesprek, en ik hou mijn glas vast en jij je sigaret, maar alles is in spiegelbeeld, dat wel. Geef me nog een sigaret, wil je. En nog een glas cognac. Kijk, dat zegt zij daar nu ook tegen hem en jij moet het doen omdat hij het ook doet, er is een telepathische verbinding tussen die daar en wij hier maar ik weet eigenlijk niet wie wie dwingt'.

Vijf minuten later hadden we ruzie. Een communicatiestoornis.

Sommige bladzijden van dit manuscript schenk ik, als ik ze niet weggooi, misschien nog wel eens aan het letterkundig museum, want ze staan vol met ingewikkelde berekeningen. Ik probeer te werken, maar mijn gedachten zijn er niet bij. Midden in een zin houd ik op, pak mijn vulpen en begin in de marge van het vel te rekenen. Een lijst van onbetaalbare schulden en een lijstje van wat er zeker of misschien binnen zal komen en wat altijd te weinig is. Eeuwig hetzelfde soort sommetjes waar ik

nooit de oplossing van weet. Hoe kan ik ooit pretenderen te schrijven als ik me door dit soort trivialiteiten al af laat leiden?

Toch is er wel enige voortgang bespeurbaar. Ik heb de vellen die ik tot nu toe volgetikt heb vergeleken met de versie die ik enkele jaren geleden van dit boek maakte, toen het idee voor het eerst postvatte. Daar is de hoofdpersoon een vreemde die niet tot leven wil komen. Verder is het hele boek geschreven in een onuitstaanbaar, kwasi-ironisch en kwasi-cynisch toontje dat er voortdurend naast is en waar ik me zo aan geërgerd heb, dat ik niet verder heb kunnen lezen en de vellen definitief verscheurde en vervolgens in brand stak. Misschien zal ik me over enkele jaren even mateloos ergeren aan wat ik nu schrijf, maar dan is het gedrukt en onherroepelijk.

Ik ben wakker geworden doordat een steward me discreet op mijn schouder tikte. Er brandt een zacht diffuus licht in de kabine. Ik heb naar buiten gekeken, maar zag niets dan mijn eigen spiegelbeeld. Gehoorzaam heb ik mijn riem vastgemaakt. Het geruis van de motoren gaat over in loeien. Schijnwerpers verlichten het wolkendek, condenswater stroomt langs het raam. Een patroon van lage, vierkante huizenblokken, lange rechte wegen en zwart water, hier en daar verlicht door de weerschijn van oranje lantaarns, alles zacht trillend in de uitlaatgassen. Er is een vreemd gevoel in mijn maag ontstaan. Ik vraag me af of het van het dalen komt of door de opgewondenheid van de herkenning. Nu zie ik de verlichte gebouwen, nat beton, de glimmende lichamen van andere vliegtuigen, de slurven en de aanlegpielen.

Het schijnt te sneeuwen buiten, maar in de slurf en op de rolbanen van de pier is het warm. Iedereen heeft een jas of cape over de arm, ik draag alleen de kleine tas die ik meegenomen heb. Ik schijn toch iets vergeten te hebben.

Verlichte pijlen wijzen naar de politiecontrole. Ik mis de oude vertrouwde marechaussees. De mensen voor me schuiven hun paspoort in een gleuf en wachten. Na twee seconden gloeit een groen lichtje op, het paspoort glijdt door een andere gleuf naar buiten en een tourniquet opent zich. Volgende. Ik doe mijn paspoort met het laissez-passer in de gleuf en wacht.

Er gaat geen groen lichtje branden en het tourniquet blijft gesloten. De mensen achter me worden ongeduldig en kijken op hun horloges, een overbodig gebaar omdat er overal grote elektrische klokken hangen. Nu gebeurt er toch iets. Er licht een pijl op die me dwingend naar rechts verwijst, een gang in. Mijn paspoort krijg ik niet terug. Ik kijk nog even om: een volgende gaat alweer door het tourniquet. Het gaat razend snel, behalve met mij. Ik begin nerveus te worden. Misschien heb ik dertig jaar geleden eens een boete niet betaald?

Aan het einde van de gang is een kleine balie, waarachter twee marechaussees zitten. Ze zijn dus toch nog niet afgeschaft en hebben nog dezelfde bleke en rechtschapen gezichten als vroeger. Een van hen heeft mijn paspoort voor zich, de andere zit voor een reeks kleine televisie-apparaten. Op de beeldschermpjes verschijnen telkens weer andere paspoorten, waarvan de bladzijden blijkbaar automatisch omgedraaid worden. Daarna drukt hij op knopjes en de paspoorten verdwijnen uit het beeld.

'Uw pas is niet in orde, mijnheer', zegt de eerste, terwijl hij het boekje met een zorgelijk gezicht bestudeert. 'Hij is verloren'.

'Dat weet ik', zeg ik verontwaardigd. Ik voel me opgelucht. Als het anders niet is. Ik heb voor zover ik weet niets op mijn geweten, maar grenspolitie bezorgen me om de een of andere reden altijd al een zeker nerveus, schuldig gevoel, dus zeker als er iets mis gaat. 'Er zit een laissez-passer in', zeg ik. 'Hebt u dat niet gezien? Ik zal mijn pas hier wel laten verlengen'.

'Jawel', antwoordt hij langzaam. 'Dat heb ik wel gezien. Maar ons elektronisch systeem is niet op losse papiertjes berekend en dat moet ik dus zelf even natrekken. Het is maar een formaliteit en daarom heb ik u laten komen, ziet u'.

Hij spreekt uiterst lijk en met een sterk noordoostelijk accent. Maar iedereen spreekt hier langzaam, ik zal daar weer aan moeten wennen.

'Dat is uw goed recht', zeg ik. 'Maar u hebt het nu wel gezien. Mag ik mijn paspoort terug?'

'Een ogenblikje alstublieft. Ik moet u eerst nog wat vragen stellen. Dat is nu eenmaal voorschrift'. Hij legt zijn hand op het boekje, alsof hij bang is dat ik het met geweld weg wil pakken en kijkt me aan. Ik zie dat hij van plichtsbesef vervulde grijze ogen heeft en het merkwaardig kleine mondje dat som-

mige gezagsdragers van groot postuur kenmerkt. Dan neemt hij met zijn andere hand een paar gedrukte formulieren uit een vakje en spreidt ze met grote bedachtzaamheid voor zich uit.

‘Met welk doel bent u hier gekomen?’ vraagt hij.

Ja, daar zegt hij iets, met welk doel. Dat weet ik zelf niet eens. Ik haal mijn schouders op.

‘Zomaar’, zeg ik.

‘Dat is geen antwoord. U moet zich concreet uitdrukken. Toerisme, zaken, familiebezoek. Ik zeg maar wat om u op gang te helpen’.

‘Maak er dan maar familiebezoek van’, zeg ik ongeduldig.

‘Mag ik dan het adres weten van de familie waar u uw intrek neemt?’

‘Dat weet ik niet’, zeg ik geschrokken. Godbetert, had ik nu maar ‘toerisme’ gezegd.

Hij opent verbaasd zijn mond en het duurt even voor er geluid uit komt.

‘Weet u dat niet? Weet u niet waar uw familie woont?’

‘Eh, dat is te zeggen . . .’ - god, hoe red ik me hier uit? - ‘dat is te zeggen, ik ga er niet direct naar toe. Ik ga eerst in een hotel. Ik wil niet . . . enfin . . . u begrijpt wel . . .’

‘Nee’, zegt hij. ‘Ik begrijp het niet. Ik vind het nogal eigenaardig. U draait, lijkt het wel. Maar ik wil het u niet al te moeilijk maken. Zal ik dan maar “zaken” zetten?’

‘U doet maar’, zeg ik blij.

Hij verfrommelt het formulier, neemt een nieuw en begint omslachtig te schrijven. Dan kijkt hij weer op.

‘Hoe lang bent u van plan hier te blijven?’

‘Dat weet ik niet’, zeg ik.

‘Weet u dat ook al niet?’ vraagt hij.

‘Is dat zo eigenaardig, dat iemand nog niet weet hoe lang hij ergens wil blijven?’ Ik begin me langzaam te ergeren. Hij reageert er niet op en zegt:

‘Ik zal er plus minus zes weken van maken. Daar kunt u alle kanten mee op. Zo precies zijn we nu ook weer niet’.

Hij schrijft weer en vervolgt dan:

‘U bent hier niet woonachtig. Hebt u misschien de bedoeling u hier weer blijvend te vestigen?’

‘Alle machtig nee’, zeg ik.

‘Waarom zo heftig? Hebt u soms een hekel aan ons land?’

'Welnee', zeg ik snel. 'Ik hou van Nederland. Maar op een afstand'.

'U hoeft niet zo sneerend te doen', zegt hij. 'Het is hier goed leven. Beter dan in de meeste landen om ons heen. Maar we houden niet van mensen die er on-nationale gevoelens op nahouden'.

Het klinkt enigszins dreigend en ik zeg niets meer. Een plotseling gevoel van angst schiet door me heen en wint het van mijn ergernis. De andere marechaussee heeft zich van de televisieschermpjes, die nu allemaal donker geworden zijn, afgewend en luistert naar ons gesprek. Hij slaat zijn benen over elkaar en steekt een sigaret op. Ergens buiten laat het geweld van een startende superjet op en overstemt gedurende enkele sekonden alle andere geluiden van het vliegveld. De plotselinge leegte die het achterlaat als het ophoudt, is bijna nog oorverdovender.

'Hebt u mij nog nodig?' vraag ik tenslotte en maak een gebaar in de richting van mijn paspoort.

'Even geduld nog', zegt de man. 'Ik weet nog niet in welk hotel u verblijf denkt te houden'.

'Dat weet ik zelf nog niet', zeg ik. 'Als u soms een goed weet?'

Hij gaat er niet op in, maar schrijft iets op.

'Trouwens', ga ik verder, 'als het systeem van de hotelregistratie niet veranderd is, kunt u dat vannacht zelf bij de politie te weten komen, als u daar zo'n prijs op stelt'.

'Het is maar een formaliteit', zegt hij, om onverklaarbare redenen weer wat vriendelijker. 'Als u het niet weet vul ik in: "vooralsnog onbekend". Maar u moet wel nog een verklaring tekenen, dan bent u klaar'. Hij neemt een ander formulier: 'Hier staat dat u verklaart binnen achtenveertig uur uw paspoort in orde te laten maken. En dan deze nog. Hier moet u bevestigen dat u op de hoogte bent van het feit dat u, als u hier langer dan drie maanden denkt te verblijven, een nationaal identiteitsbewijs aan moet vragen. Verder moet u dan zorgen voor een medische en psychiatrische verklaring dat u geen eh... homofiel of anderszins geperverteerde bent. Dat houdt dus in dat u zich aan een deugdelijk medisch en psychiatrisch onderzoek moet laten onderwerpen. U kijkt zo verbaasd. Ik zie dat u hier al heel lang niet geweest bent. Er is wel het een en ander veranderd, ja. En dat werd tijd ook'.

Ik ben sprakeloos. Ik onderteken de beide verklaringen zonder ze verder nog te lezen. Weer strek ik mijn hand uit. Tergend langzaam neemt hij het paspoort op en zet er met souvereine traagheid een stempel in. Vervolgens stempelt hij het laissez-passer. Dan vouwt hij het boekje dicht en houdt het me voor, maar zo dat ik er net niet bij kan.

'Vergeet het niet', zegt hij. 'Binnen achtenveertig uur. Anders kunt u onaangenaamheden krijgen'.

Dan pas geeft hij me het paspoort terug. Voor ik me omdraai zie ik nog net, dat hij het boek met verdachte personen in een la opbergt. Het is een dik boek.

Ik kijk op de klok. De hele scène heeft alles bij elkaar nog geen tien minuten geduurd, maar ik heb het gevoel dat het minstens een uur was. Ik voel me verpletterd en zou het liefst met het eerstvolgende vliegtuig teruggaan. Maar ik moet me hier overheen zetten, doorgaan met wat ik begonnen ben, ook al had het geen enkel doel. Grensambtenaren zijn altijd wel een beetje vervelend, dit wil nog niets zeggen, zo erg kan het niet geworden zijn.

Met mijn koffer en mijn tas sta ik in de grote hal. Ik herken geuren, geluiden, gezichten die ik nooit gekend heb. Vroeger, lang geleden, was er nog wel eens iemand om me af te halen. Nu niet. Allicht. Ik voel me verloren in deze reusachtige ruimte vol geluiden en lichten en haastige mensen die allemaal een concreet doel hebben. Waar moet ik heen? Wat moet ik doen? Wat ben ik eigenlijk van plan? Allemaal dingen waar ik absoluut niet over nagedacht heb, toen het impulsieve plan in me opkwam. Er zijn vage, geringe verlangens: iets eten, ergens een borrel drinken, praten. Laat ik in elk geval Amsterdam in gaan. Maar plotseling herinner ik me weer dat het winter is. Ik heb de natte sneeuw gezien die tegen de ramen van de pier aanjoeg. Ik kan onmogelijk naar buiten in mijn tropisch-dunne kleren. Zoekend kijk ik rond. Bloemenautomaten, sigarettenautomaten, juweliersvitрины, CHANGE, boekenautomaten, tijdschriften. Een soort hostess heeft me gezien en mijn hulpeloosheid herkend:

'Kan ik u ergens mee helpen?' vraagt ze in het Engels.

'Misschien wel, ja', antwoord ik in het Hollands.

'O, ik zie het al', zegt ze, 'u hebt geen winterkleren meegenomen. Wat dom van u'.

Ze glimlacht zo innemend terwijl ze het zegt, dat ik er

helemaal warm van word en al op het punt sta me mijn charmerende houding aan te meten als ik me nog net op tijd, voor de zoveelste maal, realiseer dat ik oud ben. Nu ja, oud . . . ik zou in elk geval de grootvader van dit blonde kind kunnen zijn.

'Komt u maar even mee', zegt ze, 'ik zal u naar de kleren-shop brengen. Ik hoop tenminste dat hij nog open is. Hoe kon u zoiets nu vergeten? U wist toch dat het hier winter was?'

Ze praat op de toon van een verpleegster in een oudeliedentehuis. Daar heeft opa alweer vergeten zijn warme sjaal om te doen, foei toch.

'Als je jaren in de tropen woont vergeet je dat weleens, ja', zeg ik, terwijl ik achter haar aan naar de klerenzaak loop. Van haar benen is maar een klein stukje te zien, een smal streepje nylon tussen veel te lange rok en bontgevoerde rijglaars.

In de kleren-shop hangen ouderwets aandoende winterjassen, indrukwekkende bontjerkers, kameelharen capes, Noord-afrikaanse herdersmantels en Mexicaanse poncho's. Ik sta lang te aarzelen, terwijl het meisje geduldig wacht. De verkoper ziet me naar de Mexicaanse poncho's kijken en zegt:

'U bent natuurlijk volkomen vrij in uw keus, mijnheer, maar als ik u was zou ik iets nemen dat meer bij uw leeftijd past'.

O ja, dat is waar, ik was het bijna weer vergeten. Mijn respectabele leeftijd. Godbetert. Ik kies een zilvergrijze nylon bontjas en betaal met een cheque.

'Waar staat de bus naar Amsterdam?' vraag ik de hostess, terwijl ik de jas aantrek.

'Er rijden geen bussen meer, mijnheer', glimlacht ze. 'We hebben tegenwoordig een ondergrondse trein. Die brengt u er in tien minuten'.

Ik loop achter haar aan door de hal en zie de lichtende pijlen en neonletters: AMSTERDAM C.S. BY SUBWAY, EVERY 5 MINUTES. Ik bedank haar, wissel nog een cheque in en ga de roltrap naar de ingang van de subway af.

De oude man loopt langzaam en onwennig door de hal van het centraal station, zijn koffer in de ene en zijn tas in de andere hand. Telkens botsen er mensen tegen hem aan, die zich vluchtig of helemaal niet verontschuldigen en onverschillig verder lopen. De man zet zijn koffer op de grond en blijft stilstaan.

Nog steeds lopen er mensen tegen hem op. Niemand verontschuldigt zich meer. Hij schijnt verbazend in de weg te staan, welke plaats hij ook uitkiest. Nu wordt hij opgenomen in een nieuwe, compacte stroom mensen die hem zonder dat hij het wil naar buiten dringen. Hij heeft nog maar net de tijd kunnen vinden om zijn koffer op te pakken. Gedurende de ogenblikken dat hij in de mensenmassa opgenomen is kunnen we hem niet zien: bijna iedereen steekt met kop en schouders boven hem uit.

Onder de grote luifel zien we hem weer te voorschijn komen, weerloos en verformfaaid. De dunne stof van zijn wijde broekspijpen wappert in de koude wind, natte sneeuwvlokken striemen zijn gezicht, plakken smeltend en kriebelend in zijn baard, zodat hij zijn koffer op de natte, modderige tegels moet zetten om ze weg te vegen.

Modderwater van langsrijdende auto's spat tegen hem op. Hij wil een stap terug doen, maar kan niet doordat een compacte mensenmassa achter hem loopt. Naar voren kan hij ook niet, want de aaneengesloten rij langskomende auto's verhindert het hem en de bijna horizontaal voortjagende natte sneeuwvlagen maken het ook niet aanlokkelijk. Hij staat daar maar, eenzaam en hulpeloos als een vluchteling, ondanks zijn opvallend nieuwe en luxueuze jas.

Vóór hem is het natte asfalt, warmverlichte trams, het donkere water met lege rondvaartboten, het nog altijd even aantoonlijk ouderwetse Victoriahotel, de hoge palen van de stroomdraden met in de wind klapperende reclameborden, een reusachtig neonlicht met de een voor een aanflitsende rode letters: STEMT DE NATIONALE VOLKSPARTIJ - waarna alles weer donker wordt en in groen zich de woorden vormen: DE PARTIJ VAN DE NATIONALE EENHEID. Maar ook dit verdwijnt en dan komt er eenvoudig, in geel: LIJST 1, waarna alles weer opnieuw begint.

Een licht springt op groen. De oude man wordt door een dichte mensenmassa naar voren gedrongen. De sneller oprukkende flanken onttrekken hem al spoedig geheel aan het gezicht maar we zien hem weer terug in een gereedstaande tram, waar een zich afsplitsend deel van de massa hem naar binnen gedrongen heeft. Hij heeft een zitplaats gevonden en veegt nu met zijn zakdoek door baard en haren om de hinderlijke waterdruppels te verwijderen. Zijn geelachtig bruine ge-

zicht is verwrongen en groen van de kou, zijn mondhoeken zijn pijnlijk omlaaggetrokken. Hij neemt in een oneindig hulpeloos gebaar zijn bril af, die nat en beslagen is, en begint langzaam en zorgvuldig met zijn zakdoek de glazen schoon te vegen, wat zeer moeilijk gaat. Als hij er eindelijk mee klaar is en het resultaat bekijkt, vallen er twee druppels van zijn haren op de glazen, zodat hij opnieuw moet beginnen. Dan begint de tram te rijden. Verbijsterd kijkt hij door het raam naar buiten.

Op de Dam stapt hij uit, onhandig manipulerend met zijn koffertje en zijn tas. Op de vluchtheuvel kijkt hij zoekend en een beetje radeloos om zich heen. Weer ziet hij de dwingende neonletters: STEMT NATIONALE VOLKSPARTIJ - - - DE PARTIJ VAN DE NATIONALE EENHEID - - - LIJST 1. Langs het dak van de Bijenkorf loopt een lange rij van telkens verspringende, lichtende cijfertjes: 1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1. Plotseiling houdt het op en dan komt er: NVP - NVP - NVP - NVP - NVP - NVP - NVP. Daarna beginnen de cijfertjes weer te rennen: 1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1-1, en zo gaat het door, in eindeloze herhaling. De man blijft er gefascineerd naar kijken, tot hij door een uitstappende menigte van de vluchtheuvel gedrongen wordt.

In gebogen houding loopt hij nu over het trottoir, langs de verwarmde terrassen, drugstores en espressobars, tot hij de ingang van een hotel ziet en zonder aarzelen naar binnen stapt.

Zonder mijn koffer en mijn tas voel ik me vrijer en kan ik tenminste mijn verkleumde handen in de diepe warme zakken van de bontjas steken. Ik wist het niet meer. Ik was vergeten hoe koud en ellendig het in dit land kon zijn. Weer vraag ik me af wat ik in christusnaam begonnen ben. Alles is me vreemd, jaagt me angst aan, er is niets dat ik nog eigen kan noemen.

Ze hadden niets anders dan een tweepersoonskamer. Nooit in de laatste jaren heb ik zo sterk het verlangen naar een vrouw gevoeld als toen ik die kamer binnenkwam en dat reusachtige bed zag. Het was niet eens een verlangen naar de coïtus zelf, alleen maar de behoefte aan een warm, zacht lichaam om tegenaan te liggen. Ik was moe, maar kon het niet opbrengen alleen te gaan liggen in dat enorme bed, waar ik alleen maar zelfmedelijden zou krijgen.

Ik heb een warm bad genomen en andere, minder dunne kleren aangetrokken. Ik zal ook warme, waterdichte schoenen moeten kopen, of beter nog laarzen. Te denken dat M. in deze stad is. Of niet misschien.

Het warme bad vooral heeft me opgeknapt. Het bracht ook de honger weer terug en ik heb gegeten in het restaurant van het hotel, waar meer kelners dan gasten waren en de sfeer zeer naargeestig was. Daarna ben ik koffie gaan drinken op het verwarmde terras. Het is nog altijd, na decennia, dezelfde koffie, sinds eeuwen op dezelfde wijze bereid. 'Voor espresso moet u in een espressobar zijn, mijnheer'. Ook dat was ik vergeten. Misschien kan ik beter Frans spreken en me voor echte vreemdeling uitgeven, maar het is de vraag of dat hen vriendelijker zou stemmen. Ze lijken aan xenofobie te lijden.

Er zitten maar weinig mensen op het terras. Ik moet weer aan de gezichten wennen. Ik was vergeten dat de menselijke huid zo wit kon zijn. De bleekheid maakt de gezichten koud, hard en ongenaakbaar. Ook hun stemmen zijn hard. Ik probeer naar de gesprekken te luisteren, maar ze zitten net iets te ver van me af en de klanken zijn chaotisch, of ligt het aan mij en begin ik nu echt doof te worden? Ik pak een krant op die iemand heeft laten liggen. 'DE TELEGRAAF, waarin opgenomen het *Algemeen Handelsblad*, *Het Parool*, *De Tijd* en de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, het Enige Vaderlandse Dagblad met een Oplaag van Drie Miljoen. SPANNING IN DUITSLAND IETS AFGENOMEN. REGERING OVERWEEGT GEEN MOBILISATIE. RECHTBANK VOOR OPENBARE ORDE IN DEN HAAG VEROORDEELT DRIE JONGE ANARCHISTEN TOT RESP. ACHT, ZES EN VIER JAAR WERKKAMP'. Ik probeer verder te lezen, maar de kleine letters dansen voor mijn ogen en ik heb het plotseling ontzettend warm. Mijn ogen prikken en het zweet breekt me uit. Ik leg de krant neer en grijp de rand van het tafelblad vast. Godallemachtig, niet ziek worden, nauwelijks hier en dan al ziek worden, nee, nee, nee, even diep ademen, heb ik mijn pillen genomen? Ja, daar kan het niet aan liggen. Misschien zal de buitenlucht me goed doen.

Ik kijk naar buiten. Het sneeuwt en regent niet meer en ook de angstaanjagende mensenmassa's zijn verdwenen. Er loopt nog maar zo nu en dan een voorbijganger langs. De meesten zullen thuis zitten. Geen massa meer, maar ongevaarlijke individuen, warm en knus opgesloten in hun centraal verwarmde,

op de kubieke centimeter nauwkeurig afgepaste hokjes met allemaal dezelfde meubels, dezelfde dingen aan de muur, dezelfde tijdschriften op het tafeltje, dezelfde grammofoonplaten in het rek, drinkend uit dezelfde van zegeltjes gespaarde kopjes, kijkend naar dezelfde programma's op de kleuren-tv. Achttien miljoen mensen, denk ik. Achttien miljoen mensen in een land dat op een paar polders na niet groter geworden is. De gedachte dat ik er maar tijdelijk ben en ieder ogenblik weer weg kan, maakt me bijna gelukkig.

Ik waag het erop, schuif mijn stoel naar achteren en loop naar buiten. De wind raast over Rokin, Dam en Damrak. Het is droog geworden, maar de straten zijn nog nat van de gesmolten sneeuw. Water dringt door mijn schoenen naar binnen, mijn voeten doen pijn van de kou. De wind priemt zelfs door het nylonbont van mijn jas heen. Om er wat minder last van te hebben sla ik een van de smalle zijstraten in. Het is hier beter. Er zijn bars en snacks en automatieken, waar grote dikke mannen in regenjassen op worsten en gehaktballen kauwen zodat het vet langs hun machtige kinnen druipt. De stank maakt me misselijk. Ik ga een bar binnen. Het is er warm. Gezichten en gestalten zweven in de rookslierten en het rossige licht. Mensen voeren trage, onduidelijke gesprekken, overstemd door stampende muziek. Ik ga aan de bar zitten en steek een sigaret op.

'Wat zijn dat nou voor sigaretten, meneer?' vraagt iemand die naast me zit en naar het pakje kijkt.

'Afrikaanse', zeg ik.

'O. Zeker van die zwarte, hè?'

'Ja'.

'Komt u daarvandaan als ik zo vrij mag zijn?'

'Ja'.

'Nou, dan bent u zeker wel blij weer hier te zijn, hè?'

'Nee', zeg ik kortaf.

'Nee?' vraagt hij en het lijkt of het wat dreigend klinkt.

'Allicht', zegt de barman. 'Het is daar warmer dan hier. Meneer heeft lekker in de zon gezeten, dat kun je wel zien'.

Ik drink een glas cognac, dat me slecht op de maag valt en ril, ondanks de benauwde warmte in het café. Als er tenminste maar iemand was die ik kende. Ik zou op kunnen bellen naar vrienden, kennissen van vroeger. Als ik geluk heb en ze niet verhuisd zijn en niet uit of al in bed, zouden ze me on-

middellijk komen halen en me opnemen in hun warmte en sfeer. Maar ik durf het niet. Ik ben te bang voor een teleurstelling en nog banger voor een teleurstellende ontmoeting. Morgen. Morgen zal alles anders zijn. Het moet gewoon even wennen, ik zal er doorheen moeten.

Ik sta op en loop naar de deur. Buiten val ik bijna over twee vechtende mannen. Ik stap haastig opzij en kijk onwillekeurig. Ze rollen over de natte grond, hijgend en steunend en grommend. Ik hoor het doffe bonken van de slagen. Een van de twee weet zich los te rukken, staat op en begint de liggende man tegen het hoofd te trappen. Bloed vermengt zich met smeltende sneeuw en modder. Mensen kijken even, lopen dan onverschillig verder. Ik loop ook door. Er is een misselijk makend gevoel van angst in me opgekomen.

Ik sla een hoek om en kom op een gracht, waar het stiller is. De gracht herken ik, maar er is iets vreemds. De roze of rood verlichte ramen ontbreken en de vrouwen die met hoog opgeschorte rokken op een laag stoeltje of een kussen zaten te lezen of te haken. Ze hebben het blijkbaar toch afgeschaft. Of misschien is het alleen maar verplaatst.

Uit een steeg schiet er een op me af.

'Hello darling, go you with me?'

Ze neemt me bij mijn mouw. Ik ruik haar opwindend goedkope parfum, haar gezicht is bijna helemaal verdwenen in de hoog opgezette kraag van haar bontmantel. Ach ja, waarom niet? Ik knik en loop achter haar aan.

Ze gaat me voor een smalle houten trap op. In het schaarse licht zie ik haar nylonbenen. Mijn lid begint te zwellen. De kamer is klein en het stinkt er naar petroleum en kokend water. Herinneringen aan vroeger, eeuwen geleden. Ik trek mijn jas uit en leg hem over een stoel. Ze houdt haar hand op.

'Een honderdje', zegt ze gebiedend.

Ik geef het haar. Ze trekt haar bontmantel uit. Haar gezicht is jong en tamelijk mooi, maar zonder uitdrukking, hard, koud, als een etalagepop, zoals de meeste gezichten die ik gezien heb. Ik maak aanstalten om ook de rest van mijn kleren uit te trekken, maar ze houdt me tegen.

'Nee zeg, daar heb ik geen tijd voor. Ga maar liggen'.

Ik ga op de divan liggen en schik een eindje op zodat ze er bij kan, maar ze gaat alleen maar op de rand zitten. Met haar lange koude vingers maakt ze mijn broek open.

‘We zullen hem even zijn jasje aantrekken’, zegt ze.

Ik leg mijn hand op haar dij maar ze duwt hem weg.

‘Toe nou, geen geintjes alsjeblieft’.

Ze gaat aan het werk. Ik lig achterover en probeer te genieten maar het lukt niet. Het suist en bonst en gonst in mijn hoofd en koude rillingen trekken door mijn hele lijf. Mijn lichaam is gespannen als een veer, mijn gedachten warrelen door elkaar, zelfs hierop kan ik me niet concentreren.

‘Gaat het niet?’ zegt ze ongeduldig.

‘Jawel’, zeg ik, ‘nog even’.

‘Zeg, ik kan hier niet de hele avond blijven zitten pompen’, zegt ze. ‘Mijn tijd kost geld. Dan doe je er nog maar een honderdje bij’.

Mijn penis schrompelt ineen. Dit wat te veel. Jammer van de honderd gulden.

‘Oké, volgende keer beter’, zegt ze. ‘Op jouw leeftijd valt het ook niet mee, hè?’

Ik antwoord niet. Godallemachtig. Woedend trek ik mijn jas aan en loop de trap af. Ik wil terug, ik wil terug, ik wil vanavond nog terug, god in de hemel, ik wil terug, al was het maar naar Djamilah. Ik stap op een loszittende tegel. Het water spuit tegen mijn enkels op. Godverdomme. Met soppende schoenen loop ik verder tot ik een taxi vind.

Drie dagen kijk ik nu al tegen hetzelfde lichtgroene plafond aan. Voor het raam zie ik de kale zwarte takken van een boom en de stroomdraden van de tram. Zo nu en dan glijdt er een beugel langs. Ik hoor het geluid van de tram en soms schieten er vonken van de beugel af. De lucht is grijs, bijna wit, ik kan niet zien of het sneeuwt of regent, maar het licht is als de weerkaatsing van sneeuw. Ik hoor alle geluiden alsof ik onder een donzen deken lig, maar het gegons in mijn oren is minder geworden. Ik schijn niet meer zoveel koorts te hebben.

Ze zijn niet onaardig voor me. Als ik bel brengen ze eten, hete grocs, aspirines en anti-grieptabletten, maar het eten laat ik meestal onaangeroerd staan. Nu pas begin ik een beetje honger te krijgen. Ik wou dat er iemand was die mijn bed opmaakte. De lakens liggen klam en verkreukeld om mijn benen gedraaid, de dekens wegen loodzwaar. Ik zou een ziek kind willen zijn. Geen eenzame oude man met griep. Soms als

ik half slaap heb ik het bijna bereikt, het kind-zijn. Een geur, een geluid, een gevoel, zo sterk dat het werkelijkheid is. Maar zodra ik me ervan bewust word is het verdwenen.

Als ik echt slaap komen de angstdromen van heel vroeger terug. Het is telkens weer dezelfde droom, of variaties op hetzelfde thema. Smalle, schaars verlichte grachten met kleine boogbruggen en nauwe, donkere stegen met hier en daar een verlicht raam. Ik loop en loop en loop en voel me opgewonden en tegelijk een beetje bang, omdat ik al weet wat er gebeuren zal. Als ik nu deze hoek omsla, kom ik bij een steeg met een smal hoekhuis waar drie verlichte ramen zijn. Achter ieder raam zit een vrouw, het zijn de mooiste uit de buurt, maar vandaag wil ik niet. Ik heb haast, ik heb het druk, maar ik moet langs dat raam, er is geen andere mogelijkheid en ik weet dat ik, als ik erlangs loop, onweerstaanbaar naar binnen zal worden getrokken. Juist daar zijn de heerlijkste genietingen, maar ik wil het niet. Toch ben ik ontzettend opgewonden, het gevoel kruipt op in mijn buik, mijn broek spant. Later misschien, nu nog niet. Ik vind een zijstraat. Overal zijn verlichte ramen, overal lokt en lonkt het. Nu begin ik echt bang te worden. Ik wil terug naar dat raam, maar ik ben verdwaald, ik zie geen uitweg meer. Overal om me heen zijn steegjes en straatjes en kromlopende grachtjes en ik kom voortdurend weer op hetzelfde punt uit of misschien ook lijkt het allemaal op elkaar. Welke kant ik ook probeer, overal komen weer dezelfde hoeken en pothuizen en stegen. In donkere, vervallen ingangen en nissen staan mannen met hun handen in de zakken. Het gevaar wordt dreigender. Ik weet dat ze, als ik hier niet heel gauw weg ben, van alle kanten op me af zullen komen om me neer te slaan, me van mijn geld te beroven en in het koude grachtwater te gooien. Ik probeer te hollen, maar mijn benen worden steeds trager. De stegen worden nog smaller en donkerder. Ik strijk rakelings langs de in de deuropeningen staande mannen heen. Er is geen uitweg meer. Al zou ik uren lopen, ik zal hier nooit meer uitkomen. Ik zal me bij het onvermijdelijke neer moeten leggen. Ieder ogenblik kunnen ze nu komen en ik zal me niet kunnen verdedigen. Ik . . .

Op dat punt word ik wakker, zwetend en rillend tegelijk. Ik voel de angst nog, ook als ik langzaam mijn ogen open. De nachten zijn eindeloos en de dagen niet minder. Ik probeer

te lezen, maar mijn hoofd barst uit elkaar. O christus, dat ik nu ook uitgerekend hier ziek moet worden. Zal ik hier wel ooit weer weg kunnen komen? Ik moet vechten tegen een huilerig soort zelfmedelijden, eenzaamheid, heimwee naar Lumumbaville, verlangen naar vroeger, M., de kinderen, de tuin op het eiland, vrienden, warmte, liefde, kind-zijn, alles wat allang niet meer bestaat. Om mezelf te troosten masturbeer ik maar.

Als ik opnieuw wakker word, schijnt er een fletse zon. Het licht valt over het lage bankje met de koffer, de gordijnen, het dikke kleed op de vloer, de telefoon naast het bed, bijna op mijn handen die boven de lakens liggen. Voor het eerst heb ik goed en droomloos geslapen. Ik heb honger en voel me beter. Ik leg mijn vingers op mijn slaap: de ader klopt langzaam en regelmatig. Voorzichtig richt ik me op. Het gaat goed. Ik slinger mijn benen buiten bed, sta op en loop naar de badkamer. Het lopen gaat onwennig, ik voel me zweverig, alsof ik droom, alsof ik high ben. Mijn dorst is onlesbaar. Ik zet de koude kraan wijd open en was mijn gezicht. Langzaam verdwijnen de laatste resten slaap en wezenloosheid. God wat stink ik, wat stinkt het bed, de hele kamer. Maar het gaat nu veel beter. Ik heb zelfs iets waar ik me op verheugen kan, een uitgebreid Hollands hotelontbijt, een van de dingen die goed zijn in dit land. Als het tenminste al niet lang middag is. Mijn horloge is stil blijven staan. Terwijl ik me aankleed vraag ik me af, hoe lang ik ziek geweest ben. Drie, vier dagen misschien, maar het lijken weken. Ik kijk in de spiegel en schrik van mijn gezicht. Het bruin van de huid is ziekelijk geel geworden, de ogen staan zo verwilderd dat ik er niet in durf te kijken, ze maken me bang; het vlees is slap en ingevallen, de wangen zitten vol stoppels, de baard lijkt grijzer dan ooit en is onverzorgd en verfromfaaid.

Ik wend me vol walging af en loop naar het raam. De lucht is fletsblauw, waterig zonlicht vult de straat, die opeens iets feestelijks heeft. Ik kijk neer op de daken van de trams, die in lange rijen stilstaan als gevolg van een opstopping, de draden en beugels, de verbindingen en isolatoren, de auto's, blinkend in het zonlicht, de ramen aan de overkant die de hemel weerkaatsen, de dichte drommen voetgangers, bomen, gevels in het nevelige grijsblauw. Ergens hangt een klok. Ik zet mijn

bril op. Het is tien over half één. Het gevoel van opgewondenheid, van op reis zijn keert terug. Ik ben niet ziek meer, niet triest en zielig en eenzaam meer, niet bang meer voor de massa's en het vreemde, harde, vijandige van dit land. Ik heb plotseling haast om alles te ontdekken en te herkennen.

Een beetje wankelig nog loop ik naar de lift.

8

Ik ben even voor een schutting blijven staan om een verkiezingsaffiche te lezen. Het is groot en er loopt een rood-wit-blauwe rand omheen. Er is ook een Nederlandse Leeuw op aangebracht en een oranje wimpel. Er staat:

'STEMT LIJST 1, DE NATIONALE VOLKSPARTIJ.

DE PARTIJ VAN DE NATIONALE EENHEID.

VOOR GOD, VADERLAND EN ORANJE.

VOOR GEZAG, ORDE EN RUST.

VOOR RECHT EN VRIJHEID.

'De N.V.P. is geen rechtse partij. Rechts en Links zijn verouderde begrippen, die al hun geldigheid verloren hebben. Moderne mensen denken niet meer in termen van Rechts en Links. Het zijn begrippen die slechts de verdeeldheid van een volk in de hand werken.

'Wat de N.V.P. wil, is de Eenheid van ons volk, een hechte eenheid gebaseerd op de onvervangbare Beginzelen waardoor onze Natie eens Groot geworden is. *Eenheid*, juist in deze tijd waarin de Dreiging groter dan ooit is.

'De NATIONALE VOLKSPARTIJ is de overkoepelende Beweging van ALLE weldenkende, nationaal-voelende Nederlanders, of zij nu "rechts" of "links" zijn!!

'Wat wil de N.V.P. nog meer?'

'De N.V.P. wil:

RECHT EN VRIJHEID VOOR ALLEN!

Een sfeer van ORDE en RUST waarin een ieder naar beste kunnen mee kan werken aan het Welzijn van ons Volk.

Een Nieuwe, een Wezenlijke DEMOCRATIE.
SOCIALE RECHTVAARDIGHEID VOOR ALLEN!

VOORUITGANG op ALLE Gebied, maar met handhaving van de Oude Onvervangbare WAARDEN!

'Waar is de N.V.P. tegen?

De N.V.P. is tegen:

Het COMMUNISME in al zijn stromingen en geledingen: Maoïsme, Marcusisme, Cohn-Benditisme (of moeten wij zeggen Banditisme?), Hrusekisme, Mulischisme en hoe ze nog meer mogen heten.

Het vandalistische ANARCHISME.

De Verwilderding der ZEDEN.

De DUISTERE KRACHTEN die onze Eenheid trachten te ondermijnen.

De Ontaarde Uitingen in de CULTUUR.

Alles wat NEGATIEF is.

'Stemt daarom ALLEN op Lijst 1 van de NATIONALE VOLKSPARTIJ!'

Ernaast hangt een klein, grotendeels verscheurd en onleesbaar geworden affiche van DE LINKSE UNIE, Lijst 2! Juist als ik de restanten wil gaan ontcijferen klinkt er schetterende muziek onder de kale bomen van de Nieuwezijds Voorburgwal. Er komen drie luidsprekerwagens aan. De muziek zwijgt abrupt. Een luid galmende, alles overschreeuwende stem roept: STEMT LIJST 1, DE NATIONALE VOLKSPARTIJ! LIJST 1 NVP, LIJST 1 NVP, LIJST 1 NVP. De muziek begint weer te schetteren en de karavaan rijdt verder. De propaganda is alles overheersend, hoe ik me ook draai, overal zie en hoor ik het. Aan de overkant is de gevel van *De Telegraaf*, die bijna helemaal schuilgaat achter een reusachtig spandoek: ALLE WELDENKENDE EN NATIONAAL-VOELENDE NEDERLANDERS STEMMEN OP LIJST 1, DE NATIONALE VOLKSPARTIJ! Onwillekeurig draai ik me om en zoek het gebouw van het *Algemeen Handelsblad*. Het gebouw staat er nog, maar op de benedenverdieping zijn nu de etalages van een kledingmagazijn gekomen, dat uitverkoop houdt. Of nee, bij nader inzien is het geen uitverkoop. Op de briefjes waarmee de ruiten beplakt zijn staat een grote 1 met de woorden: JAWEL, WIJ STEMMEN OOK NVP!

Het begint beklemmend te worden. Ik ga café Scheltema binnen, in de hoop er oude bekenden te ontmoeten. In het

café is na al die jaren nog niets veranderd. In het midden brandt nog de grote ronde kachel, het interieur is nog even bruin en donker als altijd en voor het raam, in hetzelfde hoekje als tien, twintig, dertig jaar geleden, zit nog altijd dezelfde man zijn Engelse kranten te lezen. Hij is alleen een beetje ouder geworden.

Ik ga zitten en blader wat tijdschriften door. Telkens als de deur opengaat betrap ik mezelf erop, hoopvol op te kijken. Er is niemand die ik ken en er komt ook niemand die ik ken. Soms is er een gezicht dat ik vaag meen wel eens ergens gezien te hebben, maar waarvan ik me zelfs de naam niet meer weet te herinneren. Ik begin me onbevredigd te voelen. Dit is het niet, wat ik me voorgesteld had. Maar wat had ik me dan precies voorgesteld? Laten we eerlijk zijn: dat er mensen naar me toe zouden komen die me zouden herkennen, die me geestdriftig de hand zouden schudden en dan zo van: 'Hé, kerel, jou heb ik in jaren niet gezien, zeg! Hoe gaat het? Je ziet er geweldig uit, helemaal bruin en gezond'. En dan, met iets van jaloezie in de stem: 'Je zit daar ergens in Afrika, hè? Geweldig zeg. Je schijnt daar een belangrijke functie te hebben, niet? Ben je niet iets voor de UNO of zo? Jij hebt het nog ver geschopt, zeg'. Ja, laat ik eerlijk zijn, dat is het ongeveer wat ik me voorgesteld had. Maar de werkelijkheid is anders. Niemand kent me meer, niemand herinnert zich vermoedelijk zelfs nog mijn naam.

Pas als ik van het toilet terugkom, zie ik Rinus zitten. Hij is verbazend dik geworden, ik had hem bijna niet herkend. Hij zit alleen aan een tafeltje achter een kop erwtensoep en kijkt een beetje zorgelijk. Ik loop naar hem toe en blijf voor hem staan. Hij kijkt op, aarzelt even alsof hij met zijn gedachten nog ergens anders is, zegt dan:

'Hé, dag. Hoe gaat het?'

Het klinkt nauwelijks verbaasd, alsof hij me gisteren nog gezien heeft.

'Goed'.

'Weer in het land?' vraagt hij. 'Kom er bij zitten'.

Ik schuif een stoel bij en ga tegenover hem zitten.

'Hoe gaat het?' vraagt ik.

'Niet best', zegt hij. 'Ze hebben gisteren het nummer van deze week in beslag genomen. Om een futiliteit, weet je wel. Het gaat hier nu net als in die stukjes die jij vroeger over

Spanje schreef, toen ze daar pas die nieuwe perswet hadden. Ik geloof dat ze de wet hier letterlijk van de Spaanse gekopieerd hebben. Het zit enorm slim in elkaar, begrijp je. Alles is vrij natuurlijk, officieel tenminste, maar de termen van de wet zijn zo vaag gesteld dat ze je precies op elke kleinigheid kunnen pakken. Speciaal als ze de pik op je hebben. Nou, en op ons hebben ze nou toevallig net nogal de pik, begrijp je. Ze willen ons gewoon helemaal weg hebben. Ik geloof dat het ze nu aardig gelukt is. Als ik het goed bekeken heb, kunnen we nu helemaal niet meer uitkomen. We stikken in de schulden, zo'n inbeslagneming kost je kapitalen. Je krijgt vanzelfsprekend ook geen advertenties meer als het dikwijls gebeurt, trouwens die hadden we toch al niet veel meer. Wij waren eigenlijk de enigen nog. De *Nieuwe Linie* is gelijkgeschakeld en de *Groene* is weggepest en de *Haagse Post* is in *Elsevier* opgegaan. Tussen haakjes, heb je dat interview nog geschreven waar we je om vroegen?

'Nou nee, om je de waarheid te zeggen, ik was een beetje...'

'Dat is dan maar beter zo. We hadden het toch niet meer kunnen brengen en ik hou er niet van om de mensen iets voor niets te laten doen'.

'Hoe is het eigenlijk met Mathieu?'

'Die is er uitgestapt. Kon er niet meer tegenop'.

'En Joris?'

'Zit in de gevangenis. Zes maanden vanwege een reportage over een heropvoedingskamp voor homoseksuelen. Dat kan hier ook tegenwoordig. Waarom ben je eigenlijk hier gekomen? Je zat daar toch goed? Blijf je?'

'Nee, allicht niet. Ik ga over een paar weken weer terug. Ik weet zelf niet waarom ik gekomen ben. Ik wou gewoon eens een kijkje nemen, denk ik'.

'Ach ja, de oude banden blijven trekken, niet? Zelfs in jou zit nog wel een tikkeltje Nationaal Gevoel, denk ik'. Hij grinnikte even. 'Heb je al die verkiezingspropaganda gezien?'

'Ja. Wat is dat eigenlijk, die nvp? Wel duidelijk fascistisch, niet?'

'Welnee. Het fascisme bestaat niet meer. Het is gewoon de partij die zoveel Nationaal Gevoel in zijn leuzen doet'.

'Maar hoe kan een minderheidspartijtje zoveel propaganda maken? Dat kost ze toch zeker kapitalen, zeg'.

'Minderheidspartijtje zei je toch? Bij de vorige verkiezingen kregen ze 82 procent van de stemmen. Jij bent slecht op de hoogte, zeg. Ik vertel je nog wel eens hoe het allemaal in elkaar zit. Maar nu moet ik weg. Een bespreking met de directie. Verdomd belangrijk. Kijken of we het nog even redden kunnen. Anders staan we de volgende maand allemaal op straat. Kunnen we lid worden van de Bond van Werkloze Journalisten. Die heeft nu al een paar duizend leden'.

'Wie had dat gedacht', zeg ik, 'dat Holland nog eens een dictatuur zou worden'.

'Welnee. Dit is toch geen dictatuur. Dit is pas de zuivere democratie. De ingezondenstukkenschrijvers hebben de macht gegrepen, en die vertegenwoordigen de Wil des Volks, begrijp je. Het "gesunde Volksempfinden". De drie miljoen abonnees van de *Telegraaf*. En de bijbehorende rest'.

Hij staat op en trekt zijn jas aan.

'Dag', zegt hij mat. 'Tot ziens. Bel maar eens op'.

Ik ga terug naar mijn plaats. Het is drukker geworden. Soms schreeuwt iemand boven het aanhoudende stemmengezoem uit en kan ik er iets van opvangen:

'We staan aan het begin van een nieuw Victoriaans tijdperk'.

'Kan me niet schelen in wat voor tijdperk we leven, als ik maar genoeg poen heb'.

'Heb jij gisteren Jul op de tv gezien? Om je te begillen'.

'Ach, zo'n miezerig reclamemannetje als jij'.

'God man, dat kun je toch zeker nooit verkopen, dat... dat... nee...'

'Weet jij er eigenlijk iets van af waarom ze *UN* in beslag genomen hebben?'

'Nee. Rinus was daarnet nog hier. Die...'

'Die knaap kun je zeker niet vertrouwen. Laatst...'

'Godallemachtig!!'

'Ik nog een pils graag'.

'Drrrie pils en een uitsmijter ros!'

'Hé verrek!'

Er staat iemand voor me. Ik kijk op. Ik ken hem niet.

'Ben jij niet Jean Schalekamp?'

'Ik geloof het wel, ja'.

'Ja, zie je wel. Verrek, ik wist niet dat jij nog leefde zeg. Zit je nog steeds daar in dat Spanje?'

'Nee, allang niet meer. Hoe gaat het?'

'Goed, goed, we mogen niet mopperen. Waar zit je dan eigenlijk? Zit je weer hier?'

'Nee. In Afrika'.

'O, o, ja, natuurlijk, in Afrika. Leuk zeg. Heb je daar een baan of doe je niets meer?'

'Een soort baan, ja'.

'O ja, ja. Maar jij schreef toch vroeger? Schreef jij niet, vroeger? Jij hebt toch wel eens een boekje geschreven of zo-iets? Of voor de krant. *De Telegraaf*, niet? Of was het *Elsevier*?'

'Nee, nee zeg, natuurlijk niet. *UN* en het *HB*'.

'O ja, natuurlijk, *UN*, ja, zie je wel. Nou, zeg, het beste dan maar weer. Ik zie je nog wel. De groeten'.

'Ja, de groeten'.

Hij loopt door naar de telefooncel, onderweg zo hier en daar iemand groetend. Ik heb geen idee wie hij is. Kan me niet herinneren hem ooit eerder gezien te hebben. Maar tien jaar is lang, gezichten veranderen soms volledig. Enfin, in elk geval iemand die me herkende, dat geeft weer hoop. Al was het dan niet direct iemand met wie ik contact zou willen hebben. Nu pas realiseer ik me dat mijn eenzaamheid en mijn vervreemding hier, in eigen land, groter zijn dan waar ook. Maar dit zijn ook vreemden voor me. De vraag is, hoe het zou zijn als ik een van de weinige vrienden ontmoette die ik gehad heb, een van de weinige mensen die niet volkomen vreemden voor me waren. Ik kan nu naar de telefooncel lopen en opbellen. Niets is simpeler. Maar ik ben bang voor de confrontatie. Als ook dit... Ik aarzel lang, dan sta ik op en loop naar de telefoonkabine, die net vrij is. Ik zoek in de lijst, draai een nummer, vraag: 'Esteban López?'

Een jongensstem: 'Esteban is op Ibiza. Hij komt pas in de zomer weer terug'.

'O, dank je'.

Ik sta even met de hoorn in mijn hand. Ibiza. Ik zou erheen kunnen vliegen. En passant even Palma aandoen. Naar het huis gaan kijken, de straat, de tuin, herinneringen, godallemachtig nee, geen sentimenteel gedoe. Ik draai een ander nummer.

'Ja?'

'Met Jean'.

'O, met Jean. Hé, met Jean? O verdomd, Jean, ben jij het? Hoe kom jij zo hier? Hoe is het godsmogelijk! Ben je in de stad? Ja? Waar zit je? O, Scheltema. Ik kom je ophalen, zeg. Tot straks. God wat leuk'.

Ik ben in hun huiskamer. Zij zitten naast elkaar op de bank en kijken me aan.

'Je bent nauwelijks ouder geworden', zegt ze. 'Alleen wat grijzer misschien. En je ziet er fantastisch goed uit'.

'Je meent het', zeg ik. 'Ik kom net uit bed. Ben vier dagen hartstikke ziek geweest'.

'Wát? Ben je al zo lang hier? En je hebt ons niet eens gebeld!'

'Ik kwam aan en kreeg griep. Allicht met dat rotklimaat van jullie'.

'Waar logeer je dan?'

'In een hotel'.

'In een hotel! Nee! Hoor je dat? Hij logeert in een hotel! Vier dagen heeft 'ie ziek gelegen, heel zielig op een hotelkamer! O wat een masochist! Wat een idioot ben je toch! Waarom ben je niet direct naar ons toe gekomen? Of had dan tenminste gebeld!' Ze wordt rood van verontwaardiging.

'Nou ja, kalm nou maar', zegt hij. 'Hij is er nu toch, dat is het voornaamste. Evengoed ongelofelijk, zeg. Wie had dat kunnen denken. Zoveel jaren niks meer van je gehoord. We wisten niet eens of je nog leefde'.

'Laatst hadden we het nog over je', zegt ze. 'We vonden toevallig bij het opruimen wat foto's van je kinderen. Hoor je nog wel eens wat van ze?'

'Nee', zeg ik. Ik wil hier niet over praten, dat moesten ze toch begrijpen. Ik kijk rond in hun interieur, herken niets van wat er vroeger was, behalve het uitzicht. Ze zien mijn blik.

'Nee, alles is veranderd. We hebben alles grondig vernieuwd. De kat is dood. We hebben geen nieuwe genomen. Zo zielig, weet je, toen hij stierf'.

Zelf zijn ze weinig veranderd. Hij is nog wat rustiger en langzamer in bewegingen en praten, wat dikker ook, niet grijs nog, zij is iets minder nerveus en rusteloos dan vroeger, maar ze lacht nog met dezelfde schoolmeisjesachtige uithalen. Haar gezicht is zachter geworden, de mond vooral, maar nauwelijks ouder. Ben ik de enige die ouder geworden is? Is verder alles

en iedereen hetzelfde gebleven?

'Hoe gaat het eigenlijk met je? Dat vergeten we helemaal te vragen, zeg'.

'Ja, ben je echt weer helemaal beter?' vraagt ze bezorgd. 'Je ziet nog wat pips. Wil je een groc? Zullen we je in bed stoppen?'

'Nee, ik bedoel gewoon hoe het met hem gaat. Wat doe je daar? Heb je een leuke baan? Je was toen toch iets voor de Unesco, niet?'

'Ja'.

'Wat houdt dat nou precies in?'

'Nou, gewoon. Cultureel adviseur, weet je wel. Bij de regering daar. Maar dan uitgaande van de Unesco. Leuk werk en het betaalt goed'.

'Tjonge. Dat is wel echt iets in jouw lijn, ja. Ik heb altijd al gedacht dat je nog eens zoiets worden zou. En wat adviseer je nou?'

'Ach ja, als het zo te pas komt, als ze iets willen doen op cultureel gebied, weet je wel, dan vragen ze mijn advies en dat geef ik dan. En ik breng ze ook wel eens op ideeën'.

'God zeg, geweldig. Verantwoordelijk werk, niet? Echt fijn werk lijkt me dat, die mensen daar min of meer op te voeden, want daar komt het toch op neer, ja, cultureel op te voeden, niet, ja, geweldig lijkt me dat, zeg. Echt wat je noemt mooi en opbouwend werk'.

'Ja', zeg ik. 'Ja. Inderdaad'.

'En schrijf je nog wel eens?'

'Nee, dat niet. Niet veel meer tenminste. Dat wil zeggen geen romans. Ik ben wel aan een boek bezig, maar dat is meer sociologisch of hoe je het noemen wilt, over de sociale en politieke ontwikkeling daar en zo'.

'God, enig zeg. Maar toch wel jammer dat je geen romans meer schrijft'.

'Nou ja, een succes zijn je boeken nooit geworden, niet? Laten we eerlijk wezen'.

'Nee, dat niet nee'.

'Hoe is het leven daar nu? Is het niet erg primitief in zo'n Afrikaans land?'

'Welnee. Juist enorm modern. Zeker zo modern als hier. Ik heb zelfs een videfoon op mijn kamer. Dat hebben jullie nog niet eens, zie ik'.

'Nee, wij doen het liever nog maar met de gewone ouderwetse telefoon. Maar je kunt ze wel krijgen, ja. Je woont toch in Lumumbaville, niet? Ik heb altijd gedacht dat dat in de Kongo lag'.

'Nee, je vergist je met Lubumbashi. Het ligt in Mangdwali. Ze hebben het alleen maar zo genoemd omdat ze zo'n bewondering voor Lumumba hebben. Een pan-Afrikaans staatsman, vinden ze, die enorm veel had kunnen bereiken. Zelf hebben ze geen vrijheidshelden om er steden naar te noemen'.

'Zeg, dat is toch waar Tom en Gea laatst met vakantie naar toe geweest zijn? Naar een of ander meer was het, geloof ik. Het was er fantastisch, zeiden ze, en hartstikke modern ja, en fijne mensen, je kon er gewoon naakt op het strand gaan liggen. Is dat zo? Zijn het er echt fijne mensen?'

'Ja, geweldig fijn. En zo vrij allemaal, zeg, je hebt er geen idee van hoe vrij het bij ons is. Het is, geloof ik, het enige land op de wereld dat helemaal vrij is. En toch is het geen chaos, alles gaat er zo als vanzelfsprekend, niemand vindt iets gek, niemand neemt ergens aanstoot aan. Alles mag, weet je, er is geen enkele beperking'.

'Gô, enorm zeg. Mag je er ook marihuana roken bijvoorbeeld?'

'Ja, allicht. Je...'

'En wordt er veel gerookt?'

'Nee, dat is nou juist het gekke. Er is gewoon niet veel behoefte aan'.

'Misschien omdat het mag'.

'Misschien. Maar zo simpel is het geloof ik niet'.

'En verder?'

'Verder?'

'Ja, verder, vertel er nog eens meer van'.

'Nou, ja, er zijn bijvoorbeeld ook geen autoriteiten, weet je wel. Tenminste niet zoals hier. Alles wordt geregeld door enthousiaste jonge mensen en iedereen neemt er zo'n beetje aan deel. Als iemand iets niet goed doet dan zeggen ze dat gewoon, er wordt helemaal open gediscussieerd. Er is ook helemaal geen streven naar macht en zo, geen mens die daar last van heeft. Een geweldig saamhorigheidsgevoel, weet je'.

Ik praat. Zij luisteren. Een beetje ongelovig misschien. Ik zou het ook niet geloven als ik mezelf kon horen praten. Mijn stem klinkt vreemd, niet overtuigend, alsof ik een uit het

hoofd geleerd lesje afdraai. Ik kan het niet brengen, dat is het, maar misschien is het maar verbeelding.

'Maar als dat zo is', zegt hij, 'dan zou dat betekenen dat daar een heel nieuw soort mensen ontstaan is. Zulke mensen als jij beschrijft bestaan eigenlijk niet. Hier niet tenminste'.

'Zoiets moet het zijn, ja', zeg ik, 'een nieuw soort mens, een soort toekomstmens, je zou het...'

'Nee, nee, dat is nog nooit gelukt. Een nieuw soort mens bedoel ik. Dat is in zoveel duizenden jaren niet gelukt. De sovjets hebben het geprobeerd. De nieuwe sovjet-mens, en het resultaat was een nog achterlijker burger dan er ooit bestaan heeft. De Chinezen, nee, de Chinezen ook niet. Die...'

'Ho, wacht even. Ik bedoel geen geestelijke robots. Het zijn gewone mensen, maar heel redelijk, heel verstandig, en zonder al die kleinzieligheden van de westerse mens, weet je wel, ze... weet je wat het is, weet je wat geloof ik de voornaamste oorzaak is?'

'Nou?'

'Nou, eh... dat de sex daar helemaal vrij is. Bij ons in de stad is een straat die de Laan van de Vrije Liefde heet. Zo'n land is het, weet je. Er zijn helemaal geen remmingen, geen complexen, geen obsessies, geen frustraties, geen hysterie. En dat verandert het karakter van de mensen ook in andere opzichten. Geen agressiviteit, geen machtsdrift en zo, en een veel grotere creativiteit en intelligentie...'

'Het klinkt allemaal verdomd mooi wat je zegt', zegt zij, 'maar ook een beetje onwaarschijnlijk. Ik wil best geloven dat een totale seksuele vrijheid op den duur dergelijke karakterveranderingen op zou leveren, maar dan moeten daar toch eerst heel wat generaties overheen gaan, lijkt me'.

'Ach, hou toch op', zegt hij. 'Als hij het zegt dan is het zo. Hij woont er, dus hij kan het weten. Wat voor godsdienst hebben ze daar eigenlijk?'

'Ze hebben er natuurlijk helemaal geen godsdienst', zeg ik.

'Nee allicht', zegt hij. 'Anders zou het...'

'En ook geen mystiek en zo?'

'Nee', zeg ik. 'Ook geen enkele vorm van mystiek. Alleen maar rationele mensen'.

'Saai lijkt me dat', zegt ze.

'Saai? Nou ja, het is maar hoe je het opvat', zegt hij. 'Die vrijheid is natuurlijk ook wel wat waard. Als het er echt zo vrij

is. Hier is het verschrikkelijk en het wordt hoe langer hoe erger. En waar moet je naar toe? Het is overal hetzelfde tegenwoordig. Of je nou naar België of naar Italië of naar Frankrijk gaat, het is overal hetzelfde of nog erger. Alleen Spanje en Portugal, dat zijn nog de enige landen waar het een beetje vrij is tegenwoordig. Precies het omgekeerde van vroeger'.

'God ja, die vrijheid', zegt ze. 'Ik zou er best heen willen eigenlijk. Kun je ons geen baantje bezorgen daar?'

'Ach, klets niet. We zijn al jaren van plan om weg te gaan en we gaan nooit. Plannen maken, verder komen we niet. We durven niet, we zitten hier vastgebakken, dat is het, net als iedereen'.

'Ja, ik heb wel gemerkt, dat het hier veranderd is', zeg ik. 'De grenspolitie deed ook al zo vervelend. Wat is dat eigenlijk voor partij, die NVP? Ik heb daar nog nooit van gehoord. Bestaan de andere partijen niet meer?'

'Nou, jij weet blijkbaar niet veel, hè, van wat er hier allemaal gebeurd is sinds jij weggegaan bent?'

'Nee, niet veel nee. Hollandse kranten lees ik niet meer en in de andere staat nooit iets over Holland'.

'Nee, dat zal wel, zo belangrijk is het ook niet. Maar moet je horen, het is wel een lang verhaal eigenlijk, maar enfin, het zit zo: je weet dat we een periode gehad hebben dat alles hier ook behoorlijk vrij was, niet, dat er een heleboel mocht en zo? Het begon in elk geval allemaal net een beetje fijn te worden. Dat was na de provo's en de hippies en zo, die hebben dat zo'n beetje voor elkaar gekregen. Maar daar kwamen enorm veel protesten en reacties op. Van de Brave Burgers, weet je wel. Die schreven iedere keer weer hopen ingezonden brieven naar de *Telegraaf* en zo. De Verontwaardigde Huismoeders en de geschokte Belasting- en Kijkgeldbetalers en al dat soort mensen. Maar wat ze altijd onderschat hebben, dat is dat die mensen bij elkaar een enorme macht vormden. En de *Telegraaf* heeft daar gebruik van gemaakt. Die begon een jarenlange hetze te voeren tegen de intellectuelen, de linksen, de televisiegangsters, de homofielen, de ontaarde kunstenaars, enfin, je kent het lijstje wel, alles wat tegen de haren van de Brave Fatsoenlijke Burgers in streek. Je weet wel, het bekende speculeren op het gezonde volksgevoelen. En je weet, als je maar jaren- en jarenlang steeds op hetzelfde thema blijft hameren, dan krijg je tenslotte gelijk. Enfin, op een gegeven

moment werd er een nieuwe partij opgericht, de Fatsoenspartij of zoiets. Die kreeg een enorme hoop stemmen. Later namen ze allerlei andere kleine rechtse partijtjes en de ontevreden elementen van de confessionele en de liberale partijen in zich op en zo kreeg je tenslotte de Nationale Volkspartij. Daar zitten ze allemaal in, van uiterst rechts tot en met sociaal-democratisch'.

'Je vergat te zeggen dat ze ook tegen de misdadigheid zijn', zegt ze, 'en dat die nu erger is dan het ooit geweest is. Je kunt 's avonds niet eens meer over straat lopen'.

Hij haalde zijn schouders op.

'Nu ja', zegt hij, 'dat heeft daar natuurlijk niets mee te maken'.

'Jullie leven dus eigenlijk in een soort dictatuur?' vraag ik.

'Nou nee, dictatuur kun je het nauwelijks noemen. Er is geen staatsgreep aan te pas gekomen, er zit geen militair in de regering, niets van dat alles. Het is heel geleidelijk gegaan. Je zou het een soort neo-fascistische democratie kunnen noemen, maar fascistisch is misschien nog te veel gezegd, of te weinig, ik weet het niet. We hebben nog steeds een parlement, compleet met oppositie, maar die is zo klein. Ze hebben zich ook verenigd, de Linkse Unie, maar ze hebben verdomd weinig in te brengen. Ze komen gewoon niet meer aan bod, de NVP heeft zo'n enorme meerderheid. Het bekende liedje, weet je wel: Fatsoen, Gezag, Nationale Eer, Oude Waarden en weg met de halfzachte intellectuelen. Eerst hebben ze Hilversum en Bussum gesaneerd. Toen kwamen de Kunst, de Pers en de rest aan de beurt. *UN* wordt geregeld in beslag genomen. Gisteren ook weer'.

'Ja, dat wist ik al. Ik heb Rinus gesproken'.

'O, heb je Rinus gesproken? En wat zei hij?'

'Dat ze waarschijnlijk helemaal niet meer uit kunnen komen. Ze redden het financieel niet meer'.

'Ja, zie je wel. Zo doen ze het. Ze pesten een krant net zo lang tot hij niet meer verschijnen kan. En wat de NSB nooit klaargespeeld heeft dat hebben zij nu: de overgrote meerderheid van het volk'.

'Ze hadden het tij ook helemaal mee, dat moet je ook niet vergeten', zegt ze.

'Ja, ja, dat is waar. Overal had je dezelfde trend, weet je wel. In Frankrijk, in Italië, in Rusland uiteindelijk ook. Zo in

die tijd van Praag is het begonnen. En paus Paulus niet te vergeten, dat met de Pil bijvoorbeeld, dat is ook een symptoom ervan. Overal dezelfde soort reactie, een teruggang tot vroeger, tot stalinisme, puritanisme, nationalisme, dogmatiek en al dat soort dingen, het gebeurde overal tegelijk'.

'Ik geloof dat het vooral een reactie van oud op jong was', zegt ze. 'De ouderen zijn gewoon geschrokken van wat de jongeren allemaal wilden doen. Je kreeg een soort verschuiving, de lijn liep heel anders, oud was rechts en jong was links'.

'En rechts heeft alweer gewonnen'.

'Ja, en nu zijn we zelf ook oud, en toch niet rechts, geloof ik'.

'Nu ja, oud'.

'Maar de ouden gaan toch dood?' zeg ik.

'Eens wel, ja. Maar ze zijn nog niet dood. En ze leven tegenwoordig veel langer dan vroeger, lijkt het wel'.

'En een heleboel jongeren van toen zijn ook ouder geworden en hebben zich erbij neergelegd, dat moet je ook niet vergeten'.

'Bij ons hebben de ouderen niets meer in te brengen', zeg ik.

'Ook zielig, goed beschouwd', zegt ze. 'Maar wel nuttig. Hoewel, je moet zelf maar oud zijn'.

'Weet je wie hier tegenwoordig minister van cultuur is?' vraagt hij.

'Geen idee', zeg ik.

'Van Rappard', zegt hij. 'Je weet wel, de Ridder. Kun je je voorstellen hoe het hier tegenwoordig met de cultuur is. Er komt geen behoorlijk boek meer uit. Toneel is niet meer om aan te zien. Al het nieuwe is dood. Alles is even degelijk en conventioneel, alles moet positief zijn. Dat vooral, ja. Positief. Morele Herbewapening, weet je wel. Die gigantische verkiezingspropaganda die ze maken wordt grotendeels door Philips gefinancierd. Moet je luisteren, daar komt er weer een'.

Door de straat komt een luidsprekerwagen.

'En de televisie is er natuurlijk ook van vergeven. Je wordt er kotsmisselijk van'.

'Wanneer zijn die verkiezingen eigenlijk?' vraag ik.

'Over een dag of acht'.

'Stemmen jullie?'

'Nee. We gaan gewoon niet. Het heeft toch geen zin. Gelukkig is net voor ze aan de macht kwamen de opkomstplicht

afgeschaft. Ze zullen het wel weer in gaan voeren, want het komt ze iedere keer op zo'n 20 procent onthoudingen te staan'.

'O, de ellendelingen', zegt ze. 'En weet je dat alle notoire homofielen met een H in hun paspoort en op hun identiteitsbewijs moeten lopen? En ze worden enorm in de gaten gehouden. En als ze maar even ergens op betrapt worden, worden ze naar werkkampen of inrichtingen gestuurd. Ken je Frank nog, die balletdanser? Die is er zenuwziek van geworden, hij kan niet eens meer optreden. Het is zo zielig, weet je'.

'Ach, het is niet alleen dat, het is alles bij elkaar. Je kunt hier gewoon niet meer leven. De volte, je hebt geen idee, al die ontzettende mensenmassa's. Er is geen natuur meer, geen frisse lucht. Weet je dat in Amsterdam-Noord en in de buurt van Rotterdam de kinderen met een soort gasmaskertje op naar school gaan?'

'O ja, bijna iedereen loopt er mee, het is geen gezicht. In het oosten ook trouwens. Als de wind verkeerd zit, krijgen ze daar de stank uit Duitsland'.

'Hier waait het soms ook over. De stank van die Franse zwavelkoolstoffabriek vooral. Op sommige dagen is het zo benauwd als je buiten loopt, dat je haast geen adem meer kunt halen; je hebt het gevoel of je stikt, je krijgt er angstpsychosen van'.

'O, er zijn zoveel mensen met angstpsychosen. De psychiaters kunnen het niet meer aan'.

'En zelfmoorden, aan de lopende band gewoon. Laatst nog twee kennissen van ons met hun drie kinderen, nou ja, niet zulke goeie vrienden hoor, maar je bent er toch wel even kapot van. Soms denk je...'

'Ach, straks gaan we toch allemaal naar de knoppen'.

'Denk jij dat er oorlog komt?' vraagt ze.

Ik haal mijn schouders op. Het duurt even voor ik een antwoord weet te vinden. Ik schaam me op de een of andere manier. Nu was het mijn beurt om te luisteren. Naar hun ellende. Nadat ik hen naar mijn paradijselijke leven heb laten luisteren. Ik voel me een deserteur.

'Ik denk het niet', zeg ik. 'Het dreigt al veertig jaar en het is altijd weer meegevallen'.

'O god ja, zie je wel?' zegt ze. 'We moeten niet zo pessimistisch doen, weet je. We zijn veel te pessimistisch. Weet je wat, we gaan deze zomer met vakantie naar Afrika. Komen we bij

jou logeren, ja? Kan dat? Ja? God wat zalig! O Jezus, het is al over zeven uur en ik moet nog eten koken. Je blijft toch eten? Je blijft toch slapen ook? Ja? O, je hebt je spullen nog in het hotel. God, die gaan we wel even ophalen, zeg. En je paspoort, je hebt moeilijkheden met je pas, niet? Nou, dan rijden we morgen toch even langs Den Haag. Zo gebeurd'.

Ze rent naar de keuken.

Hij schenkt een glas wijn in en stopt met trage bewegingen een pijp. Dan kucht hij en vraagt:

'Heb je eigenlijk eh . . . M. al gezien?'

'Nee'.

'O sorry, je vindt het misschien pijnlijk als we daarover beginnen?'

'Welnee, helemaal niet. Het is al zo lang geleden'.

'Wil je haar zien?'

'Ik weet het eigenlijk niet. Misschien . . .'

'Denk er maar rustig over na. Als je haar zien wilt, bellen we haar op. Morgen of zo'.

'Zien jullie haar dan weleens?'

'Zo nu en dan. Ze komt weleens. Eten of gewoon op bezoek'.

'Misschien zal ze mij niet willen zien?'

'Waarom zou ze niet? Jullie hebben toch geen ruzie of zo? Jullie zijn toch goed uit elkaar gegaan?'

'Jawel, maar, het is niet goed om het verleden . . . nou ja, enfin. Hoe is het met haar? Werkt ze?'

'Ik geloof het wel, ja. Ze heeft wel eens een tentoonstelling gehad. Ze maakt het niet slecht'.

'Gelukkig', zeg ik. 'Daar ben ik blij om. Dat is het tenminste niet voor niets geweest dat we uit elkaar gegaan zijn'.

'Nee', zegt hij afwezig.

Hij staat op om naar de wc te gaan. Ik ben een ogenblik alleen en ik ben er blij om. Ik moet alles even over me heen laten gaan. Het is vreemd, mijn hart bonsde toen hij over M. begon, de schok was groter dan ik verwachtte. Maar ergens onbewust had ik al die tijd al naar haar willen vragen, zonder het te durven. Ik voel me vreemd. Warm en moe, zweverig en verward, maar tamelijk gelukkig, opgenomen in hun sfeer en warmte, contact met mensen, vrienden, eindelijk, al is het nog

zo oppervlakkig, dat doet er niet toe. Ik zou nu willen slapen, niet meer praten, alles wat ik zeg is toch zonder enig belang, onecht en leugenachtig bovendien.

9

Ik heb ontzettend tegen deze ontmoeting opgezien, en zij niet minder dan ik, denk ik. En waarvoor was het nodig? We zitten elkaar en onszelf nodeloos te kwellen. Uit louter nieuwsgierigheid, meer niet. Enfin, daar zitten we dan. Tegenover elkaar, onze handen op het Perzische tafelkleedje van de cafétafel, en het schijnt dat we elkaar helemaal niets te zeggen hebben. Ik kijk haar aan, verwacht dat ze ook op zal kijken en tenminste zal glimlachen, maar ze blijft met neergeslagen ogen zitten, haar mondhoeken iets omlaaggetrokken maar niet ontevreden, eerder met iets van een al jaren oude berusting. Er is een discreet gegons van stemmen, een zachte, beschaafde muziek, piano en bas. De kelner komt naast haar staan.

‘Wat drink je?’

‘Sherry’.

‘Als altijd’.

‘Als altijd, ja’.

Voor het eerst kijkt ze me aan en glimlacht. Haar ogen zijn niet veranderd. De kleur van oud, bruin geworden hout. Haar gezicht is nog vrijwel hetzelfde, zachter alleen, weerlozer, de huid wat slapper maar toch nog glad, bijna kinderlijk. Alleen de haren zijn anders, haast helemaal grijs nu met alleen hier en daar nog een zwarte sliert. Er is niemand meer die haar witte haren uittrekt, denk ik, het hoeft niet meer. Ze heeft een ketting van ruwgevormde stenen om haar hals, die me fascineert. Alle stenen zijn verschillend van kleur en vorm, maar het zijn niet meer dan nauwelijks merkbare nuances.

‘Hoe gaat het nu?’ vraag ik.

‘Wel goed’, zegt ze.

‘Ik hoor dat je werkt’.

‘Ja’.

‘Je schildert nog?’

‘Ja’.

‘Of maak je ook andere dingen?’

‘Ja’.

Ze wijst op de ketting.

'Dit soort, zo nu en dan, als ik er zin in heb. Ook wel cera-miek'.

Stilte. Ik wou dat ik er niet aan begonnen was. Er is een muur tussen ons. De oude ondoordringbare muur. Het is alsof hij nooit weg geweest is. Hij was er niet altijd. Soms leek hij opeens te verdwijnen, maar het was niet waar en zelfs dat duurde maar een uiterst kort moment. Nu blijkt hij met ons meegegroeid te zijn, zelfs in de afwezigheid, door al die jaren heen. Ik had het kunnen weten. Wat had ik dan verwacht? Nieuwsgierigheid, ongezonde nieuwsgierigheid, dat was het wat me hiertoe gedreven heeft.

'Kun je ervan leven?' vraag ik.

'Ja'. Ze aarzelt even, glimlacht dan. 'Ja, ik heb geen geld-zorgen. Nu niet meer'.

Ik zwijg, voel het als een verwijt. Maar misschien doelt ze niet daarop, misschien bedoelt ze alleen maar haar eerste jaren alleen.

'En jij?' vraagt ze. 'Nog geldzorgen?'

'Nee. Niet meer'.

'Nee', zegt ze. 'Je ziet er tenminste duur uit. Ik hoorde dat je leuk werk hebt'.

'Ja'.

'Bevalt het je?'

'Ja, reusachtig'.

'En . . . schrijf je nog?'

'Nee. Niet meer. Ik heb ingezien dat je gelijk had. Dat ik niets te zeggen had'.

'O, maar dát heb ik nooit beweerd'.

'O nee? Ik dacht het. Enfin, jij hebt uiteindelijk toch meer bereikt, daar ben ik blij om. Je verdiende het'.

'Bereikt, bereikt. Ik heb misschien een beetje succes gehad. Verkoop zo nu en dan wat. Er zijn er die goed over me schrijven, of niet slecht tenminste, maar wat zegt dat nog? Dat is trouwens alles. Als je vindt dat ik daarmee iets bereikt heb. Ik heb zelf niet het gevoel. Ik weet niet wat ik eigenlijk wilde, ik heb het nooit geweten'.

'Nu ja. Je hebt in elk geval wat je altijd gewild hebt. En wat ik en de kinderen je verhinderden, niet? Je bent onafhankelijk, je doet je eigen werk, je . . .'

'Jawel, maar toch voel ik me niet bevredigd. Ik mis iets'.

'Je mist altijd iets'.

'Ja'.

'Je onzekerheid, nog steeds?'

'O ja, ook dat, maar . . . Nu ja, het doet er niet toe. Wat praat ik toch. Jij begrijpt het toch niet'.

Ze zwijgt, steekt een sigaret op, drinkt haar glas sherry leeg. Ik bestel een nieuw.

Ze vraagt: 'Leef je alleen?'

'Ja'.

'Gelukkig'.

'Waarom?'

'Ik zou jaloers worden als je met een andere vrouw leefde. Dat zou ik niet kunnen hebben'.

'O. Nog steeds? En jij?'

'Op het ogenblik wel, ja. Maar ik heb niet altijd alleen geleefd'.

'Dat dacht ik wel. En ik heb zeker niet het recht om jaloers te worden?'

'Nee'. Ze glimlacht. 'Wat ik doe, dat is wat anders'.

'Je bent nog niet veranderd'.

'Wat weet jij daarvan?'

'Niets. Het was maar een opmerking'.

'Wat ik zei ook'.

'Natuurlijk'.

Er is iets in de sfeer van dit afschuwelijke café waarvan ik weet dat ik het nooit vergeten zal. Het is iets dat me een wanhopig en machteloos gevoel geeft, iets van o nee, nu niet meer, nu niet meer, maar je kunt niet ophouden, je kunt niet terug, het gaat eeuwig door en niets zal ooit veranderen. De muziek is van twintig, dertig jaar geleden. Waarom? Ik laat mijn vingertoppen over de korte ruige haartjes van het kleed glijden. Ik heb zin om het zilverkleurig bloemenvaasje met de verschrompelde mimosa om te gooien, zodat het water zich langzaam over het kleed verspreidt en de korte droge haartjes doordrenkt en zich een donkere vlek vormt en er tenminste enige consternatie ontstaat. Alleen de gedachte dat er misschien geen water in zit, weerhoudt me. Ik weet nu absoluut niet meer wat ik zeggen moet en daarom vraag ik maar:

'Voel je je gelukkig?'

'Nee'.

Ze zwijgt een tijdje. Ik durf ook niets meer te zeggen, zie

dat ze nog niet klaar is met haar gedachten.

'Weet je', zegt ze eindelijk. 'Ik moet me soms dwingen om te werken. Ik heb dat altijd al gehad, dat weet je. Maar nu moet ik werken om te leven. Gek idee eigenlijk, dat heb ik nooit gekend. Maar ik ben soms zo moe, zo apathisch. Ik zie er allemaal de zin niet meer van in, zelfs al moet ik ervan leven. Kunnen we niet ergens anders heengaan? Het is hier zo vervelend'.

'Goed'.

Ik reken af en we staan op. Het is nu helemaal donker geworden. Droog, maar koud. Twee vechtende mannen versperren ons de weg. Ik begin er langzamerhand aan gewend te raken, aan het geweld. Het is even gewoon geworden als vroeger stoeiende honden en krijsende katten. Je moet het in je levenspatroon opnemen, denk ik. We lopen naar de overkant, in een grote boog eromheen om geen verdwaalde klap op te lopen.

'Ik durf hier 's avonds niet meer alleen te lopen', zegt ze. 'Overdag al nauwelijks. Hier niet en nergens. En ik ben toch al oud en allang niet aantrekkelijk meer. Maar als ze je niet willen verkrachten, dan is het ze om je geld te doen'.

Rood neonlicht spiegelt op de glimmende daken van de taxi's. Ik duw de deur van het café open. Een walm van bier, jenever en rook komt ons tegemoet.

'O, verschrikkelijk', zegt ze.

Ik wil teruggaan, maar ze houdt me tegen.

'We zijn er nu toch eenmaal. En waar moeten we anders heen?'

We dringen ons door de dichte mensenmassa, gaan het trapje op. Boven is nog plaats.

'Sherry maar', zegt ze.

De kelner Rinus is de enige van alle mensen die me herkent.

'Zo meneer', zegt hij. 'Weer eens in het land? En u mevrouw, ook een tijd niet gezien'.

'Ja', zeg ik. 'Nee', zegt ze.

We drinken. Ze strijkt me even over mijn haar.

'Je bent oud geworden', zegt ze. 'Ik ook, niet?'

'Nee, jij niet'.

'Ach!'

'Nee, je bent niet veel veranderd. Je haar, maar dat zegt niets. Het gaat om je gezicht. Je lijkt bijna jonger geworden.

Ja, dat is het. Ik zie je opeens terug toen we pas, toen ik je pas leerde kennen, de eerste keer, in dat idiote café... je zat alleen... je leek zo heel klein en kwetsbaar en zacht. Een beetje... ik weet niet... op de een of andere manier deed je me aan fluweel denken... een rare vergelijking misschien, ik houd niet van fluweel, niemand houdt van fluweel, denk ik, maar op de een of andere manier... ik weet niet meer of het je lippen of je ogen waren die me aan iets fluweligs deden denken. Ik was niet verliefd, nee, ik was niet verliefd, dat weet je, nieuwsgierig misschien, ik was altijd nieuwsgierig. Later heb ik je nooit meer zo terug kunnen zien. Je beeld was zo sterk veranderd toen ik je kende, dat het alle herinnering overvleugelde. Je was helemaal niet zacht. Wel weerloos, maar niet zacht. Je weerloosheid maakte je agressief, niet hard, maar agressief als een klein, bang, in het nauw gedreven dier. En nu zie ik je weer net als toen, geloof ik, net als die eerste keer, niet precies, maar toch, het lijkt erop... gek is dat'.

'Ja, gek is dat. Ik vind het geen prettige herinnering. Je ziet me trouwens weer helemaal verkeerd, net als altijd. Ik geloof niet dat ik anders geworden ben. Ik hoef me niet meer tegen jou af te zetten nu, maar er zijn zoveel andere dingen. Weet je, dit is zo'n rotland geworden. Je hebt geen idee. Ik heb nooit terug willen gaan, maar er was geen andere uitweg, het was de enige mogelijkheid om te kunnen werken en iets te bereiken, wat dat dan ook was. O, het is zo'n rotland, het is erger dan ooit. Die afschuwelijke volte en die benauwdheid, dat gevoel of je stikken zal als je op straat loopt of ergens komt, waar ook. En de mensen. Ze zijn zo hard en agressief, ik ben bang voor ze. Soms zijn ze ook bang voor mij, dat is waar. Ze zijn bang voor mijn stem en mijn ogen, soms wou ik dat ik ook klauwen had. Er is niemand met wie ik echt contact heb, weet je, ik kan het niet. Die mentaliteit, niemand die eraan ontkomt, allemaal worden ze erdoor besmet, ik zelf misschien ook wel, zonder dat ik het weet. En al die propaganda nu, je wordt er doodmisselijk van. Nu beginnen ze al tegen de ont-aarde kunst. Ik weet niet hoe dat gaan moet, echt niet. Ik ben te oud en te moe om nog ergens anders te beginnen, ik heb geen puf meer, echt niet. Ik doe maar wat om in leven te blijven, dat is het enige nog waar het om gaat. Iets nieuws kan ik toch niet meer brengen. Ik heb ook niets meer, ik ben

leeg, ik heb mijn tijd gehad. Denk je . . . denk je dat er oorlog komt?’

‘Ik weet het niet’, zeg ik. ‘Ik heb er nooit echt in willen geloven, maar nu ik hier kom weet ik het opeens niet meer. Ik vind het griezelig. De sfeer bedoel ik. Dat geëxalteerde nationalisme, en alles, zelfs de gezichten van de mensen op de een of andere manier. Weet je, ik heb die tijd in 1936 en zo nooit echt bewust meegemaakt, ik was nog een kind, maar op de een of andere manier herken ik de sfeer. En wat je nu zegt over ontaalde kunst, dezelfde soort dingen had je toen, alleen niet hier. Ik weet niet of het een symptoom is, maar het is wel gek. Dit is toch eigenlijk je reinste fascisme, hoe je het ook bekijkt. Het fascisme van de kleine minderheden en nu zijn het machtige meerderheden. Na de oorlog bestond het niet eens meer, dachten we. Nu is het sterker en uitgebreider dan het ooit geweest is. Overal. Als het geen fascisme is, dan is het toch wel iets dat er verdomd veel op lijkt, het heeft er alle kenmerken van, alles wat je . . . weet je, ik geloof dat er een oorlog nodig zal zijn, het kan gewoon niet anders meer. Het zal natuurlijk een heel andere oorlog zijn dan we ooit gehad hebben. Dat weet iedereen, maar geen mens kan zich voorstellen dat het werkelijk zo worden zal, je kunt het alleen abstract zien, in de vorm van getallen bijvoorbeeld, zoveel vierkante kilometer, zoveel procent van de bevolking, zoveel duizend graden Celsius, maar je kunt niet . . . nee, je . . .’

‘Het is toch niet zeker dat ze kernwapens zullen gebruiken? Er zijn al zoveel gewone oorlogjes geweest’.

‘Het is wel zeker. Ze zijn numeriek in de minderheid, ze zijn aan de verliezende hand, ze kunnen zich geen nederlaag meer permitteren, het is hun enige uitweg, ze kunnen niet anders, zelfs niet al weten ze dat het ook op zelfvernietiging neer komt. Weet je, ik heb daar . . . ik heb daar bij ons een gesprek gehad met iemand, een minister, of eigenlijk heet het daar geen minister, maar goed, dat doet er niet toe, het is net zo iets. Hij zei dat dit het begin van het einde van de westerse beschaving is en dat er een nieuwe, gekleurde beschaving voor in de plaats zal komen. Dat is de algemene opinie daar’.

‘Zoiets heb ik toch vroeger ook wel eens gezegd? Het ligt eigenlijk zo voor de hand, vind ik’.

‘Ja, dat is waar. Voor jou is er dus nog hoop. Jij bent gekleurd’.

'Nauwelijks. En ik ben hier. Ik maak deel uit van hun beschaving, hoewel ik niet . . . hoewel ik me er vreemd aan voel. Ik zal gewoon mee ondergaan'.

'Waarom ga je niet terug naar Indonesië? Dat wilde je toch altijd zo graag?'

'Ik ben nu te oud'.

We zwijgen weer. De muur lijkt een beetje dunner geworden, maar hij is er nog. Alles wat ik zeg is nog altijd niet precies wat ik zou moeten zeggen, en wat ik precies zou moeten zeggen zal ik nooit weten.

'Weet je nog', zegt ze, 'dat ik vroeger dikwijls huilde omdat ik ouder werd? Vroeger, toen ik nog bij je was. Ik huilde om het zinloze leven dat ik leidde en omdat ik ouder werd zonder echt geleefd te hebben, zonder dat ik iets gedaan had. Ik wilde alleen zijn, leven, opnieuw beginnen, mezelf zijn, zelfstandig zijn, geen aanhangsel van jou. Later, toen ik alleen was, heb ik soms weer gehuild, omdat ik ouder werd en eenzaam was'.

Ik antwoord niet, luister, wacht, denk terug aan die momenten vroeger, als ze huilde en het moeilijk had en iets van me verwachtte, iets bij me zocht dat ik haar niet kon geven, dat ik eenvoudig niet capabel was om haar te geven. Mijn enige reactie was geïrriteerdheid en ik geloof dat ik opnieuw geïrriteerd zou zijn als het weer gebeurde. Ik geloof dat mijn machteloosheid om haar te geven wat ze verwacht niet minder zou zijn.

'Weet je', zegt ze, 'soms heb ik het gevoel dat ik een verkeerde keus gedaan heb door bij jou weg te gaan. Samen met jou oud worden, contact met de kinderen houden, dat was toch ook een illusie van me, toen'.

'Ben je bang voor de ouderdom? Voor de dood?'

'Nee, dat niet. Niet zo bang als jij tenminste. Dat is het niet. Ik weet het niet'.

'Het is altijd óf het een óf het ander, niet? En jij hebt altijd zowel het een als het ander gewild. Samen met mij oud worden én alleen zijn, zelfstandig zijn, je wilde altijd twee dingen die absoluut niet met elkaar te verenigen waren, die gewoon diametraal tegenover elkaar stonden. Uiteindelijk moet je toch een keus doen en dat heb je gedaan'.

'Ja'.

'Maar je bent er niet blij mee'.

'Nee'.

'Het is net als vroeger. Je wilde werken, leven, en je tegelijk aan mij en aan de kinderen geven. Maar je wilde niets half doen. Je wilde niet half werken en je half aan ons geven. Alles wat je deed moest goed zijn en volledig. Maar omdat je alles wilde en geen keus kon doen, moest je je verdelen en dat kon je niet. En dan kwam het conflict. En de . . . de verwijten'.

'Ik verwijt je niets. Niet meer tenminste. Dat is voorbij nu'.

'Waarom ga je niet mee naar Lumumbaville? Nu het Grote Verwijt niet meer tussen ons staat kunnen we het goed hebben samen. Bij ons is het fijn. Warm. Prettig. Fijne mensen. Totale vrijheid. We hebben ook erg goeie kunstenaars, alles is nieuw, ze zoeken steeds naar nieuwe wegen, nieuwe mogelijkheden, ze staan er veel frisser tegenover dan hier in Europa met al zijn tradities en conventies. En de mensen, weet je, je hebt geen idee hoe fijn ze zijn. Ze kennen helemaal geen hypocrisie bijvoorbeeld, ze zijn allemaal volkomen eerlijk, tegenover zichzelf en tegenover anderen, ze hoeven helemaal niet te liegen of zo . . .'

'Voel jij je daar wel thuis dan? Jij was altijd zo oneerlijk. Tegenover jezelf en tegenover mij en tegenover anderen, je deed niets anders dan liegen en comediespelen'.

'Hm . . .'

'Ik begrijp niet dat je je daar thuis voelt, kun je daar dan aan meedoen? Dan moet je wel heel erg veranderd zijn'.

'Hm', zeg ik weer. 'Ik blijf er natuurlijk een vreemde. Allicht, dat heb je overal. Maar serieus, jij zou je er thuisvoelen. Waarom ga je niet mee? Ik ga over een week of een dag of tien al weer terug'.

'Nee, nee. Ik blijf hier'.

'Waarom?'

'Ik eh . . . ik heb een expositie volgende maand'.

'Is het dat? Dan kom je later'.

'Nee, dat is het niet. Weet je, ook al heb ik een verkeerde keus gedaan, ik heb hem nu eenmaal gedaan. Ik kom er niet op terug, dat wil ik niet. Trouwens, het is helemaal niet zeker dat het een verkeerde keus was. Ik ben nu eenmaal zo onzeker, ik denk altijd dat ik de verkeerde keus gedaan heb'.

'Ons trouwen wás de verkeerde keus'.

'Ja. Ik geloof dat we altijd de verkeerde keus doen. Nooit de goede. Ik denk dat dat gewoon menselijk is'.

'Dat zal wel, ja'.

'Weet je, misschien ga ik toch weer een tijdje in het zuiden wonen. Die ellendige kou hier, die maakt me ook zo ziek. Misschien ga ik wel weer naar Mallorca. Het schijnt daar erg veranderd te zijn, iemand die er geweest is heeft het me verteld. Er is bijna geen toerisme meer. Je kunt er vrijwel voor niets een huis krijgen. Al die enorme hotels en flatgebouwen staan leeg, sommige al helemaal vervallen of half ingestort of door planten overwoekerd, heel luguber allemaal, maar wel gek lijkt me om het zo weer eens te zien. Ik ben benieuwd of ons huis er nog staat, zal wel niet'.

'Ach ja, ons eiland', zeg ik. 'Misschien ga ik mee. Voor een tijdje'.

Ze schudt haar hoofd.

'Nee, ik wil alleen blijven. Ik wil niet meer met jou leven, zelfs niet voor een tijdje. En jij wilt het ook niet, ik weet het zeker, het is maar een opwelling dat je dit zegt. Je bent sentimenteel. Ik geloof trouwens ook niet dat ik naar Mallorca ga, bij nader inzien. Ik wil de illusie blijven bewaren. Misschien Ibiza of zo, daar hebben we nooit echt gewoond'.

'Toch zou ik het best weer willen zien', zeg ik. 'Het huis, de tuin. Misschien is het eindelijk afgebroken en staat er nu een flatgebouw voor in de plaats, dat inmiddels ook alweer vervallen is'.

'Och ja, de tuin, weet je nog, de grote palm, als we wakker werden zagen we de grote palm'.

'En de kleine palm voor mijn huisje, en de mimosa, de acacia's, de schommel, de bougainvillea, de geraniums, de mirte, de druiven, de amandelboom en de citroenboom'.

'En de pijnbomen'.

'En de krekels 's zomers en die vogel die almaar tuut - tuut - tuut zei, 's avonds als het stil was'.

'Nee, hij zei: tututu- tututu'.

'Nee, dat was een andere'.

'O nee, ik weet zeker ...'

'Goed, goed, je zult wel weer gelijk hebben. God zeg, het gaat alweer net als vroeger, we krijgen bijna ruzie om een kleinigheid. Maar ik weet zeker dat hij tuut - tuut - tuut zei'.

'O nee, we krijgen nu geen ruzie meer. Weet je, het is zo lang geleden, de herinneringen beginnen zich te vermengen, ik bedoel, het huis en de tuin op het eiland en het huis en de

tuin in Indonesië, ik kan het niet meer uit elkaar houden, soms vermengt het zich allemaal. Jij hebt een veel exacter geheugen, maar meer voor concrete dingen, minder voor sfeer en gevoelens'.

'O nee, dat heb je helemaal mis. Maar ...'

'Jawel, maar ... o, en weet je nog hoe ik 's winters altijd mopperde als het koud was en ik dat lange eind naar de keuken en de badkamer moest'.

'En hoe je gilde als alles mis liep, expres hard gilde dat ik het maar zou horen als ik in mijn huisje zat te werken, want dat kon je niet hebben, dat ik daar ... terwijl jij ...'

'O nee, begin nou niet daarover'.

'En de kapel boven, weet je nog? En de maanpatio en de zonpatio en het ingestorte terras en ...'

'Toch is het goed dat we er weggegaan zijn'.

'Nou ja, natuurlijk, maar toch, het is toch leuk om herinneringen op te halen. El Terreno en de Olé en de Gomila en dansen in de Sergeant Pepper's en de Rodeo en ...'

'O nee, hou op, hou toch op, je kunt zo wel uren doorgaan, maar wat heb je eraan? Straks begin je nog over de kinderen. Ik wil niet ...'

'Nee, ik wil ook niet. Maar, gaat het goed met ze?'

'Ja, natuurlijk. Ze hebben ons echt niet meer nodig. Ze zijn zelfstandig, dat is beter voor ze en voor ons trouwens ook. En ze zijn zo volledig van ons vervreemd. Maar het doet me pijn als ik aan ze denk, aan vroeger bedoel ik, hoe ze vroeger waren, ik wil er niet aan herinnerd worden'.

'Nee, ik ook niet. Laten we over iets anders ...'

'Ja, iets anders, iets anders, iets anders. Dat kan niet eens meer. Je hebt het al helemaal verpest door over de kinderen te beginnen'.

'Hè? Hoe kom je daarbij? Ik heb het helemaal niet over de kinderen gehad! Jij bent er zelf over begonnen!'

'Ik!!!' Ze is weer een en al felheid en agressiviteit en heilige verontwaardiging. 'Ik! Je bent gek! O, dat is nou weer helemaal jij, mij de schuld geven terwijl je zelf ...'

'Maar Jezus Christus, ik ben toch niet gek! Ik weet zeker dat ik het woord kinderen niet in mijn mond gehad heb'.

'Jij zei ... en toen zei ik ... en toen zei jij ... en toen zei ik weer ...'

'O wacht, ik weet het weer. Ik weet het ...'

'Val me niet in de rede!!'

'Ik val je wel in de rede! Ik weet het weer precies. Ik had het over de Sergent Pepper's en de Rodeo en toen zei jij op-eens: "O nee, hou op, straks begin je nog over de kinderen". Zo is het gegaan. Jij hebt het eerst het woord kinderen gebruikt'.

'Al goed, al goed', zegt ze, 'laten we er in godsnaam geen ruzie over maken. Misschien heb je wel gelijk, ja. Maar als ik er niet over begonnen was, dan was jij erover begonnen. Ik voelde dat je erover beginnen wou en ik wou er dus tijdig een eind aan maken. Dat was het, ja, precies. Dus uiteindelijk ben jij toch begonnen. Je hebt het woord wel niet gezegd, maar je zou het gezegd hebben als ik het niet verhinderd had. Je dwong me dus het te zeggen om te voorkomen dat jij het zou zeggen. Zie je wel, ik wist wel dat ik gelijk had'.

'Ja, je hebt gelijk', zeg ik zuchtend. 'Je bent nog niets veranderd'.

'Nee, hè?' Ze lacht triomfantelijk en legt haar hand op mijn arm.

'Geloof je', zegt ze, 'geloof je dat we van elkaar gehouden hebben, vroeger?'

Ik kijk haar aan, steek een nieuwe sigaret op, vermijd een direct antwoord.

'Ik weet het niet', zeg ik. 'Op sommige momenten haatten we elkaar. Dat schept ook een band'.

'Een band, ja', zegt ze. 'Maar dat is geen antwoord op mijn vraag. Waarom geef je nooit een direct en eerlijk antwoord? Zelfs nu nog niet?'

'Het is zo moeilijk', zeg ik. 'Liefde is zo complex. Ik heb nooit geweten wat het precies is. Er komen zoveel factoren bij, zoveel soorten gevoelens, zo oneindig veel, weet je... ik...'

'Ja'.

Ze heeft haar handen onder haar kin gevouwen en kijkt me aan. Ik ken die blik, die niet rustig is maar voortdurend wisselend, het ene moment een beetje sceptisch en spottend, het volgende ogenblik fel en dwingend, dan weer wantrouwig, achterdochtig, vaag minachtend, en dat alles draait en draait maar rond daar achter de concentrische ringen van haar ogen, die steeds groter lijken te worden en die ringen draaien maar om elkaar heen en om die kleine zwarte en tegelijk gloeiende

pupil, draaien steeds sneller en sneller, chaotisch en kaleidoscopisch, tot ik mijn ogen neersla.

'Ik heb dikwijls', zeg ik, maar het is alsof ik het niet zelf zeg, alsof ik een bandje afdraai dat al vele malen afgedraaid en bijna versleten is, 'ik heb dikwijls wel het gevoel gehad dat ik van je hield. Misschien . . . misschien is dat voldoende?'

'Misschien', zegt ze. 'Ik weet het ook niet. Ik ben bij je weggegaan. Dat betekent dat ik mijn eigen belangen stelde boven mijn gevoelens voor jou. Maar jij dacht uiteindelijk ook alleen maar aan je zelf. Je was lief voor me, maar meer niet, en zelfs als je lief voor me was en lieve dingen deed, had je toch eigenlijk steeds jezelf op het oog. Je hebt nooit uit jezelf los kunnen komen. Nooit. Ook nu niet. Ik zie het aan je, ik merk het aan alles. Maar misschien is het wel genoeg om lief voor elkaar te zijn, misschien moeten we niet meer willen'.

'We zijn toch ook wel gelukkig geweest', zeg ik.

'Soms wel, ja. Dikwijls zelfs. Maar meestal was dat door dingen die buiten ons lagen. Kijk je nog wel eens naar meisjes?'

De vraag komt zo onverwacht dat ik er bijna van schrik, me bijna schuldig voel. Ze kijkt spottend-dreigend.

'Ja natuurlijk', zeg ik. 'Allicht'.

'En ga je nog wel eens met iemand naar bed?'

'Van tijd tot tijd', zeg ik ontwijkend. 'Ben je jaloers?'

'Nee, wat een onzin. Maar ik denk dat je nog even primitief bent als vroeger'.

'O ja, dat zal wel, ja', zeg ik. 'En jij?'

'De laatste jaren heb ik niets meer. Dat kan toch niet. Dat zie je toch. Ik wil ook niet, ik heb geen enkele behoefte. Jij kunt met je zeventigste nog wel de een of andere gekkin krijgen, maar wij, vrouwen . . . Kom nu alsjeblieft niet met een of ander idioot compliment waar je toch niets van meent, dat maakt het alleen maar erger. Zijn ze christelijk, daar bij jullie?'

'Nee, natuurlijk niet. Ze hebben geen enkele godsdienst'.

'O wat geweldig. Dus ze vieren ook geen kerstfeest'.

'Nee. Daar doen ze niets aan. De Europeanen die er wonen nog wel, ja, maar daar merk je niets van. Soms zie je wat lichtjes door een raam, als je langsloopt. Dat is alles'.

'Wat een fantastisch land dan. Daar heb ik altijd naar verlangd, weet je, naar een land waar ze geen kerstfeest vieren.

Het maakt me zo triest, kerstfeest, ik kan er niet tegen'.

'Nee, nu natuurlijk helemaal niet meer, nu je alleen bent'.

'O nee, dat is het niet, je begrijpt er weer niets van. Ik heb er toch nooit van gehouden, ook niet toen we nog bij elkaar waren. Ik ben moe. Ik wil nu naar huis. Nee, nee. Je brengt me niet. Ik ga alleen, met een taxi. Je mag me niet brengen. Je mag niet weten waar ik woon. Je mag me niet meer zien. Dit is goed geweest, toch wel, maar het is genoeg. Niet meer nu. Ik wil sterk blijven staan. Alleen. Zelfstandig. We zijn allebei eenzaam, maar we moeten er doorheen, we hebben het zelf gewild'.

'Vroeger was ik ook eenzaam', zeg ik. 'Anders dan nu, erger misschien, omdat ik niet alleen was'.

'Kan zijn', zegt ze.

Ze staat op. Ik sta ook op, maar ze duwt me terug.

'Nee, je mag me ook niet naar de taxi brengen. Ik ga alleen. Ze staan hier voor de deur, ik ben niet bang. Blijf. Drink nog een borrel, je zult het nodig hebben. Dag! Ik vond het leuk. Echt, ik meen het'.

'Dag', zeg ik. 'Tot ziens, misschien'.

'Ik denk het niet'.

Ik houd even haar hand vast, maar ze trekt hem terug. Ze gaat het trapje af en wringt zich door de mensenmassa naar buiten. Ik staar nog naar de deur als ze allang niet meer te zien is. Dit was hard en pijnlijk als het plotseling afrukken van een verband, maar ik heb het zelf gewild.

Er komt een krantenverkoper binnen met een extra nieuwsbulletin. De letters zijn groot en zwart en door een waas van rook en damp probeer ik te lezen: NIEUWE INCIDENTEN TUSSEN OOST- EN WEST-DUITSLAND. NED. REGERING OVERWEEGT GED. MOBILISATIE. MOGELIJK UITSTEL VERKIEZINGEN?

Iemand schreeuwt: 'Man, lazer op met je rotnieuws! We hebben het net zo gezellig'.

'Smijt hem de deur uit!'

'Nee, hier met die krant!'

'Ach man, maak je niet druk, ze beginnen toch nooit echt'.

'O nee! Dat niet!'

'Nog zes pils, en op de goeie afloop'.

'Zes pils, drie jonge en een sudderans!'

O, ik had dit niet moeten doen, het liefst zou ik doordrinken,

de hele nacht doordrinken maar niet alleen zijn, niet alleen zijn, godallemachtig, waarom heb ik me dit op de hals gehaald en waarom voel ik me ellendig om iets dat al zo lang geleden is, dat zo definitief voorbij is, walgelijke sentimentele klootzak die ik ben! Ben ik dan nog niet van het verleden af?

Ik sta op en betaal.

'Ik zou maar een taxi nemen, mijnheer', zegt de kelner. 'Het is 's avonds niet vertrouwd buiten. Er loopt een heleboel kwaad volk op straat. Voor een paar honderdjes snijden ze je de strot af'.

'Is er dan geen politie?' vraag ik.

'O jawel, maar die kunnen ook niet overal tegelijk zijn, weet u wel'.

Ik stap in een taxi en noem door een microfoontje het adres. De bestuurdersplaats is afgeschermd door een kogelvrije glasplaat. De wagen draait om het plein, volgt de tramrails, slaat een lange rechte straat in. Het is stil, er zijn weinig auto's, vrijwel geen voetgangers. Het asfalt is vochtig en glimt dof in de koude nachtlucht. Dit is de stad zoals ik hem gekend en zoals ik ervan gehouden heb. De koude van een winternacht, een late bijna lege tram, een kring van triest lamplicht op een rijtje vuilnisbakken en kartonnen dozen, de lange rijen geparkeerde auto's, donker grachtwater, bomen, bomen, bomen en monotone huizen, triest en koud en toch warm, lief en bij mij horend terwijl ik moeizaam verder trapte op de oude fiets. Nu is het, alsof uit alles gevaarlijke, vijandige dampen opstijgen, zelfs de huizen jagen me angst aan.

De wagen stopt. In het licht van de koplampen, midden op straat, zie ik een kluwen heftig bewegende mensen. Het eerste ogenblik denk ik dat het weer vechtende mannen zijn, maar het is iets anders. Ik hoor een vrouw gillen, zie een paar spartelende benen in het lamplicht, een glimp van een rok die stukgescheurd wordt, gegrom, gehijg en gesteun en gebonk van slagen, opnieuw dat hoge gegil, bijna gepiep als van een konijn dat beetgepakt wordt om geslacht te worden. Het maakt me misselijk en tegelijk betrap ik mezelf erop dat ik een erectie krijg. Je bent nog even primitief als vroeger, zei ze. Ja, dat zal wel. Ik kan mijn erecties niet bedwingen, dus ben ik primitief. Maar mijn plicht is, iets te doen of althans te doen alsof ik van plan ben iets te doen, want ik ben doodsbang. Ik

open het portier. De stem van de bestuurder klinkt door het luidsprekertje:

'Meneer, bent u gek geworden! Doe onmiddellijk dat portier dicht. Ze zijn met hun zessen, we kunnen toch niets beginnen'.

'Kunnen we de politie niet waarschuwen?' vraag ik door het microfoontje.

'Nee. Als die komen is het toch al te laat. Kijk maar, niemand doet iets'.

Ik zie een paar voorbijgangers snel doorlopen zonder op of om te kijken. Het meisje gilt opnieuw.

'Het is dat kind haar eigen schuld', zegt de bestuurder. 'Ze weten toch dat het gevaarlijk is om op straat te komen. Zeker op zo'n uur'.

'Maar u hoeft ze toch niet bij te lichten', zeg ik.

De bestuurder reageert niet meer. Hij kijkt gespannen, ziet het allemaal gebeuren in het licht van zijn koplampen, wacht geduldig tot ze klaar zijn en hij verder kan. Misschien geniet hij wel, misschien heeft hij ook een erectie. Maar niet iedereen is zoals ik. Ik wil geen erectie hebben. Wat ik daar zie gebeuren is verschrikkelijk, tenminste, ik hoor het verschrikkelijk te vinden. Maar eigenlijk zou ik een van die zes kerels willen zijn.

Er flitst iets, een doordringende gil klinkt. De bestuurder schakelt en rijdt snel achteruit, draait wild aan het stuur en schiet een zijstraat in.

'Als ze met messen gaan beginnen zeg ik: wegwezen, meneer. Daar moet ik niets van hebben. Moet je weer getuigen en al die last die je ervan hebt en het risico dat je loopt'.

'Nee, u hebt gelijk', zeg ik.

Hij stopt voor het huis. Ik betaal, neem de sleutel die ze me meegegeven hebben en ga de trap op. Het is donker, ze zijn uit of naar bed. Ik ben blij dat ik tenminste niet hoeft te praten en antwoord te geven op de vraag: 'En, hoe was het?' Ik zal naar bed gaan en me in slaap masturberen.

voorstellingsvermogen schiet jammerlijk tekort. Wat ik me voorstel is irreëel en volkomen imaginair. Ik weet er niets van. Zo heb ik bijvoorbeeld niet aan het element vervreemding gedacht. Die vervreemding, heb ik ervaren, is er al na een scheiding van enkele dagen of maanden, uren soms, laat staan jaren. De vervreemding, die gewoonlijk alleen in de eerste ogenblikken optreedt, maar ook dagen en nachten duren kan, wordt altijd voorafgegaan door een verlamrende, bijna fysieke angst: de angst voor de zekerheid, dat de vervreemding komen zal. En omdat die angst er al is, kan ook de vervreemding zelf niet uitblijven.

Vervreemding betekent verandering. Ook al zijn we maar enkele dagen van elkaar verwijderd geweest, er is iets in ons veranderd, zowel in de partij die achterbleef als in de partij die weggegaan is. Afzonderlijk ondergane ervaringen, nieuwe invloeden, een andere atmosfeer, andere indrukken, geuren, klanken, gezichten, stemmen, werken mee tot een dikwijls subtiele maar toch onmiskenbare verandering, waar de andere partij geen deel aan heeft.

We hebben die vervreemding nodig. Daarom haten we elkaar gedurende bepaalde perioden zo sterk, dat we blij zijn korte tijd van elkaars aanwezigheid verlost te zijn, zodat het vervreemdingsproces beginnen kan. Spoedig komt het wederzijdse verlangen en ook de wederzijdse angst voor de komende confrontatie. De angst of we die confrontatie overleven zullen, of we er capabel toe zijn. Soms heeft het maar weinig gescheeld of het is mis gegaan.

En als we de vervreemding, elkaars verandering, eenmaal geassimileerd hebben, kunnen we er weer een tijdje tegen, geboeid door het nieuwe van de situatie. Zo zijn we: twee vreemden die zo maar ineens bij elkaar geplaatst zijn, gedwongen verder te leven hoewel we eigenlijk niet kunnen, gedoemd altijd vreemden te blijven. Al onze opvattingen zijn diametraal aan elkaar tegenovergesteld, we bestrijden elkaar en vernietigen elkaar voortdurend, hebben doorlopend last van elkaar. Toch is er niets belangrijkers dan onze verhouding.

Maar een scheiding op lange termijn, of definitief?

Zou die niet een totale, nooit meer te assimileren vervreemding in de hand werken? Dat in de eerste plaats. Maar de waarheid is dat ik me een definitieve scheiding eenvoudig niet voor kan stellen. Daarom is de beschrijving van deze imaginaire ontmoeting irreal. Er zijn duizend andere mogelijkheden die ik met evenveel recht had kunnen gebruiken. Toch heb ik het ondanks de irrealiteit ervan zo sterk ondergaan, dat ik me na het schrijven van deze episode fysiek ellendig voelde.

Ik heb M. het voorgaande hoofdstuk laten lezen. Ze had geen commentaar, maar ik weet het al ook zonder dat ze het zegt: het beeld dat ik me van haar gevormd heb is vals. Het kan ook niet anders. Van de ander vormen we ons uiteindelijk toch alleen maar het beeld dat ons te pas komt en het beeld dat ik me nu van haar vorm is even vals en irreal als het toekomstbeeld dat ik daar-net beschreven heb.

Ik voel me voortdurend onzeker en wantrouw alles wat ik schrijf. Ik schrijf dit buiten, in de met klimop begroeide patio, de machine op een oude wrakke tafel, warm winterzonlicht op mijn gezicht en mijn handen, comfortabel, sigaretten en glas martini on the rocks onder handbereik, in de verte geluiden van kinderstemmen en zo nu en dan een langsrijdende auto. Mijn schrijven is statisch, terwijl om me heen een versnelde ontwikkeling aan de gang is waarvan ik evenmin als wie ook de consequenties kan overzien. Over één seconde begint de toekomst.

Ik heb een auto gehuurd om, voordat ik weer naar Mangdwali vertrek, nog iets meer van het land terug te zien. Vrienden hebben aangeboden me rond te rijden, maar ik heb geweigerd. Ik wil alleen zijn. Ze hebben het niet begrepen, al deden ze alsof. Wat is het moeilijk een vriendelijk aanbod van vrienden te weigeren zonder er een duidelijke concrete reden voor op te kunnen geven. Ik wil alleen zijn, het is toch zo simpel.

Het is grijs, druilerig weer. Zo nu en dan regent het een beetje, of er zweeft iets in de lucht waarvan je niet uit kunt maken of het nevel of motregen is. Het is een vies, vettig vocht,

vermengd met roet en chemicaliën uit de atmosfeer. Bij tussenpozen zet ik de ruitenwissers aan, maar ze maken de ruit niet schoon, vormen alleen maar half cirkelvormige, vette strepen die me het uitzicht belemmeren. De ruitensproeiers werken niet.

Met een snelheid van nauwelijks veertig kilometer per uur rijd ik over de vierbaansweg, aan alle kanten ingesloten door auto's en vrachtwagens. Ik kan nauwelijks iets van het landschap zien: met grote tussenpozen geplante magere boompjes, hier en daar een boerderij, schimmig in de nevel, donkere, bijna zwarte velden, soms plotseling een complex van hoge kubussen en rechthoeken, glas en beton, maar alles grijs, grijs. Er komen verre, sinds lang vergeten herinneringen in me op. Ik trapte moeizaam, fysiek bijna totaal uitgeput, voort op een fiets zonder banden over een lange smalle klinkerweg, aan alle kanten omgeven door eenzelfde soort grijsheid met nu en dan een donkerder vlek, honger, dorst, kou, verkleumde, blauwe handen om het stuur, moe, helemaal moe en slap, slingerend, totale stilte, vizioenen van verwarmde kamers en brood met kaas, een eigenaardige muziek in mijn hoofd, twee donkerder schimmen, verscherpte aandacht plotseling, Feldgendarmes op een viersprong, de korte karabijnen in de aanslag, het halve-maanvormige, blinkend metalen embleem dwars over de machtige borst, de gelaarsde benen wijd uiteen op het wegdek geplant, en toch maar doorrijden, volkomen fatalistisch en apathisch, het kon me niets meer schelen wat er met me gebeuren zou, recht erop af en om de een of andere duistere reden stapten ze opzij en lieten me door. Pas toen ik dertig meter verder was schoten ze. Ze waren dronken en schoten mis, hoewel de kogels dicht langs mijn hoofd sisten, of vergis ik me en verwar ik ze met de twee Doodskop-SS'ers die me later, of eerder, aanhielden? Alles is vaag, ik weet niets zeker meer, hoe oud was ik? Zeventien misschien. Het enige wat me bijgebleven is, is de lichte, bijna melkwitte grijsheid van die wintermiddag die me, nu ik het opnieuw onderga, bijna een soort heimwee bezorgt.

Ik schud de nutteloze herinneringen van me af, sla een zijweg in en rijd een dorp binnen met eendere, nieuwe, vroeg oud geworden huizen, de lelijkste en treurigste huizen die ooit op deze aardbodem geplant zijn en die stereotiep zijn voor dit land. Er komt een klinkerweg met aan weerszijden een vaart,

waarvoor ik nog altijd een instinctieve angst heb zodat ik bijna midden op de weg blijf rijden. Vreemd, die angst voor een vaart of sloot, terwijl ik zonder angst langs driehonderd meter diepe afgronden rijd. Er is hier vrijwel geen verkeer. Het dorp ligt alweer ver achter me. De rij populieren rechts van me schijnt eindeloos. Plotseling, juist als ik weer in het verleden dreig weg te dromen, rijden er twee zware motoren met gehelmde militairen voor me, die me met heftige gebaren van de weg af wenken. Ik ga in de berm staan, vlak aan de waterkant, vol afgrijzen want het roerloze grijze water is nauwelijks een meter van me verwijderd. Uit de nevel doemen donkergrijze vormen op, een verbazingwekkend gedaver komt snel naderbij. Ze rijden vlak langs me heen, de lange lopen steken schuin omhoog uit de geschutskoepels. Het wegdek en de berm deinen op en neer, het water in de vaart begint te rimpelen door de ver voortgeplante trillingen. Onafgebroken glijden de gigantische stalen, groengrijze wanden met de witte letters en tekens langs me heen, de ratelende rupsbanden doen de klinkers barsten, stukken baksteen schieten omhoog, vlak voor mijn voorruit langs, duiken met een lange boog het water van de vaart in, kletteren soms tegen de carrosserie aan. Als er eens een van die zware tanks door een kleine fout van de weg afwijkt en me in het water drukt? Zulke dingen gebeuren. Nu komen de transportwagens en de half-tracks vol zwijgende, gehelmde soldaten, trekkers met grote, kermisachtig op en neer wippende kanonnen, een nieuwe groep pantserwagens en zware tanks, keukenwagens, radio-wagens, radarequipes, opleggers met kleine raketten, opnieuw transportwagens vol soldaten, munitiewagens, motorrijders die zich zigzaggend langs de colonne heen wringen, jeeps met hoge, wild heen en weer zwaaiende antennes en officieren met ernstige, bebrilde gezichten. Het is een ellendig schouwspel, maar ik betrap me erop dat ik ervan geniet met precies hetzelfde soort morbide genot als toen, waanzinnig lang geleden, soldaten en kanonnen zich in onze straat installeerden, de onschuldige, huiselijke, vertrouwde omgeving als het ware verkrachtten en die een nieuw, angstaanjagend maar belangwekkend aspect verleenden waardoor alles plotseling vreemd geworden was. Toen was ik kind, maar hoe komt het dat ik ook nu als oude man nog geniet, ondanks de beklemmende angst die me bevangt? Is het alleen maar het estheti-

sche aspect van die geweldige grijze gedachten in al die immense trieste grijsheid van het landschap?

Als de colonne voorbij is, rijd ik voorzichtig de bijna onberijdbaar geworden weg weer op. In het volgende dorp is de lucht vervuld van harde, nerveuze radiostemmen, alsof van alle huizen de ramen wijd open staan. De hardheid van het geluid vervormt de klanken, zodat ik bijna niets kan verstaan, maar ik herken de intonatie. Ik heb dit eerder meegemaakt, fietsend in de nazomerse warmte over een met hoog geboomte omzoomde weg vol militaire transportwagens, inderhaast gevorderde auto's, paarden, karren, en uit de openstaande ramen van alle villa's klonken de paniekerige, onverstaanbare radiostemmen.

In de dorpsstraat moet ik langzamer gaan rijden. Er lopen veel mensen, kinderen, vrouwen met overvolle boodschappenmanden en wagentjes. Voor de levensmiddelenwinkels staan lange rijen, politiemannen slenteren onophoudelijk heen en weer, de handen op de rug. Een eindje verder, waar de straat de grote provinciale weg kruist, moet ik stilhouden. Ik kan niet zien waarom de weg afgezet is, er staan te veel mensen. Het lijkt of ze staan te wachten op het langskomen van een allegorische optocht, het hoogtepunt van het jaarlijkse dorpsfeest.

Wat ik hoor is geen muziek, maar het traag naderbijkomende, eentonige dreunen van een grote trom. Ik stuur de wagen naar de kant en stap uit, dring me tussen de wachtenden. Over de weg, tussen de twee rijen zwarte, druipende bomen, komt een stoet mensen. Ze zijn gehuld in een soort lange bruine monnikspijen of van jutezakken gemaakte capes met capuchons of primitieve mutsen. Voorop loopt de man die op de grote trom slaat, traag maar onophoudelijk en indringend. Ik zie de spandoeken boven de hoofden, maar ze zijn nog te ver weg om te kunnen lezen wat erop staat. Nu pas dringen het hysterische geroep en het trage gezang tot me door, flarden van psalmen en hymnen.

Ze lopen op blote voeten in de langzame waggelgang van de Spaanse processies, mannen, vrouwen, kinderen, de gezichten vertrokken van een hysterisch fanatisme. Sommigen hebben touwen om hun middel gebonden, anderen slepen aan hun enkels ijzeren kettingen voort, enkelen ranselen elkaar met zwepen en riemen, het schuim om de mond. De deinende,

heen en weer zwenkende spandoeken zijn nu dicht genoeg bij gekomen om te lezen wat er op staat:

BOETEDOENING = DE ENIGE REDDING!

Dan komt:

ARMAGEDDON! HET EINDE DER TIJDEN IS NABIJ!

BEKEERT U! BEKEERT U!

GELOOFT IN THEUNIS, ONZE NIEUWE HEILAND!

ARMAGEDDON! ARMAGEDDON!

THEUNIS! KOM EN RED ONS!

BOETEDOENING!

Een vrouw gilt en struikelt, ligt kronkelend en schuimbekkend op de grond, terwijl de anderen onverstoorbaar over haar heen lopen. De pijen en jutezakken zijn voorbij, er lopen nu alleen nog gewone mensen in hun dagelijkse kleren mee, maar het donkere, trage gezang zoemt voort, zo nu en dan onderbroken door hysterische uitroepen. **ARMAGEDDON! THEUNIS! THEUNIS! ALLEEN CHRISTUS! BERGEN VALT OP ONS! HEUVELEN BEDEKT ONS! GOD O GOD . . .**

Dit is weerzinwekkend. De Middeleeuwen zijn teruggekeerd, De Zwarte Dood, de Collectieve Angst, de hysterie, de nadering van het jaar 1000. Ik wil het niet langer aanzien, maar als ik weg wil lopen merk ik dat ik aan alle kanten ingesloten ben door ernstige, zwijgende toeschouwers.

'Wat is dit eigenlijk?' vraag ik aan een kleine man die naast me staat.

Mijn woorden schijnen de betovering verbroken te hebben. Iedereen begint plotseling te praten:

'Een stelletje krankzinnigen!'

'Zo willen ze naar Rome trekken'.

'Ze gaan heel Europa door, en overal waar ze komen krijgen ze nieuwe aanhang'.

'Krankzinnigen zijn het, hartstikke stapelkrankjorum'.

'De politie moest er wat aan doen, maar die doen niks'.

'Ze brengen de mensen maar in paniek'.

'Alsof ze zó vrede kunnen krijgen'.

'En als het nou eens helpt, hè, als het nou eens helpt!'

'O God, wat moet er van ons worden? Mijn kinderen! Mijn oudste jongen is opgeroepen!'

'Godverdomme, geen paniek zaaien! Hou op met dat gekan-jank, mens. Het is zo al erg genoeg'.

'Laat dat mens toch, het moet jou maar eens overkomen'.

'Laat ze anders meelopen, als ze zo graag janken wil'.

'En toch is het een mooi gebaar. Alles loopt mee: katholieken, protestanten, joden, alle sekten, zelfs de Theunis-sekte is erbij'.

'Ze zullen niet ver komen. Voor ze de grens over zijn, is de oorlog al uitgebroken en dan komen ze niet verder'.

'Ze konden beter in dienst gaan. Er zijn godverdomme jonge kerels bij'.

'Er komt geen oorlog. Er kan geen oorlog komen'.

'Zo denk ik er ook over. De Duitsers vechten het wel onder elkaar uit. Zolang de Russen en de Amerikanen zich er niet mee gaan bemoeien is er niks aan de hand'.

'Die twee, dat is twee handen op één buik'.

'Vergeet eventjes niet dat wij ook troepen in Duitsland hebben, hè. Die zijn sinds de laatste manoeuvres nog niet teruggetrokken'.

'Ze zeggen dat de peulvruchten op de bon gaan. Net als in de vorige oorlog. Ze beginnen altijd met de peulvruchten, terwijl we stikken in de erwten en de bonen'.

'Ach, dat is gewoon een proefrantsoenering'.

'Moet je die daar zien, met dat zware kruis op zijn nek, je moet godbetert maar het lef hebben'.

'Mensen, doorlopen alsjeblieft, toe nou mensen, loop nou door, ja, het is nu genoeg geweest. Doorlopen. Doorlopen. Of moet het knuppeltje er soms over?'

Ik beweeg me naar de auto. Er staan twee mannen in burger bij. Het is duidelijk dat ze voor mij komen. Ik loop er zonder aarzelen heen.

'Mijnheer, mag ik uw identiteitsbewijs even zien?'

'Dat heb ik niet. Ik woon hier niet'.

'Uw paspoort dan'.

'Dat is in Den Haag. Het moet verlengd worden'.

'Hebt u daar een bewijsje van?'

'Ja'.

Ik open het portier, zoek nerveus in mijn tas, mijn portefeuille, vind tenslotte het papiertje en laat het zien.

'Hebt u nog iets met een pasfoto erop? Rijbewijs of zo?'

Goddank wel, ja. Ik haal het te voorschijn, een officieel

papier van de Federatieve Volksrepubliek Mangdwali, in het Frans opgesteld. Ik laat ook mijn retourticket zien. Ze bestuderen de papieren langdurig en zorgvuldig en geven ze dan terug.

'In orde mijnheer. Bedankt en goede reis'.

Hun beleefdheid is ijsig. Een kille angst bevangt me. Mijn paspoort. Ze zouden het per post terugsturen. Door de toestand kan er vertraging in de postbezorging ontstaan zijn. De oorlog kan uitbreken voordat het paspoort aankomt. Dan zit ik als een rat in de val. Als een rat in de val . . .

Het is avond als ik weer in de buurt van de stad kom. Drie-maal nog heb ik stil moeten houden voor troepentransporten en identiteitscontroles. Uitzichtloos wachten in een langzaam kouder wordende auto, proberend aan andere dingen te denken dan aan de mogelijkheid dat ik niet meer uit deze val zal kunnen ontsnappen. Hoe ben ik op het absurde idee gekomen, een toeristisch rondritje te gaan maken in een land dat net de algemene mobilisatie afgekondigd heeft!

Nu rijd ik de noordelijke buitenwijken binnen. De stank van chemicaliën dringt door de ventilatiespleten de wagen binnen, de hemel is oranje gekleurd door de lichten en de vuren van de fabrieken. Opnieuw stoppen. Agenten en een dwingende pijl. De tunnel blijkt afgesloten voor alle verkeer behalve militaire transporten. Moeizaam wringt de file zich naar rechts, de richting van de andere tunnel op. Een ontstellende omweg. Ik ben moe en hongerig. Hoe lang nog? Een nieuw oponthoud. Sirenes en luidsprekerauto's. ATTENTIE! ATTENTIE! OVER TIEN MINUTEN BEGINT DE GROTE VERDUISTERINGSOEFENING! ATTENTIE! ATTENTIE! OVER TIEN MINUTEN BEGINT DE GROTE VERDUISTERINGSOEFENING! SLUIT ALLE GORDIJNEN OF DOOF DE LICHTEN! ATTENTIE! ATTENTIE! OVER TIEN . . . Alsof een lange-afstandsraket zich door een verduisterde stad van zijn doel af zou laten brengen, denk ik.

Rijden, stoppen, weer doorrijden, opnieuw stoppen. Plotse-ling doven alle straatlantaarns uit. Het lijkt alsof tegelijkertijd ook alle geluiden afnemen. Er is een zwarte, glimmende, krioelende, zacht zoemende massa om me heen. Aarzelend verdwijnen ook de verlichte ramen. Hier en daar schemert het lamplicht door dunne gekleurde gordijnen heen. De mensen zullen zich weer zwart papier moeten aanschaffen. Een enkel

raam blijft helder verlicht, de individualisten. Auto's weten niet wat ze moeten doen. Sommigen knippen de grote lichten aan, anderen doven alles uit. Ook de verkeerslichten werken niet meer, een verbazende chaos ontstaat. Twee-, driemaal klinkt het geluid van een harde klap, scheurend metaal, rinkelend glas, dan staat alles stil. Christus, hoe lang zal dit duren!

Ergens uit een zijstraat komt het langdurig, wanhopig gillen van een vrouw of meisje. Natuurlijk, dat was te verwachten. Sommigen maken onmiddellijk van de duisternis gebruik. Het gillen houdt op, goddank. Het is doodstil nu en de duisternis is totaal. Alleen het oranje-achtige schijnsel van de hemel is niet verdwenen, zo plotseling kunnen de fabrieken hun productie niet stopzetten.

Ik heb de motor laten draaien om warm te blijven. Het duurt niet lang. Nog geen kwartier is er voorbijgegaan als de lichten weer aangaan en het verkeer langzaam in beweging komt. Er komt geen luidsprekerwagen langs om voor de medewerking te bedanken...

Als ik thuiskom blijkt het paspoort te zijn aangekomen, ik heb me voor niets zorgen gemaakt. Geuren van eten, ze hebben gewacht, zich ongerust over me gemaakt. Mensen die aan me denken, voor wie ik plotseling weer besta, het is iets waar ik jarenlang onbewust naar verlangd heb, iets dat me een bijna huilerig gevoel bezorgt en me tegelijkertijd irriteert.

Ik heb onmiddellijk de luchthaven gebeld. Morgenmiddag kan ik terug, als er geen onvoorziene dingen gebeuren. Mijn ongeduld is grenzeloos, ik zou de avond en de nacht en de morgen die me nog van het vertrek scheiden over willen slaan. Het is niet alleen de situatie, die me dwingt zo snel mogelijk te vertrekken. Ik geloof dat ik, als er geen oorlogsdreiging was, hetzelfde gevoel zou hebben, dezelfde haast om weg te komen. Ik heb het weer bevestigd gekregen: ik ben een vreemde, ik hoor hier niet thuis.

'Zet het nieuws eens aan', zegt ze.

We zitten voor de tv. Het beeld trilt en flikkert alsof het gestoord wordt, de nieuwslezer lijkt een tic te hebben. Op de maan, zegt hij, zijn installaties en opslagplaatsen voor oorlogsraketten met kernkoppen waargenomen, ondanks de internationale afspraak, deze planeet niet voor militaire doeleinden te gebruiken. Aan de zonegrens in Duitsland vinden nog ern-

stige incidenten plaats. In verschillende Oostduitse steden zijn opstanden uitgebroken. Volgens Oostduitse bronnen zijn op het grondgebied van de DDR en vooral in de steden waar ongeregelde heden plaatsvinden verscheidene Westduitse elementen gevangen genomen. De Russische troepen houden zich paraat zonder in te grijpen, evenals de Amerikaanse. In West-Berlijn, Hamburg, Bonn en verscheidene andere Westduitse steden hebben reusachtige manifestaties plaatsgevonden waarin een onverwijld opmars naar de Oostgebieden geëist wordt, in het bijzonder Silezië en Sudetenland. De in Duitsland gelegerde Nederlandse troepencontingenten zijn niet bij de grensschermutselingen betrokken. Het Nederlandse kabinet, sinds gisteravond in spoedzitting bijeen, overweegt terugtrekking van deze contingenten. In alle Natolanden is een algehele of gedeeltelijke mobilisatie afgekondigd. Verder Buitenlands Nieuws: Amerikaanse vliegtuigen hebben zware bombardementen uitgevoerd op het opstandige gebied in Columbia. In de vs zelf hebben Federale troepen twee door de negerguerrilla's veroverde kleine steden bevrijd. Er gaan nog steeds hardnekkige geruchten over Chinese troepenconcentraties in de aan sovjetrussisch gebied grenzende provincies. In Zuid-Afrika zijn plotseling ernstige onlusten uitgebroken als gevolg van de pogingen van de ordetroepen, de al drie dagen durende algemene staking te breken. Er zouden veel slachtoffers gevallen zijn. Verder Nederlands Nieuws: de Rechtbank voor de Openbare Orde in Den Haag heeft opnieuw een aantal manifestanten en ordeverstoorers tot voorbeeldige straffen veroordeeld, variërend van vier tot acht jaar werkkamp. We schakelen nu over naar ...

Hij staat op en draait de knop om.

'Zo, dat weten we alweer', zegt hij, terwijl hij naar het bar-meubel loopt en een fles met glazen haalt. 'Laten we er nog maar lekker van genieten. Straks kan het misschien niet meer'.

'Doe niet zo idioot', zegt ze. 'Je doet als een stomme boerenburgerklootzak'.

'Wat moet je anders doen?'

Hij staat een beetje aarzelend en hulpeloos met de fles en de drie glazen in zijn hand, zet tenslotte één glas terug en komt met de rest naar de tafel. Hij schenkt in. Ze kijkt naar hem op.

'Krijg ik niets?'

'O, ik dacht dat jij niet wilde'.

Hij loopt gehoorzaam terug naar het barmeubel om het derde glas te halen en wil iets zeggen, maar al zijn woorden worden overstemd door het plotseling gehuil van een formatie laag overvliegende straaljagers. Het geluid krijgt en scheurt recht boven ons, de balken van de zoldering lijken door te buigen, de glazen trillen. We buigen instinctief onze hoofden, zitten ineengedoken als drie kleine bange dieren in een bos, ook nog als het geluid al weggestorven is.

'Wat wou je zeggen?' vraagt ze.

Hij haalt zijn schouders op. 'De idioten', mompelt hij. 'Paniek zaaien, de mensen nog banger maken dan ze al zijn. Wat heeft dat nou voor zin om zo laag over de stad te vliegen'.

'De tv zegt lang niet alles, weet je', zegt ze. 'Er gebeuren verschrikkelijke dingen waar nooit iets over gezegd wordt. Er schijnen honderden mensen zelfmoord gepleegd te hebben. Er is een nieuw soort pil, je bent in één seconde weg als je hem ingenomen hebt, je merkt er niets van. En de misdadigheid neemt zo krankzinnig snel toe. Je durft nu helemaal niet meer de straat op. Ze schijnen zelfs al de huizen binnen te komen als ze weten dat er geen man thuis is. Ze durven niet eens bekend te maken hoeveel moorden en aanrandingen er in de laatste dagen gepleegd zijn. Het is net of de mensen voelen dat het nu gebeuren gaat, dat ze over een paar dagen misschien al dood zijn. Alle instincten komen los, lijkt het wel, het kan ze niets meer schelen, ze willen alleen nog maar zoveel mogelijk genieten in die laatste dagen, alles doen wat ze nooit hebben kunnen doen omdat ze bang voor de straf waren. Nu zijn ze niet bang meer voor straf, de atoombom komt toch'.

'Ach, jij hebt het over minderheden, uitzonderingen', zegt hij, 'niet iedereen reageert zo. Neem die mensen van die processies maar eens'.

'Jezus ja, dat is het andere uiterste, even krankzinnig. Ook een minderheid. O zeg, weet je dat ze bij Frans in de straat een enorm feest aan het geven zijn? Dat duurt al vanaf eergisteravond, de burens spreken er schande van dat ze zo'n feest durven geven in deze ellendige tijd en ze hebben de politie al gewaarschuwd, maar die doet niets en ze gaan gewoon door. Een fantastisch bacchanaal schijnt het te zijn, een orgie gewoon, ik wou er best even heen willen, lijkt me

geweldig. Reuze manier om zo het einde af te wachten, misschien toch wel de beste manier ook. Kom, zullen we gaan?’

‘Ben je gek’, zegt hij. ‘Ben je gek geworden?’

‘Maar misschien heeft Jean wel zin’, zegt ze. ‘Die houdt zo van orgieën, heeft hij eindelijk zijn zin’.

Ik heb al die tijd niets gezegd, hun gesprek is volkomen langs me heen gegaan. Nu pas heb ik de zekerheid dat het mis zal gaan. Ik heb er nooit echt in willen geloven. Het is alsof ik al die jaren volledig buiten de gebeurtenissen geleefd heb. Ik volgde ze van een afstand, van een enorme, veilige afstand, zonder er ooit ook maar een moment bij betrokken te raken. Nu zit ik er middenin, per ongeluk, en het maakt me mateloos bang. Maar nog heb ik niet het gevoel er werkelijk bij betrokken te zijn. Ik blijf een buitenstaander en mijn enige taak is, proberen er zo gauw mogelijk uit te ontsnappen. Ik hoor er niet bij en ik wil niet mee ten onder gaan.

‘Oorlog’.

‘Oorlog’.

‘De massa wil oorlog’.

‘Niemand wil oorlog’.

‘Collectieve drang naar zelfmoord’.

‘Hoe komt het?’

‘Op peil houden van de wereldbevolking’.

‘Doe niet zo cynisch’.

‘Vroegere oorlogen eerlijk, imperialistisch, gebiedsuitbreiding, je wist tenminste waar het om ging’.

‘Nu de hypocrisie van de demagogieën, verdediging geestelijke waarden, om van te kotsen’.

‘Zijn in het defensief. Vroeger verdedigden ze westelijke beschaving in Azië, nu op eigen terrein teruggedrongen’.

‘Daarom zullen ze kernwapens...’

Ze praten, zonder me in hun gesprek te mengen. Ik zit met gesloten ogen, vang flarden op, dommel soms even weg, schrik wakker, pak mijn glas en neem een slok.

‘Na eerste wereldoorlog zoveel protesten, allemaal anti-oorlogsboeken, iedereen was pacifist’.

‘Na tweede niet meer, pacifisten belachelijke kleine minderheid’.

‘En nu, ik zei je toch, de massa wil oorlog. Ze zwelgen in oorlogsfilms, ze...’

‘Dat heeft er niets mee te maken’.

'O jawel'.

'O nee'.

'Ach kom', zegt hij, 'laten we in godsnaam nog maar een glas drinken, morgen kan het misschien niet meer'. Het lijkt of hij een beetje dronken begint te worden. Hij komt met de fles naar me toe. Ik schud mijn hoofd.

'Ben je moe?' vraagt ze.

Ik knik.

'Bang en moe', zeg ik.

'Je hebt het ook wel slecht getroffen', zegt ze. 'Waarom ben je niet eerder gekomen?'

Ik antwoord niet. Ik voel plotseling een immens medelijden met hen. Ik vraag:

'Waarom gaan jullie niet met me mee morgen? Er zal plaats genoeg zijn in het vliegtuig. Jullie kunnen bij mij logeren of ergens anders, wat je maar wilt. Ik zal zorgen dat je zo lang kunt blijven als je zin hebt'.

Ze kijken elkaar aan en schudden hun hoofd.

'Ik vind het ontzettend lief van je', zegt ze. 'We zouden ook eigenlijk best willen. Maar, weet je, we hebben hier onze vrienden en onze familie en ons werk en zo. Dat kunnen we allemaal niet zomaar in de steek laten. En stel je voor dat we niet meer terug kunnen'.

'Terug kunnen?' zegt hij. 'Allicht kunnen we niet meer terug als er hier oorlog is. Ik zou, tja . . . tja . . . ik weet het niet'. Hij schudt plotseling gedecideerd zijn hoofd. 'Nee', zegt hij, 'ik geloof toch maar dat we het niet doen. Het is zo op stel en sprong, zie je. Morgen al. We kunnen niets meer regelen en voorbereiden. Nee, nee, ik geloof toch maar . . . Ja, je hebt ook eigenlijk gelijk, onze vrienden, onze familie . . . zoiets kun je toch maar niet zo ineens . . . Nee, nee, je moet het ons niet kwalijk nemen, maar . . .'

'Nou ja', zeg ik, 'uiteindelijk moeten jullie het zelf weten. Mij kan het niet schelen'.

'Neem nog een glas', zegt hij, 'toe, neem nu toch nog een glas. Je weet nooit of je morgen . . .'

'Nee', zeg ik. 'Ik ga naar bed. Ik ben moe. Tot morgen'.

Ze hebben me niet naar het vliegveld gebracht. Ik heb het geweigerd. Ik wil dit alles alleen verwerken, ieder gezelschap irriteert me, hindert me. De morgen is tergend langzaam voorbijgegaan. Vanaf het moment van wakker worden, terwijl het nog donker was, verlangde ik al naar het moment van vertrek. Ik lag in bed te luisteren naar de geluiden buiten, die helder klonken alsof het vroom. Voetstappen, geknetter van een motorfiets, een vroege tram die zwaar bonkend over het brugdek reed, de gewone geluiden van alle dag. Maar er was ook een aanhoudend ver dreunen als van ontelbare motoren, een telkens weer aanzwellend en wegstervend geraas van vliegtuigen. De angst, dat de oorlog voortijdig uitgebroken zou zijn en ik hier voor altijd in de val zou zitten, kneep me de keel dicht. Het denkbeeld dat de besluiten van anderen, die ik niet kende en met wie ik niets te maken had, me mijn terugkeer konden verhinderen, maakte me woedend. Het idee, dat de besluiten van een paar enkelingen konden beslissen over leven en dood van miljoenen, die ook niets met hen te maken hadden, gaf me een gevoel van totale machteloosheid. Ook dit is het wat de vrijheid uitmaakt, dacht ik. Zolang dit mogelijk is, zolang we niet zelf over ons eigen leven en onze eigen dood kunnen beslissen, bestaat er geen werkelijke vrijheid. Zelfs de zo verbazingwekkend vrije mensen in de Federatieve Volksrepubliek Mangdwali kunnen als gevolg van het besluit van een of ander half-krankzinnig staatshoofd met wie ze niets te maken hebben, een staatshoofd, bij voorbeeld, dat het nodig oordeelt de Geestelijke Waarden van het Westen tot het Uiterste te verdedigen, vernietigd worden zonder dat ze zelf voor die vernietiging gekozen hebben. Het helpt geen donder dat god niet meer bestaat, zolang er anderen zijn die zijn rol overnemen.

De morgen hebben we in de kamer uitgezeten. Een nutteloos rekken van de tijd, waarin niets zinnigs meer gezegd kon worden. Telkens stond ik op uit mijn stoel en begon met mijn handen in mijn zakken voor de ramen heen en weer te lopen. Mijn rusteloosheid scheen hen te irriteren, maar ze lieten het nauwelijks merken. Op straat (een dun laagje ijs op de plassen, glinsterend rijp op het brugdek en de luiken van een binnenschip) liepen krantenjongens met extra nieuwsbulletins. STAAT

VAN OORLOG IN DUITSLAND. Zes straaljagers cirkelden voortdurend in grote kringen boven de stad, lange witte strepen door de winterblauwe lucht trekkend. Op de hoek van de gracht stond een mimosaverkoper. Het fletse zonlicht bescheen de warme gele vlek. Niemand hield bij zijn handkar stil om een bosje te kopen. Ik nam me voor, er een mee te nemen, gewoon voor mezelf, desnoods zijn hele voorraad op te kopen. Maar toen ik even later weer naar buiten keek was hij verdwenen.

'Misschien kan ik beter wat eerder weggaan', opperde ik. 'Er kunnen opstoppen zijn'.

'Eet je dan niet meer bij ons?' vroeg ze teleurgesteld.

'Nee, dan wordt het te laat'.

'Hoe ga je nu?' vroeg hij sceptisch. 'Neem je een taxi regelrecht naar het vliegveld of ga je met de ondergrondse?'

'Met de ondergrondse lijkt me vlugger', zei ik.

'Bel even op of hij nog wel rijdt'.

'Natuurlijk rijdt hij. Waarom zou hij niet rijden?'

Ik geloof dat ze toch wel een beetje beledigd waren. Ik stond zelfs niet toe dat ze me naar het station brachten. Waarom kan ik nauwelijks verklaren. Wat ben ik toch eigenlijk voor iemand?

Zonder oponthoud ben ik op het vliegveld aangekomen en zonder moeilijkheden ging ik deze keer door de elektronische paspoortencontrole. Nu zit ik hier te wachten op het moment van vertrek, dat ook nog uitgesteld kan worden want alles is in de war. Zojiust zijn drie Amerikaanse bommenwerpers geland. Misschien is dit wel de laatste dag dat het vliegveld nog voor burgerdoeleinden in gebruik is.

Ik bestel een uitgebreide lunch. Het wordt me als met tegenzin gebracht. Zelfs de kelners zijn niet met hun gedachten bij hun werk. Iedereen is opgewonden, nerveus, prikkelbaar, gespannen. Juist als ik aan mijn kip wil beginnen wordt mijn naam omgeroepen.

'Mr. Shalekamp, to the information desk please, mr. Shalekamp'.

Ik leg mes en vork neer, haal even diep adem. Dit is het: de vlucht gaat niet door. Of ze houden me om de een of andere reden hier. Nederlanders mogen het land niet meer uit omdat het in gevaar is. Godallemachtig NEE! Langzaam sta ik op.

'Mr. Shalekamp, to the information desk please, mr. Shalekamp'.

Onder het lopen probeer ik andere, onschuldiger redenen te bedenken. Misschien zijn het alleen maar mijn vrienden, die toch nog gekomen zijn om afscheid te nemen. Of me iets mee willen geven, een aardigheidje, een boek, een bos bloemen. Misschien is er iets met mijn ticket niet in orde, een klein detail, gewoon even wijzigen.

Een bijzonder innemende, lange blonde jongeman wacht me op bij de information desk.

'Mr. Shalekamp?'

'Ja'.

Mijn hart bonst verschrikkelijk, ik ben bang een hartklopping te krijgen. Ook dat is nog mogelijk. Onverwacht op het allerlaatste moment een aanval die me hier houdt.

'U vertrekt toch naar Afrika?'

'Jazeker'.

'Ik wilde u alleen maar even waarschuwen: de laatste berichten die we zonet uit Afrika ontvingen zijn bijzonder alarmerend. U kunt nog cancellen als u wilt. Geheel zonder kosten'.

'Dat is bijzonder vriendelijk van u', zeg ik, 'maar ik vind de berichten uit Europa nog veel alarmerender'.

'Vindt u?' antwoordt hij met verbaasd opgetrokken wenkbrauwen. 'In Afrika worden op het ogenblik alle blanken afgeslacht. Hier niet'.

'Kunt u niet wat meer preciseren? Afrika is namelijk bijzonder groot'.

'Nu ja, ik bedoel Zuid-Afrika en Rhodesië'.

'Ah juist', zeg ik. 'Wel, ik ga toevallig net niet naar Zuid-Afrika, maar naar Lumumbaville, zoals u ongetwijfeld wel weet'.

Hij raakt een beetje verward, begint te stotteren. Uiteindelijk is het een aardige jongen die het ook niet helpen kan.

'Ik wilde u alleen maar even inlichten', zegt hij. 'Er zijn Nederlanders die om die reden voor deze vlucht gecancelled hebben. Zoiets kan overslaan, niet? Geweld is besmettelijk, vooral in Afrika. En de oorlogsdreiging heeft er natuurlijk ook wel wat mee te maken. Er is op bijna alle vluchten enorm veel gecancelled'.

'De vlucht gaat toch wel door, hoop ik?'

'Jawel, jawel', zegt hij haastig. 'Er zal alleen wat vertraging zijn. En u zult wel de enige blanke passagier blijven, vrees ik'.

'Dat is helemaal niet erg', antwoord ik. 'Bedankt voor de tip in elk geval. Het was goed bedoeld, veronderstel ik. Weet u ook hoeveel vertraging?'

'Dat is nog niet bekend. Het zal omgeroepen worden. Ik wens u een goede reis'.

'Dank u'.

Ik ga weer terug naar mijn kip, die koud geworden is. Ik heb plotseling geen trek meer, schuif het bord van me af, neem een slok van de wijn, die te warm is en wrang smaakt. Een gemene felle steek schiet links door mijn borst tot in mijn schouder. De pijn blijft nog even natrillen, als een pijl die zijn doel geraakt heeft. Zenuwen, probeer ik me gerust te stellen. Mijn hart bonst zwaarder en sneller dan normaal is. Ik haal diep adem, ga achterover leunen en kijk door de grote ramen naar buiten. Het gaat alweer beter, ik begin me kalmer te voelen. Ik zie de reusachtige uitgestrektheid van het veld, waarvan het einde niet te zien is, de grote vliegtuigen die doelloos voor de vertrekpiëren staan te wachten, blikkerend in de middagzon. In de verte taxiën de drie bommenwerpers achter elkaar naar een van de startbanen. Het enige wat verder nog op de betonnen vlakte beweegt zijn nerveuze mensen in allerlei uniformen, die haastig in alle richtingen lopen.

Een klik in de luidsprekers:

'Attention please, flight TWA-213 to New York will start at 2.30 in stead of at 3.30, so one hour before the official departing-time. Thank you'.

Ik houd van de metalen, emotieloze stemmen van de omroepsters, op de een of andere manier zijn ze zo rustgevend, zo...

'Attention s'il vous plaît. Le vol MA-405 à Lumumbaville a subi un retard d'environ trois heures. L'avion partira donc à 17.45 au lieu d'à 14.45. Le vol ne sera pas effectué avec un appareil Concorde, mais avec un autre avion moins rapide, qui fera en plus deux escales non prévues dans le horaire, une à Paris et une autre à Alger. L'arrivée à Lumumbaville ne sera probablement pas possible avant demain-matin. Merci'.

Een zenuwachtige man rent langs mijn tafeltje achter een groundhostess aan en roept: 'Juffrouw, juffrouw, wat is het laatste nieuws? Zijn er geen extra-bulletins meer gekomen, is hier geen televisie? Juffrouw, juffrouw...' Zijn stem sterft

weg, beiden verdwijnen om een hoek. De hemel mag weten wat het laatste nieuws is, ik ben alleen maar blij dat ik het niet weet, wat het ook is. Ik wil er niets meer mee te maken hebben. Ik ga weg, ik vlucht, ik trek me terug in de rust van Lumumbaville, maar godallemachtig hoe lang nog, hoeveel vertragingen zullen er nog aangekondigd worden, straks valt de Bom nog voordat het vliegtuig vertrekt, o christus, doe niet zo idioot, er valt geen Bom. Voorlopig niet. Ik doe mijn ogen dicht en probeer te slapen, maar het lukt niet.

Een geweldig geraas golft over het veld aan, dringt in de glazen ruimte door. De drie bommenwerpers stijgen op, even later gevolgd door de Boeing naar New York. Er komt een groep Amerikanen langs mijn tafeltje. Ze zijn in paniek want ze hebben het vliegtuig gemist, het is te vroeg vertrokken. Iemand zegt: 'Oh, be quiet, there will be more planes to-day'. 'Yes but they're all booked up'. 'O no! We are all trapped here. Oh no!'

Ik wou dat ik tenminste een boek bij me had, maar ze zitten allemaal in de koffer. Er valt niets anders te doen dan naar buiten te kijken. Ver voorbij de betonnen vlakte, onzichtbaar vanhieruit, ligt de stad met al zijn vruchteloos discussiërende, liefhebbende, hatende, wachtende, schreeuwende, vechtende, huilende, ruziemakende, liegende, copulerende, in paniek rakende, voor het laatst nog genietende, zelfmoord plegende mensen. Ik probeer het tot me door te laten dringen, dat ik dit alles nu werkelijk voor het laatst gezien heb. Dat al deze dingen, met inbegrip van de stoel waar ik op zit, misschien al binnen zeer korte tijd vernietigd zullen zijn. Alles. Ook het weinige dat hier nog van mij over is: wat foto's bij vrienden, herinneringen, een enkel boekje in de een of andere boekenkast, wat knipsels in een of ander archief, meer niet. Zelfs dit weinige, dit allerlaatste zal vernietigd worden. Ook van het werk van M. zal niets overblijven. En M. zelf, en de kinderen, die geen kinderen meer zijn.

Alleen ik blijf over. Ik knijp ertussenuit. Alleen. Er was niemand die het besluit kon nemen om met me mee te gaan. Ik vertrek alleen. Met de bijna-zekerheid dat hier niets over zal blijven dat ook maar iets met me te maken had. Het is mijn hele verleden hier, dat vernietigd wordt en ik zal voor niemand meer bestaan, omdat er niemand meer is die zich mijn bestaan nog voor kan stellen.

Zelf zou ik ook vernietigd moeten worden. Omdat ik erbij hoor. Omdat ik deel uitmaak van hun wereld, van hun beschaving, van dit verleden, van dit collectief zelfmoordplegende deel van de mensheid. Ik weet te ontsnappen zonder dat ik er het recht toe heb. In wezen ben ik een deserteur, maar ik doe niet anders dan een vaste lijn volgen: uiteindelijk heb ik me altijd overal aan onttrokken, altijd overal buiten geleefd, nooit werkelijk ergens aan deelgenomen.

Het is vol geworden. De ruimte begint hoe langer hoe meer op een opvangstcentrum voor vluchtelingen te lijken. Twee mensen, een oude man en een oude vrouw, lopen onophoudelijk langs mijn tafeltje heen en weer, ernstig en zwijgzaam. Een paar tafeltjes verder is een groep Afrikanen neergestreken. Het zouden Mangdwali's kunnen zijn. Ik zou me bij hen kunnen voegen. Ze zouden me hartelijk ontvangen, hun verbazing nauwelijks laten merken. Maar die verbazing zou er zijn, onmiskenbaar, omdat ik niet bij hen hoor. Ik ben een vreemde voor hen en zal altijd een vreemde blijven, zelfs voor mijn beste kennissen in Lumumbaville. Zoals ik ook hier een vreemde geworden ben: vrijwillig, opzettelijk. Mijn komst hier heeft het alleen maar bevestigd. Hier hoorde ik thuis, maar ik wilde het niet. En als ook dit verdwijnt zal ik helemaal nergens meer bij horen. Vanaf nu zal mijn eenzaamheid in Lumumbaville erger zijn dan ooit tevoren. Vroeger had ik, al was het onbewust, toch altijd nog het idee dat ik terug kon. Nu is ook die weg afgesloten.

De zon begint onder te gaan. De lucht is bleekblauw, bijna wit, de silhouetten van vliegtuigen, gebouwen en radarinstallaties zijn paarsachtig en bijna doorschijnend. De lucht staat naar vriezen. Ergens, enkele honderden kilometers van hier, wordt op dit ogenblik gevochten. Tanks rukken op over de hardbevoren grond, granaten spatten uiteen, huizen branden weg in één grote snelle, laaiende vlam, maar het is duidelijk dat dit nog maar een begin is. Ergens, verder weg nog, zijn mannen in vlekkeloze uniformen en met gladgeschoren, ernstige, verbeterd gezichten bezig, op wetenschappelijke en uiterst exacte wijze de totale vernietiging van dit halfrend voor te bereiden. Als ik hier zou blijven, zou ik deel hebben aan de collectieve dood. In Lumumbaville zal ik alleen sterven. De collectieve dood jaagt me minder angst aan dan de eenzame dood, dan het ouder worden zelfs, het nog ouder worden. Van-

af nu is mijn leven nog zinlozer dan het gisteren was. Vegeteren in een vreemde omgeving, dat is alles wat me overblijft, nu zelfs de achtergrond wegvalt. Aan zelfmoord denk ik niet. Ik heb er de moed niet toe. Bovendien ben ik te nieuwsgierig naar wat er verder komen zal. Voor mij is het leven als een krantefeuilleton die ik vrijblijvend lees: iedere dag een nieuwe aflevering. Dat is de enige zin die er nog aan overgebleven is, het bevredigen van mijn nieuwsgierigheid. Maar dan komt uiteindelijk toch dat waar ik het meest bang voor ben, de eenzame dood, en daar ben ik helemaal niet nieuwsgierig naar. Ik kan nog terug, ik kan nog kiezen . . .

'Attention s'il vous plaît, le retard du vol MA-405 à Lumumbaville a été moins important qu'il ne l'était prévu. L'avion partira dans quinze minutes. Les passagers pour Lumumbaville sont priés de se rendre au lieu de départ numéro B-23. Attention s'il vous plaît, les passagers pour Lumumbaville sont priés de se rendre au numéro B-23. L'avion partira dans quinze minutes. Merci'.

Ik sta op en neem mijn handbagage op. De bontjas laat ik over de stoel hangen, ik zal hem niet meer nodig hebben. Twaalf mensen, allen Afrikanen, lopen voor me uit naar de rolband. Als ik bijna bij de uitgang van de wachtruimte ben hoor ik hollende voetstappen achter me aan. Ik hoef niet om te kijken, ik weet al dat het een employé is met mijn bontjas over zijn arm.

'Meneer', zegt hij, 'u hebt . . .'

'Hou hem maar', zeg ik, en ik loop verder.

Het vliegtuig heeft televisie aan boord, maar om de een of andere reden functioneren de toestellen niet. Ook de binnenverlichting is nog niet ontstoken, terwijl het toch al te schemerig is om nog te lezen. Op een afstand van enkele honderden meters en op bijna gelijke hoogte, vaag zichtbaar in de snel donker wordende hemel, alleen de vleugeltippen soms even opblikkerend in het laatste licht van de zon, vliegt een formatie straaljagers voorbij. De condensstrepen verspreiden zich tot een reusachtige vlag van brede witte en blauwe banen, die door de wind langzaam in onze richting gedreven wordt.

Er zou iets kunnen gebeuren. Ook voor de dood in een vliegtuig ben ik nauwelijks bang, omdat het ook een collectieve dood is. Altijd als ik in een vliegtuig zit, probeer ik me voor

te stellen hoe het zijn zou als er iets mis zou gaan. Ik heb er een immense nieuwsgierigheid naar, bijna een morbide verlangen. Hoe zou ik me gedragen, daar gaat het om. Zou ik in paniek uitbreken, bang worden, trillen, schreeuwen, een hese stem krijgen, uitwendig kalm blijven, plotseling weer gaan bidden, of vloeken, huilen, of zelfs inwendig kalm blijven en nieuwsgierig kijken naar wat er allemaal gebeurt, naar de vlammen die uit de motor slaan, naar het personeel dat zichtbaar moeite doet om zich te bedwingen en instructies uitdeelt en de passagiers tracht te kalmeren, de plotselinge schokken van het toestel ondergaan, het snelle dalen, mijn maag en mijn darmen die naar boven komen en een enorme holte achterlaten in mijn buik, dan mijn hoofd tussen mijn armen en wachten op de schok, de knal, de vlammen, de onherroepelijke dood, met misschien toch op het laatste moment nog iets van die berusting, van dat rustige weten dat het nu zover is, dat er nu echt helemaal niets meer aan te doen is, zoals toen ik voor de derde maal onderging, met wijd open ogen en open mond nog van het schreeuwen en al dat grijsgroene water boven me zag en ik me in godsnaam maar overgaf en alles zwart zag worden? Of zou ik tot op het laatste moment hardnekkig weigeren in mijn eigen dood te geloven, koppig blijven aannemen dat ik de enige overlevende zou zijn en me zorgen maken over mijn verbrande bagage? Ik weet zeker dat er ook nu weer niets gebeuren zal.

De lichten zijn aangegaan. Ik pak een krant en steek een sigaret op. De stewardess, mooi, glanzend zwart in lichtpaars uniform, komt rond met het avondeten. Ik voel me al bijna weer thuis.

Het oponthoud in Parijs en in Algiers heeft urenlang geduurd. Op alle Franse vliegvelden landen onafgebroken militaire transporttoestellen. Bijna twee uur lang hebben we boven Parijs gecirkeld, de stad als een bewegende, uitvloeiende lichtvlek onder ons. Toen kwam het wachten tot we opnieuw op konden stijgen, het eten van het door Mangdwali Air aangeboden souper, het proberen te slapen in een ongemakkelijke stoel terwijl langs de ramen buiten onophoudelijk de pas gelande Amerikaanse troepen voorbij marcheerden. Toen we weer opstegen was het vliegtuig bijna vol: lange, zwiggende Afrikanen, gezinnen met uitgeputte, huilende kinderen.

Het begint al licht te worden als we boven de zuidelijke woestijn vliegen. Geel, bruin, grijs en rood met alle nuances daarvan, de grillige, donkerder lijnen van de wadi's, hier en daar een plek groen. Ik herken het Nguma-meer, een groot blauw ovaal met onderbroken witte randen, de hotels en flatgebouwen. Herkenning, het prettige gevoel weer thuis te komen, ook al ben ik er een vreemde.

De felle ochtendzon op het vliegveld van Lumumbaville vormt een hel contrast met de donkere noodlotssfeer van het noorden. Hier vriendelijke, breedlachende gezichten, maar ook de paniek van de blanken, die zich voor de balies verdringen om nog op het laatste moment een passage naar Europa te boeken en zo een volkomen denkbeeldige dood ontvluchten om een veel zekerder en reëler dood tegemoet te gaan.

Ook hier is niemand om me af te halen, maar ik vind het niet erg. Om een onverklaarbare reden voel ik me jong en licht en vrolijk en verbazend opgelucht, alsof ik na een reeks van slapeloze nachten eindelijk weer eens een goede nachtrust gehad heb. Een nachtmerrie is voorbij. Ik neem een ochtendblad van een van de stapels die bij de ingang liggen en loop de korte afstand naar de helistandplaats. Het is negen uur dertig. De thermometer op de gevel van het heligebouw wijst 29 graden in de schaduw. Heerlijk. Ik haal diep adem. Er is een immense ruimte om me heen, vol krachtig zonlicht en felle kleuren en contrasten en geuren van bloemen en opspuitend water en heldere geluiden. Ik geeuw en rek me uit en in de schrill fluitende heli begin ik de krant te lezen:

'HET VOLK VAN ZUID-AFRIKA VERBREEKT ZIJN KETENEN.
De jaren-, eeuwenlang onderdrukte razernij is eindelijk losgebarsten en de Afrikanen hebben naar het enige wapen gegrepen dat hun nog overbleef: GEWELD. Nadat de blanke regering de voornaamste leiders van de algemene staking had laten executeren zijn overal in het land politiebureaus en wapendepots overvallen, zonder dat de van haat dronken geworden aanvallers zich bekommerden om het grote aantal doden dat ze daarbij verloren. Daarna is het geweld pas goed losgebarsten. Op verschillende plaatsen zijn sterke guerrillagroepen gevormd die een dikwijls succesvolle strijd tegen de regeringstroepen begonnen zijn. Maar op vele plaatsen, vooral in de steden, is de zaak ook gedeeltelijk uit de

hand gelopen en begint het geweld andere, zinlozer vormen aan te nemen. Hele stadswijken zijn in brand gestoken, duizenden blanken zijn, op straat en in hun huizen, door woedende Afrikanen afgeslacht, vrouwen verkracht, scholen en internaten overvallen en uitgemoord. Zowel de leiding van de opstand als de blanke regering hebben in grote delen van het land de controle over de mensen geheel verloren. Onder de blanken is een waanzinnige paniek uitgebroken, ze vermoorden elkaar om nog een plaats in boot of vliegtuig te krijgen. Het geweld is vrijwel gelijktijdig uitgebroken in het aangrenzende Rhodesië, en onder de blanken in andere Afrikaanse landen, die niets met deze kwestie te maken hebben, is eveneens een angstpsychose ontstaan . . .'

Het nieuws over Europa, dat zo ver weg ligt en dus minder belangrijk is, vind ik pas op de binnenpagina's. De opstand in de DDR blijkt zich nog steeds uit te breiden. In West-Duitsland worden de gigantische demonstraties voortgezet, waaraan niet alleen de grote NPD, maar ook alle kleinere partijen deelnemen. De algemene eis is: HELFT UNSRE BRÜDER IM OSTEN! Steeds belangrijker contingenten Westduitse vrijwilligers trekken de zonegrens over. Het Oostduitse leger blijkt voor een deel onbetrouwbaar te zijn. Velen weigeren op hun landgenoten te schieten en sommigen lopen over. De ineenstorting van de DDR lijkt een kwestie van dagen of uren. Het Russische leger is nog altijd niet bij de gevechten betrokken geraakt, maar alles wijst erop dat het militaire ingrijpen niet lang kan uitblijven. De Sovjetunie kan een ineenstorting van de DDR natuurlijk onmogelijk toestaan. Grote troepenverplaatsingen vinden plaats in de omgeving van de Oostduitse grenzen met Polen en Tsjechoslowakije. Ook de Amerikanen zijn nog niet bij de gevechten betrokken geraakt, maar door de lucht worden voortdurend nieuwe eenheden uit de Verenigde Staten aangevoerd. West-Berlijn verkeert in staat van alarm. In de huidige omstandigheden is het handhaven van een dergelijke vijandelijke enclave voor de Russen natuurlijk een strategische onmogelijkheid. Ieder ogenblik wordt dan ook een ultimatum of een onverwachte aanval verwacht.

Dit alles heeft zich in de laatste vierentwintig uur afgespeeld. Intussen is de heli geland en heb ik mijn koffer in ontvangst genomen. In de ondergrondse parkeergarage staat mijn auto te wachten alsof er helemaal niets gebeurd is.

12

Ik ben weer thuis. Ik heb warmte om me heen. Wel geen menselijke, maar dan toch in elk geval klimatologische warmte. En licht en lucht en ruimte. Vooral ruimte, zelfs in de stad. Het Plein van de Absolute Vrijheid heeft een middellijn van een halve kilometer. De Laan van de Volledige Participatie is honderdtwintig meter breed en drie kilometer lang. Mijn appartement is zo ruim als een tennisbaan. En overal om me heen is rust en redelijkheid.

Ik ben weer opgenomen in de gewone gang van het leven, diezelfde sleur die ik me eigen gemaakt heb en die na tien jaar mijn verveling en rusteloosheid begon op te wekken. Het ontbijt 's morgens op een kunstmatig gekoeld terras, al etend het ochtendblad doornemen of een boek lezen, een eind wandelen of rijden, lunchen, middagdutje doen, douche nemen, lezen, op het balkon zitten en over de stad uitkijken, weer eten, borrel drinken, slapen. De nachtmerrie van mijn korte verblijf in Holland lijkt eeuwen achter me te liggen, hoewel het pas een paar dagen geleden was. De oorlog is oneindig ver, ik heb er niets meer mee te maken. Deze weldadige rust doet me goed. Ik kan merken dat ik oud geworden ben. Het drukke, jachtige, chaotische, gespannen leven in Europa zou ik, ook al is het zonder oorlogspsychose, niet lang meer vol hebben kunnen houden.

Ik heb niets meer te doen, nu minder nog dan het weinige dat ik me tot taak gesteld had. Vn en Unesco hebben voorlopig alle zin verloren, niemand wacht meer op mijn jaarlijkse rapport. Het boek waarmee ik bezig was heeft nu helemaal geen enkel nut meer. Ik heb het manuscript diep weggeborgen, zodat ik er zelfs niet meer naar hoef te kijken. Ook heb ik alle gedachten die me zouden kunnen hinderen van me afgezet, een kunst die ik me langzamerhand eigen gemaakt heb. Ik denk niet meer aan M., kinderen, vrienden. Zodra er iets in

die richting opkomt wordt het onmiddellijk de kop ingedrukt. Ik heb altijd al het vermogen gehad om me voor kwellende gedachten, die meestal uit een kwaad geweten voortkwamen, hermetisch af te sluiten. Ik ben alleen en ik vind het niet erg meer. Na mijn reis heb ik geen enkele behoefte meer aan mensen, geen enkel verlangen om met wie ook te praten. Ik wil alleen zijn. De eenzaamheid jaagt me geen angst meer aan. In de rust waarin ik nu leef voel ik me bijna gelukkig.

Alleen 's avonds, dan word ik onweerstaanbaar naar de televisiewand getrokken. Ik ga zo dicht mogelijk vooraan zitten, om volledig in de gebeurtenissen opgenomen te worden, en vergeet alles om me heen.

Eerst verschijnt het zwarte gezicht van de commentator vele malen levensgroot op de zilverkleurige wand.

'De toestand in Zuid-Afrika en Rhodesië', kondigt hij aan. 'Nog altijd is het juiste aantal slachtoffers niet bekend. Men spreekt over enkele tienduizenden doden onder de blanken en een bijna even groot aantal onder de gekleurde bevolking. De toestand is volkomen chaotisch. Het zinloze moorden begint langzamerhand wel wat af te nemen, wat weer gunstige gevolgen heeft voor de guerrillastrijd. De opstandelingenleiders keuren de tegen blanke vrouwen en kinderen begane excessen af, niet alleen om de morele kant ervan, maar ook omdat ze de aandacht van de guerrilla-oorlog afleiden en er onmisbare krachten aan onttrekken. Dergelijke excessen zijn overigens, als je de al eeuwenlang opgekropte woede en de sinds eeuwen ondergane vernederingen in aanmerking neemt, wel begrijpelijk. Ze hebben trouwens ook een gunstige uitwerking gehad, namelijk de fantastische, panische schrik onder de blanke bevolking, die misschien wel een van de beslissende factoren zal blijken te zijn voor de afloop van de oorlog. Veel blanken zien in dat ze voor een bij voorbaat verloren zaak vechten en nog steeds verlaten tienduizenden met achterlating van al hun bezittingen het land. Hoewel de blanke regering vliegtuigen, zware tanks en artillerie ingezet heeft, hebben de vrijheidsstrijders al grote delen van het platteland vast in handen. In de bevrijde gebieden begint zich een zekere orde af te tekenen. Er gaan geruchten dat . . .'

Ik geef en probeer mijn ogen open te houden. De laatste tijd krijg ik hoe langer hoe vroeger slaap, het is bijna veront-rustend. Zelfs sterke koffie helpt niet meer. Pas als de beelden

komen word ik weer helemaal wakker. Hoewel ik soms de indruk heb, meer te zien dan wat de televisie geeft...

'... wat de toekomst voor Zuid-Afrika zal zijn. Het is best mogelijk dat het op een langdurige guerrilla-oorlog uitloopt. Maar het kan ook zijn dat er zich een plotselinge spectaculaire wending voordoet. Hoe dan ook, er is enorm veel verwoest in het land en... toekomstige Bantoeregering... land... opbouwen... nieuwe welvaart... hulp bieden waar... We gaan nu beginnen... met levensgevaar gemaakte opnamen'.

Ik schrik op, sper mijn ogen open. De gloed van brandende huizen laait op. Trottoirtegels vol glasscherven, omvergegooides auto's, brandende wagens en autobussen, stukgeslagen meubilair, een ouderwets ledikant midden op straat, lijken: twee negers in haveloze kleren liggen in een vreemde geknakte houding half over de trottoirband heen. In een zijstraat hurken blanke soldaten achter een machinegeweer. Het beeld begint nu hevig te schokken en te trillen, komt weer tot kalmte. Nu is er een heel andere stadswijk, ruime straten, lage, brede huizen met voortuinen, maar opnieuw glasscherven op straat, kapot meubilair, uitgebrande en nog rokende auto's. Drie Bantoes komen uit een voortuin, ze slepen een gillend meisje aan de blonde haren achter zich aan. De camera wendt zich discreet af, richt zich op een lantaarnpaal, waaraan drie negerliken langzaam ronddraaien. De terreur is wederzijds. Over naar een vliegveld. Mensen hollen over het platform, verdringen zich op de vliegtuigtrap, proberen zich met drie, vier, vijf tegelijk naar binnen te wringen. Militairen doen pogingen orde te scheppen in de chaos, duwen mannen terug, laten vrouwen, kinderen en grijsaards voorgaan.

'Gisteren is een vliegtuig neergestort wegens te zware belasting', verklaart de stem van de commentator. 'Er zaten meer dan driehonderd mensen in, terwijl er maar voor honderdtachtig plaats was. Het kwam met moeite van de startbaan los en stortte drie kilometer verder in zee'.

In de verte zijn de branden van de stad te zien, grijze en bruine rookwolken die langzaam omhoogstijgen in de blauwe lucht. Meer naar rechts klimmen drie reusachtige zwarte wolken op, aan de onderzijde verlicht door een donkerrode gloed.

'Daar zijn de havens', zegt de commentator. 'De vrijheidstrijders hebben ook de benzine-opslagplaatsen in brand gestoken'.

Zes kleine pantserwagens rijden het vliegveld op, gaan in de richting van de startbanen en verspreiden zich in alle richtingen. In de verte klinkt een licht geratel. Mitrailleurvuur. Terug naar de stad. Overal langs de weg zijn militaire wachtposten, soldaten werpen haastig geïmproviseerde versterkingen op. Ze zijn nerveus en bang. Op iedere kleurling wordt geschoten. Een plein met bomen en lage huizen en een klein plantsoen, ergens in een buitenwijk. In het gras tussen de struiken liggen een stuk of tien naakte lijken van vrouwen, de kledingstukken nog om hen heen verspreid, bloedspatten op de bladeren en de bloemen van de heesters. Heli's hangen boven de straten van een negerwijk. Een voor een vallen de kleine zwarte bommen naar beneden. De ontploffingen klinken onwezenlijk zacht, als de onschuldige plofjes van een speelgoedkanon. Dan laait de vlam op.

Het beeld verdwijnt. Maar als ik mijn ogen sluit zie ik het beeld nog voor me van de drie mannen die het blonde meisje uit de voortuin sleepten. Ik ben een van de drie. Ik heb dit nooit gewild. Soms heb ik ervan gedroomd, maar ik heb het nooit werkelijk gewild, ik zweer het je. Ik heb helemaal geen behoefte aan blanke meisjes, ik hou niet eens van ze, ze trekken me niet aan. Als ik er soms van droomde, kwam het alleen maar omdat ze voor mij verboden waren en het een obsessie werd. Dit was de bedoeling niet, ik heb dit niet willen doen, ik ben niet primitief. Maar ik weet dat ik het weer zal doen als ik de kans krijg. Ik geloof dat ik gek was op het moment. Het was als een koorts. Ik kon er geen weerstand aan bieden. Dat krankzinnige lawaai overal, het schieten, het knetteren, het kraken van kapotgeslagen meubels en het hysterische gillen van de vrouwen, iedereen deed eraan mee, ik wilde niet, maar het ging automatisch. Die vrouwen met hun koude arrogante gezichten, hun ongenaakbare grijze ogen, minachtende blikken, misprijzende lippen, ze vroegen erom vernietigd te worden. Maar deze was nog zo jong. Zestien misschien. Tot het laatste ogenblik was er nog iets in me dat zich verzette, maar ik schaamde me voor de anderen en toen ze begon te gillen verdween het laatste restje verzet. Haar gillen en haar weerloosheid wonden me mateloos op, ik wilde niets anders meer dan haar tot het uiterste vernederen. Maar toen ik me helemaal in haar leeggespoten had, kon ik wel kotsen van mezelf. Ik walgde en was misselijk van ellende. Ik lag daar op het

asfalt en zag het traliehek van de tuin en de planten en heesters achter dat hek en in de verte klonk geschreeuw en er werd geschoten en een kleine hond liep langs, zenuwachtig en niet wetend waar hij heen moest, en toen keek ik weer opzij en zag haar spartelende witte benen en de anderen die met haar bezig waren en nog meer jongens die erbij gekomen waren en hun beurt afwachtten en ik wilde opstaan en weglopen, maar voelde me helemaal slap van misselijkheid en ellende en toen begon ik woedend te worden, woedend omdat zij de oorzaak was van mijn walging, zij en al die anderen van haar soort, en toen de andere jongens met haar klaar waren en hun messen trokken, pakte ik ook mijn mes en kroop naar haar toe en ik was verbaasd dat het zo makkelijk ging en ik stak telkens weer en veegde het bloed weg dat in mijn gezicht spatte en ik voelde me opnieuw opgewonden worden en wilde haar weer verkrachten, maar toen merkte ik dat ze al dood was en dat ik alleen was en dat alle anderen weggehoud waren en ik beefde en trilde alsof ik koorts had en zonder dat ik het wilde masturbeerde ik en toen gooide ik het mes weg en liep naar het hek en ging er met mijn rug tegenaan zitten en probeerde een sigaret op te steken maar het ging niet want mijn vingers beefden te erg en ik liet het pakje sigaretten vallen en raapte het niet op en het was doodstil in de straat en het stonk naar brand en verschroeide rubber en ik durfde niet te kijken naar wat ik gedaan had . . .

Ik heb het zo warm dat het zweet me uitbreekt. Ik neem een slok van mijn bier. Het smaakt bitter, ik heb een walglijke smaak in mijn mond. Het zal mijn maag wel zijn, die al heel lang niet in orde is.

‘. . . en nog altijd’, zegt de commentator, ‘is in Europa naar het schijnt de grote oorlog nog niet uitgebroken. De spanning is onvoorstelbaar. Geen van de partijen durft het aan, een formele oorlog te beginnen. Aan beide zijden heerst de hoop, dat het in de laatste minuut misschien nog tot een schikking zal komen. Een schikking zou natuurlijk heel goed mogelijk zijn, als ze van beide kanten maar een beetje redelijk waren en van toegeven wilden weten. Oost-Duitsland ligt in de Russische invloedssfeer. De Amerikanen zouden er vermoedelijk geen enkel bezwaar tegen hebben dat de Russen een tegen het regime gerichte opstand neerslaan en de binnengedrongen West Duitsers teruggedrijven, als de kwestie West-Berlijn er

maar niet was. De Russen van hun kant kunnen een enclave als West-Berlijn in deze omstandigheden niet dulden. Maar voor de Amerikanen is West-Berlijn heilig. De Westduitsers zijn ook niet tot rede te brengen. De Bondsregering staat aan de ene kant onder een enorme druk van de bevolking die, opgehitst door de extreem-nationalisten, de Oostgebieden wil bevrijden en aan de andere kant van de westerse mogendheden, die een algemene oorlog willen voorkomen. De toestand in West-Duitsland is chaotisch, er schijnt wrijving te zijn tussen regering en legerleiders en het zou me niets verbazen als het vandaag of morgen tot een extreem-rechts-nationalistische staatsgreep zou komen, met stilzwijgende medewerking natuurlijk van de grootste partij, de NPD. Momenteel worden de in de DDR binnengedrongen Westduitse eenheden als "particuliere vrijwilligers" beschouwd, waarvan de regering zich officieel distantieert, maar het is voor ieder zinnig mens duidelijk dat... speciale instructies... gevonden documenten... het leger, vooral de hogere officieren... hoewel we natuurlijk... nee, ik geloof niet dat... en het is de vraag of de Verenigde Staten, die al zoveel moeilijkheden in eigen invloedssfeer hebben, Colombia, Venezuela, Brazilië, Mexico en zelfs een complete guerrilla in eigen land, zich een grote oorlog kunnen veroorloven... of ze zouden onmiddellijk van kernwapens... hun positie is zo zwak... hoop... toegeven bereid zijn. We gaan nu naar Helmstedt, waar het enige directe treffen plaatsvindt tussen Amerikanen en Russen, die zoals jullie weten na een zeer kort ultimatum de corridor naar West-Berlijn afgesloten hebben'.

Tanks verschijnen op de wand. Altijd weer dezelfde beelden van tanks, hoog en donkergrijs in de nevel, aangekoekte sneeuw en modder aan de rupsbanden, kleumende soldaten in lange grijze capes, in de verte het doffe bonken van granaten, een stuk betonweg vol gaten en scheuren, een scheefgezaakt voertuig in de berm, de linnen kap aan alle kanten doorboord. Nu komen drie straaljagers zeer laag overvliegen. Het geluid is oorverdovend, een hoog gierend en dan snel dalend gekrijs, zes kleine vlammen met zwarte punten schieten diagonaalsgewijs over de weg, een reeks korte, scherpe knallen volgt, die het bierglas op mijn tafel doen trillen. Overal is geluid. Een raket ontploft dichtbij, opvliegende aardkluiten en stukken beton vullen bijna de hele televisiewand, instinctief duik ik

in elkaar, voel de neiging onder de tafel te kruipen, maar weet me nog net te beheersen. De televisiecamera moet wel van een buitengewoon sterke telelens voorzien zijn. De knallen doen me pijn aan mijn trommelvlies. Ik kijk om me heen. Sommige mensen houden hun handen voor hun oren, enkelen staan op en lopen hoofdschuddend weg.

De tanks beginnen te rijden. Grote kluiten hardgeworden sneeuwmodder worden van de rupsbanden afgeslingerd. Close-up. Eén tank vult bijna de hele televisiewand. Het gezicht van een tanksoldaat, klein onder de grote helm, zwart beroet, vermoeid maar verbeterd, de onvermijdelijke stoppelbaard. Nooit veranderen de beelden van de oorlog. Een gewonde wordt weggedragen, slachtoffer van de pas ontplofte raketten. De televisiecamera wendt zich van de weg af. In het land opzij staat een huis te branden, kleine vlammen kruipen geluidloos langs het houtwerk omhoog. Achter het huis is een geschutstelling. Bomen, kale, zwarte, natte bomen, waar de smeltende sneeuw langzaam afdruipt. Wat verder in het land ligt een afgeschoten vliegtuig, één vleugel steekt vreemd recht omhoog, de andere is half verbrand, evenals de stukgescheurde romp waarop nog net de rode ster te zien is. Rondom het vliegtuig is in een wijde cirkel de sneeuw weggesmolten, de aarde eronder is zwart.

Een hand op mijn schouder doet me opschrikken alsof ik heel lang en diep geslapen heb. Het is Gamar.

'Kerel, hoe is het!' zegt hij. 'Ik hoorde dat je terug was. Waarom heb je me niet gebeld? We hebben nog altijd een etentje tegoed. Hoe gaat het?'

'Best', zeg ik. 'Kom er bij zitten'.

'Nee, ga mee naar de bar', zegt hij. 'Ik heb geen zin om naar die ellende te kijken'.

Ik sta op en volg hem.

'Hoe was de reis?'

'Uitstekend'.

'Ik had je niet terugverwacht'.

'Het heeft weinig gescheeld'.

Ik neem een nieuw glas bier. Hij drinkt whisky, steekt een lange sigaar op en biedt mij er ook een aan, maar ik weiger.

'Je gezondheid?' vraagt hij.

'Moet ik wel om denken, ja'.

'Ja', zegt hij, 'we hebben nog altijd een etentje tegoed. Dat

is een beetje mislukt de vorige keer. Jammer. Hoe was het daar?’

‘Ellendig. Blij dat ik weer terug ben’.

‘Ja, je hebt het wel slecht getroffen. Triest voor je. Je hebt nog familie daar, niet?’

Ik knik.

‘Waarom heb je ze niet over laten komen? Hier zijn ze veilig. Hier gebeurt niets’.

‘Ik heb het gevraagd, maar ze wilden niet’.

‘Misschien valt het nog wel mee’, zegt hij. ‘Officieel is er nog steeds geen oorlog. Niemand durft te beginnen. Zeker niet met atoomwapens’.

‘Zij zijn niet de enigen die kernwapens hebben. Iedereen heeft ze tegenwoordig’.

‘Nu ja’, zegt hij, ‘iedereen . . . iedereen . . . Hoe gaat het met je werk?’

‘Ik doe niets meer’.

‘Je ziet er slecht uit. Het verblijf daar heeft je geen goed gedaan’.

‘Ik weet het’.

Hij kijkt me aan.

‘Heb je het nieuws uit Zuid-Afrika gezien?’

‘Ja. Het verbaast me dat het niet veel eerder gebeurd is’.

‘De zachtmoedigheid van de negers daar was grenzeloos’, zegt hij. ‘Wij negers zijn bijna altijd te zachtmoedig, te gedwee, te gelaten en berustend. Logisch, als je eeuwenlang onderdrukt en als minderwaardig beschouwd bent. Maar op een gegeven moment, zie je, dan bereik je toch een grens. Dan worden we ons van onszelf bewust. Overal gebeurt dat. Overal. Jullie hebben te lang in onze gedweeheid geloofd. Jullie zijn dom. Ik bedoel jou niet, maar jullie blanken in het algemeen. Dom en koppig. Hardnekkig vasthouden aan een fictie. De fictie van jullie superioriteit. Al zijn jullie bedoelingen nog zo goed, die superioriteit van jullie is niet weg te branden. En zo ga je koppig door, tot de volledige zelfvernietiging erop volgt. Sorry, ik wilde je niet kwetsen, maar je weet geloof ik net zo goed als ik, dat het daar naar toe gaat. Het is nog maar een kwestie van jaren, van maanden misschien, en dan is het afgelopen met de blanke suprematie en de blanke superioriteit’.

‘En dan? Een gekleurde suprematie?’

Hij haalt zijn schouders op.

'Denk je niet dat iedere suprematie op den duur zichzelf vernietigt?' vraag ik.

'Kan zijn. Maar onze tijd duurt het wel uit. Die van jullie heeft ook een paar duizend jaar geduurd'.

Hij kijkt me opnieuw aan, met iets verwonderds in zijn blik. Dan vraagt hij:

'Met wie voel jij je eigenlijk solidair?'

'Ik voel me met niemand solidair. En zeker niet met de vermoorde "blankies" in Zuid-Afrika als je dat soms bedoelt'.

'Vreemd', zegt hij, 'wij voelen ons altijd solidair, ik bedoel met onze rasgenoten. Ik in elk geval. Wij is misschien wat te veel gezegd. Misschien is het ouderwets om je solidair te voelen. Ik weet het niet meer. Er is zoveel veranderd. Vooral hier. Ik kan het niet meer bijhouden, het gaat te snel. Soms denk ik . . . Luister je wel?'

'Ja, ja, natuurlijk'.

'Nou ja, het doet er ook niet toe. Ik klets maar wat. Je bent veranderd, vind ik, in die korte tijd dat je weg geweest bent. Er is iets in je veranderd, ik weet niet wat het is, iets, ik kan het niet definiëren, maar misschien verbeeld ik het me wel'.

'Ik weet het ook niet', zeg ik. 'Ik voel wel dat er iets veranderd is, maar ik weet niet wat het precies is. Misschien ben ik ouder geworden, ik bedoel ouder dan je normaal in zo'n korte tijd wordt, misschien is het dat alleen maar'.

'Misschien', zegt hij. 'Kom, ga mee. We worden hier maar sjagrijnig. Er is pas een nieuwe tent geopend in de Straat van het Wederzijds Begrip. Ga mee'.

Ik schud mijn hoofd.

'Nee', zeg ik. 'Ik ben moe. Een andere keer graag'.

'Goed, zoals je wilt. Bel me maar eens op. Tot ziens'.

Ik blijf nog even in de bar zitten. Als hij uit het gezicht verdwenen is, loop ik terug naar de televisiezaal. Het nieuws is allang afgelopen. Ze geven een experimenteel bewegingsspel, waar ik niets van begrijp. Ook voor mij gaat de ontwikkeling te snel, ik kan het niet meer bijhouden.

Ik kijk op mijn horloge. Het is drie uur in de nacht. Het enige geluid is een aanhoudend dreunen, dat ik niet thuis kan brengen. Plotseling herinner ik me weer wat ik gedroomd heb. Ik was in het oude huis op het eiland en zat er op de wc, met mijn

hoofd in mijn handen en mijn ogen dicht, volledig ontspannen. Er was niemand thuis. Toen begon het ontzagwekkende, dreunende geweld en ik wist dat het de Bom was. Ik voelde de vloer trillen en toen ik opkeek zag ik dat de betegelde wanden van de badkamer bewogen. Ik stond op en probeerde met uitgestrekte handen de muren tegen te houden. Het zware donderen hield aan, de deur sloeg open en een verschrikkelijke luchtstroom raasde door het kleine vertrek. Met enorme inspanning kon ik me staande houden. Wankelend en in diep gebogen houding optornend tegen de storm stapte ik naar buiten en kwam in een grote kamer die ik niet kende. De ramen klaptten open en de gordijnen fladderden spookachtig naar binnen. Er was een vreemd flakkerend bleek maar ontzettend hel licht, een soort maanlicht maar dan honderdduizendvoudig versterkt. Op de stoelen zaten bewegingloze mensen die ik niet kende, maar wel eens eerder gezien had. Ik realiseerde me dat het poppen waren en plotseling herinnerde ik me, dat ik ze heel lang geleden gezien had in een film over experimenten met de uitwerking van de kernbom. Dus toch. Ik keek naar de uitdrukkingloze gezichten, die grijs waren in het helle licht. Van hen had ik geen hulp te verwachten. Ik vroeg me af wat ik nu doen moest, probeerde me de instructies te herinneren die ik eens in een boekje gelezen had. Ik wist dat over twee seconden de vuurstorm zou komen en was zeer bang.

Het dreunen houdt aan en ik merk nu ook dat in de aangrenzende kamer het raam opengewaaid is. Langzaam dringt het tot me door dat het dreunen van de regen is. Het onweert en bliksemt ook. Ik sta op en loop naar de andere kamer. Als ik voor het raam sta, spatten lauwe regendruppels me in het gezicht. Het balkon en de stad flikkeren voortdurend hel op in het grijzige licht van de bliksem. De slagen klinken metaalachtig, alsof zakken met stenen leeggestort worden op een zinken golfdak, als onweer in een toneelstuk. De bui komt op een ongebruikelijke tijd. Ik ril, hoewel het warm is. Met mijn hele lichaam moet ik me tegen het raam aandrukken om het dicht te krijgen. Ik ga op de rand van het bed zitten. Ik ben bang. Niet voor het onweer, die tijd is lang voorbij. Maar er zijn andere dingen. Ik herinner me de droom. De geruchten over een atoomlanceerplaats op de maan. Een verdwaalde raket zou ook in Lumumbaville terecht kunnen komen. Maar ook dat is het niet waar ik bang voor ben. Ik ben bang voor me-

zelf. Voor iets vreemds en onbestemds dat in me is en dat er vroeger niet was of dat ik me nooit gerealiseerd had, iets in me dat veranderd is. Ik heb het gevoel alsof een abces, dat in me is, op begint te zwellen en naar buiten wil barsten, terwijl ik tegelijkertijd van buitenaf door iets ingeklemd word tot ik bijna stik. Ik zou diep en rustig adem willen halen, maar het gaat niet. Mijn adem gaat snel en hortend en pijnlijk en het ademen kost me een immense moeite. Ik pak een boek en probeer te lezen. Ik ben te bang om weer in te slapen.

13

Hoewel ik me ziek en ellendig voel en een knagende pijn afwisselend in mijn borst en rug woelt en zelfs een dubbele dosis pillen geen effect meer heeft, hoewel ik de hele dag op bed gelegen heb en niets heb gegeten dan twee droge kaakjes, waar ik een misselijk gevoel en een zure smaak in mijn mond van overgehouden heb, hoewel de angst ziek te worden en misschien op een naargeestige, miserabele manier dood te gaan me de strot dichtknijpt, hoewel ik weet wat me te wachten staat en dat ik de kwellings bijna niet verdragen kan, ben ik toch naar de televisiezaal gegaan.

Er is een nieuwe commentator, jonger dan de vorige, twintig misschien, een langwerpige, smal, donkerbruin gezicht met een minuscule snorretje en een zwart puntbaardje, en tanden die veel te groot lijken voor zijn kleine mond die, lijkt het wel, niet helemaal dicht kan.

'Ik heb vanavond verdomd goed nieuws, mensen', zegt hij. 'Wat er nog van de blanke regering in Zuid-Afrika en Rhodesië over is, heeft aangeboden onderhandelingen te beginnen met de vrijheidsstrijders. De massale militaire hulp die de omliggende landen aan de opstandelingen geleverd hebben, heeft waarschijnlijk de doorslag gegeven. De blanken hebben al hun arrogantie en superioriteitsgevoel verloren en het ziet er naar uit dat ze bereid zijn om op vrijwel alle punten toe te geven. Wij zelf hebben een luchtbrug geopend en sturen gigantische hoeveelheden voedsel en medicijnen. Maar mensen kunnen ze daar ook gebruiken. Artsen, verplegers, ingenieurs, enfin, iedereen die denkt dat hij ook een beetje mee kan helpen om dat land daar op te bouwen, kan zich opgeven bij het Comité

Hulp aan de Verenigde Bantoerepubliek, Laan van de Vrije Liefde nummer 319. Er wordt vrijwel niet meer gevochten.

'Uit Europa komen heel wat minder optimistische berichten. Niets schijnt daar de grote oorlog nog tegen te kunnen houden. Russische troepen hebben na een ultimatum en een kort gevecht West-Berlijn bezet. Westelijke legereenheden zijn daarop door de Russische versperringen bij Helmstedt heen gebroken en rukken op in de richting van Berlijn. De Russen hebben verklaard dat de bezetting van West-Berlijn slechts tijdelijk is, d.w.z. zolang de noodtoestand duurt. De Amerikaanse president heeft in een rede aan het Amerikaanse volk verklaard dat het er alleen maar om gaat, de toestand quo ante te herstellen. Maar intussen doen ze ook zijwaartse uitvallen om de corridor naar Berlijn te verbreden en afsnijding onmogelijk te maken. Van hun kant natuurlijk wel verklaarbaar. Ik weet niet veel van militaire strategie af, het is een wetenschap die me nooit erg geïnteresseerd heeft, maar ik begrijp wel dat zo'n lange, smalle weg door vijandelijk gebied onhoudbaar is. De Russen schijnen dit nu volgens de laatste berichten die ik net doorgeseind krijg weer beantwoord te hebben met een omvangrijk tegenoffensief langs de hele zonegrens, die ze op enkele punten overschreden hebben. De militaire ontwikkeling gaat dus zo snel, dat een politiek vergelijk al vrijwel onmogelijk geworden is. Formeel staan de Russen in hun recht, want ze beroepen zich op het viermogendhedenverdrag van 1945, dat hen het recht geeft in te grijpen wanneer Duitsland zich agressief zou tonen. Die agressiviteit valt moeilijk te ontkennen: het hele volk schreeuwt om herovering van de oostelijke gebieden en er zijn er zelfs die de Elzas terug willen, en de Westduitse vrijwilligerseenheden die de DDR binnengedrongen zijn liegen er ook niet om.

'Dit is nu een staaltje van het pure nationalisme uit voorbije eeuwen, dat in de krankzinnige blanke wereld blijkbaar nog de overhand heeft. Wij kunnen zoiets gewoon niet begrijpen, omdat deze mentaliteit zo heel anders is. Ik geef toe dat er ook in Afrika nog genoeg voorbeelden van nationalisme te vinden zijn, maar dat zijn dan ook louter de restanten van de koloniale invloed. Enfin, miljoenen mensen daar op het noordelijk halfrond zijn bereid om te sterven voor abstracte, nietszeggende begrippen, lege woorden en holle leuzen, voor Vaderland, Godsdienst, ideologieën en ficties, eeuwenoude en sinds lang

overleefde tradities en conventies en niet te vergeten de Geestelijke Waarden waar ze in die landen altijd zo de mond vol over hebben. Denk je dat eens in: als dit doorzet zullen er tientallen miljoenen doden vallen alleen uit wederzijdse koppigheid, onredelijkheid, prestige-overwegingen, leugens en hypocrisie. Onvoorstelbaar. Sorry, mensen, ik geloof dat ik weer te veel aan het praten ben, jullie willen ook wat zien. Ik heb hier een paar life-reportages van de Russische en Amerikaanse troepencontingenten die elkaar over de wegen van Oost- en Westduitsland tegemoet trekken'.

Het houdt niet op met regenen. De druppels kletteren voortdurend op het zeildoek, dat klappert in de rijwind. De banden slissen over de dunne waterlaag van het beton. Ik zit het dichtst bij de open achterzijde van de laadbak, mijn geweer tussen mijn knieën geklemd. Het grijze, glimmende wegdek glijdt razendsnel onder me langs, iets minder snel gaat de wegberm met de restanten van sneeuwhoppen, dan aan weerszijden de zwart en wit gevlekte akkers, hekken en hier en daar een stille boerderij, nog verder weg de lichtgrijze heuvels. De modder spat hoog op tegen de voorzijde van de truck die achter ons rijdt; ik zie de door het stromende water vervormde gezichten van de bestuurder en de bijrijder achter de regelmatig heen en weer bewegende ruitenwissers, als eigenaardig gevormde vissen in een aquarium. Het dreunen van de motor maakt me slaperig, maar ik sper mijn ogen wijd open, ik wil ieder moment hiervan ondergaan, alle gruwel en ellende van ieder moment dat voorbijgaat. Het is stil in de donkere ruimte onder de canvas kap. De meesten zijn in slaap gevallen en er wordt allang niet meer gezongen. In het begin van de middag zette iemand nog wel eens een lied in, aarzelend gevolgd door enkele anderen en als het erg populair was door de hele troep. Maar ze hebben alles al twee keer gezongen, ze weten niets meer. Ik was de enige die niet meezong. Ik zing nooit mee, ik kan het niet.

Het zou verstandiger zijn om te slapen. Best mogelijk dat er vannacht niet veel van komen zal. Over een paar uur is het misschien al zo ver, dan zitten we er middenin.

De bestuurder schakelt over naar een lagere versnelling, we klimmen een helling op. Hoge zwarte bomen aan weerszijden van de weg, enkele huizen, het begin van een dorp of kleine

stad. We komen door een smalle bochtige straat, het geluid slaat hoog tegen de huizen op. Er zijn maar weinig mensen buiten. Hier en daar is een levensmiddelenwinkel met een rijtje vrouwen ervoor, triest wachtend onder felgekleurde paraplu's. Resten van sneeuwhopen langs de trottoirs, een vergeten kindersleetje. Enkele kinderen, die een tijdje naast ons blijven hollen en er dan geen zin meer in hebben.

Sommigen zijn wakker geworden door de verandering van het motorgeluid. Iemand geeuwt.

'Waar zijn we nu?'

'Weet ik het. Ik kan niets zien. Hé, makker, waar zijn we?'

'Ik weet het niet. Een of ander rotdorp. Er zit geen naamplaatje op'.

De man tegenover me geeuwt, rekt zich uit en buigt zich naar buiten. Ik ga verzitten maar het helpt niet. Mijn billen doen pijn van de harde ijzeren bank, mijn hele lichaam is stijf en mijn rechterbeen slaapt door de aanhoudende trilling van de wagen. Ik klem allebei mijn handen om de dunne stalen loop van mijn geweer. Dit is geen oefening, geen manoeuvre. Ik ben bang en tegelijkertijd nieuwsgierig, ik wou dat tenminste het eerste moment voorbij was. Het eerste ogenblik moet het ergste zijn.

Het dorp ligt weer ver achter ons. We zijn aan de kant van de weg gestopt. De hele kolonne staat stil. Niemand mag uitstappen, niemand weet waarom we stilstaan. Ik buig me naar buiten, kijk om de hoek van de wagen heen. Voor ons is de donkergrijze rij transportwagens even onafzienbaar als achter ons. Het regent maar door, een beetje zachter nu, lijkt het wel, bijna motregen. Soms komt knetterend een motorrijder langs of een jeep met officieren, diep weggedoken in hun glimmende camouflagecapen. In de wagen hangt een sterke geur, een mengsel van benzine, zweet, slecht gewassen ondergoed, olie, staal, regen, gummi, tabak. Ik houd niet van mensen om me heen, het maakt me misselijk; vanaf nu zal ik gedwongen zijn voortdurend in een compacte mensengemeenschap te leven, solidair te zijn, mee te doen, maar ik kan het niet. Ze weten dat ik het niet kan en ik merk dat ze me niet mogen, dat ze me buitensluiten.

Ze zijn stil nu, niemand praat, het is alsof ze toch allemaal onder de indruk zijn, nu we dichterbij komen. Zo nu en dan klinkt een hartgrondige, lang aangehouden geeuw. Het don-

deren, als het gerommel van een naderend onweer, klinkt nu heel duidelijk, soms gaat een trilling door de wagen en vibren de metalen onderdelen. Ik buig me opnieuw naar buiten, kijk langs de in de regen glimmende wagens en kanonnen en langs de weg, die een flauwe bocht maakt. Aan de horizon lichten gele en oranje-achtige flitsen op in de donkergrijze lucht. Ergens is brand, de bruinachtige rook is nauwelijks donkerder dan de wolken.

‘Wat zie je?’ vraagt de man naast me.

‘Niets’.

‘O’.

‘’t Is goed dat het zulk pokkenweer is’, zegt iemand. ‘Dan vliegen ze tenminste niet’.

‘Ze vliegen toch wel. Onder de wolken door’.

‘Veel te link, zo laag’.

‘Hoe lang staan we nu al?’

‘Weet ik het’.

Misschien blijven we staan. Je weet het nooit. Ze laten je uren, dagenlang stilstaan zonder dat je ooit te weten komt waarom en hoe lang nog. Je ondergaat maar, dat is het enige wat je te doen staat.

‘Moet je een stuk chocolade?’

‘Nee, dank je’.

Ergens worden bevelen geschreeuwd. Motoren slaan aan, we komen heel langzaam in beweging, zonder werkelijk vaart te krijgen, stoppen opnieuw. Plotseling begint een machinegeweer te ratelen. Ik kijk naar buiten. Twee, drie, vier grote zwarte schaduwen schieten laag over ons heen, het gaat te snel om ze duidelijk te kunnen zien. Ik duik instinctief in elkaar. Nu pas komt het geraas van de straalmotoren en onmiddellijk daarna het scherpe knallen van de raketten en de lichtflitsen. Het geluid galmt nog na in mijn oren, dan is het stil.

Iemand schreeuwt: ‘Liggen, jongens, liggen. Ze komen terug!’

‘Nee, eruit! Springen!’

Ik reageer te laat. Drie, vier, zes jongens dringen langs me heen, springen omlaag, rennen de berm in. Ik wil opstaan maar op hetzelfde ogenblik is het geluid er weer, de knal verdooft me, de hele wagen maakt een schuiver en kantelt langzaam om. Lichamen, kisten en plunjezakken rollen over me heen, het is even heel donker en warm, dan kom ik in de zachte

sneeuwmodder van de berm terecht. Mijn geweer is verdwenen, ik heb niets in mijn handen, beweeg ze tastend om me heen in de ijskoude brei. Het duurt even voor ik op durf te kijken. Er is geen lawaai meer, ik voel geen pijn. Vlak voor me is het natte asfalt, mijn geweer ligt drie meter van me af, de wagen is half in een sloot gekanteld, maar heel. Twee jongens kruipen eronderuit. Ik kijk links van me en rechts van me. De kolonne zet zich langzaam in beweging, de grote wagens rijden moeizaam om de wrakstukken van de uit elkaar gespatte transportauto's heen. Twee wagens branden, trage donkerrode vlammen en dikke zwarte rookwolken stijgen op uit de motoren, de banden, de canvas kap. Hier en daar hollen soldaten de langzaam rijdende wagens achterna, klauteren ergens naar boven, geholpen door hun kameraden. Ik voel geen pijn, ik heb niets gebroken, niets gekneusd zelfs. Ik zou ook op moeten staan en naar de langsrijdende auto's hollen, me omhoog laten trekken door helpende handen, maar ik lig hier zo heerlijk rustig in de zachte modder. Ik wil hier blijven liggen. Ik doe niet meer mee, ik heb er geen zin meer in. Nog altijd rijden ze langs, tanks nu en pantserwagens, jeeps met officieren, opnieuw transportwagens. Ze zien me niet liggen en als ze me wel zien, denken ze dat ik dood ben. Smeltwater dringt door mijn kleren heen tot op mijn blote lijf. Het hindert niet. Ik denk dat ik maar eens een dutje ga doen.

Nu loop ik langs de koffieplantage. De zon brandt op het asfalt van de weg en we proberen zoveel mogelijk in de smalle strook schaduw aan de kant te blijven. De witte muur die langs de donkere planten loopt is nog geen meter hoog. Ik zou eroverheen kunnen springen en in de schaduw gaan liggen slapen, dagenlang slapen. Ik ben het niet meer gewend, overdag te lopen, in het felle licht van de zon. Maandenlang hebben we ons alleen maar 's nachts voortbewogen en dan nog was er het risico van de lichtfakkels. Het asfalt brandt door de dunne zolen van mijn sandalen heen, de riemen schrijnen. Nu ligt de plantage achter ons, voor ons zijn de bergen, grijs en bruin en wazig blauw in de verte. Ik ben te moe om met de anderen te praten.

Na twee uur treffen we de rest van de groep. We zitten of liggen op de grond, in de schaduw van een paar yucabomen. Eindelijk rust en schaduw, maar geen koelte. Miljoenen in-

sekten zoeken in de loodzware stilte om ons heen. De groepscommandant komt tussen ons in staan en begint te praten. Hij heeft een zachte stem, je moet moeite doen om hem te verstaan. Zijn lippen trillen terwijl hij spreekt, als van ingehouden vrolijkheid, maar in werkelijkheid is hij alleen maar moe. Hij is geen krachtfiguur, heeft ook weinig overwicht, maar op de een of andere manier gaat er toch iets van hem uit, waardoor het goed gegaan is. Hij spreekt in korte zinnen met grote tussenpozen, waarin hij telkens even diep ademhaalt.

'We hebben een rustige dag gehad', zegt hij. 'Volgens de berichten had hier - - een afdeling regeringstroepen moeten zitten. - - Maar ze hebben zich teruggetrokken. - - We hebben ook geen bezoek van vliegtuigen gehad. - - Dat is het belangrijkste. - - Ik geloof dat het gerucht - - nu wel zekerheid is. - - De Noord Amerikanen zijn weg. - - Ze hebben hun luchtmacht teruggetrokken. - - Ze zijn bezig hun troepen in te scheppen. - - Ze hebben nu alles in Europa nodig. - - Ze zijn te zwak om op twee, drie - - vier fronten te vechten. - - Dat betekent dat we gauw naar huis kunnen. - - Zonder de Amerikanen zullen - - de regeringstroepen zich overgeven. - - Ze lopen nu al - - bij duizenden over. - - We kunnen wel zeggen dat we - - het gewonnen hebben.

'Straks kunnen we onze geweren - - wegslijten en met de opbouw beginnen. - - Het land verdelen waar dat - - nog niet gebeurd is. - - De boeren helpen, - - onderwijs geven, - - scholen bouwen. Maar niet direct te zorgeloos worden. - - De oorlog is nog niet afgelopen. - - Pas vooral op voor de politietroepen. - - Die blijven gevaarlijk...'

We eten wat en dan word ik met Aurelio en Coco de Peruaan op verkenning gestuurd. We klauteren omlaag, half struikelend over de rolstenen, en eenmaal krijg ik mijn machinepistool tussen mijn benen en ik zou gevallen zijn als ik me niet aan een doornstruik vast had kunnen grijpen. Het bloed druipend van mijn handen. Verdomme. Het lijkt wel of ik hoe langer hoe onhandiger begin te worden. Ik ben moe, het heeft te lang geduurd. Acht jaar. Zelfs de hoop op een spoedig einde geeft me geen energie meer. Beneden is het bijna koel, de zon is al achter de bergwanden verdwenen en de schemering valt in. Krekels sjirpen en de eerste avondvogels laten zich horen. Ik haal diep adem. Nog even volhouden.

Plotseling knettert mitrailleurvuur. Kogels ketsen met een

fel geluid tegen de stenen, steensplinters vliegen om mijn oren. We laten ons plat op onze buik vallen. Je kunt niet zien waar het vandaan komt, ergens bij de rivier moet het zijn, waar dichte struiken groeien, maar het klinkt ook aan de kant van de rotsen. Het lijkt van alle kanten te komen. We hebben ons in laten sluiten.

Aurelio springt op, geeft een schreeuw, knakt dubbel en valt neer. Coco blijft roerloos op zijn buik liggen, er vloeit bloed uit zijn achterhoofd. Ik ben de enige die niets heeft. Weer geluk, als altijd. Ik houd me doodstil, mijn machinepistool half onder me, mijn hart bonst. Misschien gaan ze weg als ze denken dat ik ook dood ben. Maar ik lig verdomd ongemakkelijk. De patroonhouder van het machinepistool drukt in mijn lies en veroorzaakt een pijn die hoe langer hoe onverdraaglijker wordt.

Ze springen in het halve licht uit de struiken en van achter de rotsen te voorschijn. Het is nu bijna donker, maar ik zie dat het de groene uniformen van de speciale politietroepen zijn. Een verlamdende angst kruipt in me op. Dit is altijd mijn ergste nachtmerrie geweest. Ik kruip voorzichtig overeind, blijf op mijn knieën zitten zonder verder omhoog te komen, laat het machinepistool vallen en steek mijn armen omhoog.

Het dorp is niet ver. Het is er nog niet helemaal donker, omdat het niet tussen de bergen ingesloten ligt. Ik zie het plein met de lage witte huizen en de ver overhangende, donkere pannendaken, de blauwige schaduwen tussen de muren, drie kleine bomen, geen mensen. Alle luiken zijn gesloten. Toch klinken ergens stemmen. Kinderstemmen.

Niemand van de politiesoldaten zegt iets. Ze zetten me tegen de muur van de kerk, binden me vast aan de regenpijp. Zwijgend gaan ze tegenover me staan en richten hun machinepistolen. Ze zijn met hun zessen. Ik ben merkwaardig kalm, ik begrijp niet hoe ik zo kalm kan zijn. Dus toch, denk ik eenvoudig. Op de een of andere manier is het of ik altijd geweten heb dat dit gebeuren moest. En toch geloof ik er nog niet in, heb ik het idee dat er op het laatste moment nog hulp zal komen, zoals in de films. Nee, dat is het toch niet. Ik weet heel zeker dat het gebeuren gaat, maar ik ben kalm. Ik heb geen enkele angst meer, ik kan heel rustig denken. Bijvoorbeeld, dat ik uiteindelijk toch nog geluk heb. Dat dit beter is dan dat ze me gaan ondervragen. Ik begrijp het eigenlijk niet, het is

niet logisch. Toch is het jammer, zo vlak voor het einde, ik had het zo graag mee willen maken, weten hoe het is, weer gewoon overal vrij rond te kunnen lopen, zonder angst, dat alleen al. Waar wachten ze toch op? Ik wou dat ze opschoten. Straks kunnen ze niet meer zien, het zou vervelend zijn als ze niet direct raakschoten. De lichten branden niet en het is al zo goed als donker. Het is doodstil op het plein, alleen de nachtdieren maken geluid. Wat doen ze toch? Ze staan daar maar, het lijkt wel of ze een grapje met me uithalen. Ik ben moe, ik zou willen liggen. Ze hebben me niet eens stevig vastgebonden. Eén ruk en ik ben los, misschien met medeneming van de regenpijp, die erg gammel is. Ik zou het kunnen proberen. Schieten ze, dan is er tenminste een eind aan gekomen. En in het donker is het niet eens onmogelijk dat ik weg kan komen. Ik zal . . .

Er komt iemand aanlopen met een zaklantaarn. Hij richt de straal op me. Het felle licht verblindt me en ik knijp mijn ogen dicht. Die kans heb ik voorbij laten gaan. Nu zal het wel gauw gebeuren . . .

'... eigen tv-verslaggevers over het laatste stadium van de strijd in Colombia. Nu nog wat restjes binnengekomen wereldnieuws: er gaan nog altijd hardnekkige geruchten over Chinese troepenbewegingen in de grensprovincies Sinkiang, Chan en Takamakla. Ik weet niet wat ik daarvan denken moet', zegt de commentator. 'Geen mens heeft enig idee wat de Chinezen gaan doen. Ze hebben een oude vete met de Russen en het is best mogelijk dat ze van het feit, dat Sovjetrusland nu in het westen gebonden is, gebruik maken om de Aziatisch-Russische gebieden binnen te vallen, die ze hard nodig hebben voor hun enorme bevolkingsoverschot. In dat geval zouden ze bondgenoten van de vs worden, een eigenaardige om niet te zeggen bijna komische situatie. Ik geloof daar dan ook nog niet zo hard in. Het is ook best mogelijk dat ze zich niet in de strijd mengen en alleen maar voorzorgsmaatregelen aan het nemen zijn. Laten we het hopen. We gaan nu ...'

Ik sta op. Ik houd het niet meer uit. Met moeite bereik ik de lift en mijn kamer en ga met een driedubbele dosis pillen naar bed.

In mijn dagboek, dat ik met steeds groter tussenpozen opneem, heb ik geschreven: 'Ik heb gekozen voor de absolute eenzaamheid. Achteraf ben ik blij dat noch M. noch mijn vrienden ge-

bruik gemaakt hebben van mijn aanbod om mee te gaan. Ieder contact met anderen vermoeit me. Met wie ik ook spreek, ik moet me voortdurend forceren, mijn masker opzetten, toneelspelen, me inspannen, niets naar buiten door laten dringen van wat ik werkelijk ben, me gedragen, schijnen wat ik niet ben. Ik wil niet meer meedoen. Ik wil weer gewoon mezelf zijn'. Maar ik heb het doorgeschrapt omdat het niet waar is. Zelfs als ik alleen ben, doe ik niet anders dan toneelspelen en mezelf voor de gek houden.

Ik heb drie dagen in bed gelegen. Nu zijn de pijnen verdwenen en ik heb mijn honger gestild met een uitgebreid ontbijt. Toen ik vanmorgen beneden kwam lag er een briefje voor me van de ambassade. Of ik even langs wilde komen. URGENT. Mijn eerste opwelling was, het briefje te verscheuren en het verzoek te negeren. Maar mijn kinderlijke, onuitroeibare nieuwsgierigheid won het. Ik heb dus besloten te gaan, in de hoop er geen andere landgenoten te ontmoeten.

Niet de secretaris ontvangt me, maar een juffrouw die ik nooit gezien heb en die me op het eerste gezicht al onsympathiek is. Ik toon haar het briefje.

'Juist, mijnheer Schalekamp', zegt ze.

'Juist', antwoord ik.

'We hadden u al eerder verwacht'.

'Ik ben ziek geweest. Waar gaat het om?'

'De kwestie is dat we alle landgenoten die in het buitenland geen onmisbare functie hebben naar Nederland willen repatriëren, mijnheer Schalekamp. We hebben daar namelijk iedere man nodig. Door de mobilisatie is de economie ontwricht en mensen die te oud zijn om dienst te nemen maar de leeftijd van vijftien nog niet bereikt hebben, kunnen nuttig werk verrichten in civiele functies. Ik heb hier de instructies voor me'. Ze tikt op een aantal gestencilde papieren. 'U verricht hier voorzover ik weet geen belangrijk werk?'

'Ik ben in dienst bij de Unesco', zeg ik. 'Als cultureel adviseur'.

Ze slaat haar handen ineen en kijkt oprecht verbaasd.

'Och kom, mijnheer Schalekamp! Iedereen hier weet dat u daar al jaren niets meer voor doet. We weten ook dat u pas nog in Nederland geweest bent. Het was wat onverstandig van u om hier weer terug te keren, terwijl u wist wat er te gebeuren stond. Enfin, dat is nu eenmaal niet anders. Wanneer

denkt u gereed te zijn? We hebben twee mogelijkheden om u terug te laten vliegen, woensdagmiddag, dus overmorgen, en vrijdagavond. U kunt kiezen. Misschien hebt u hier nog het een en ander te regelen?"

'Is het verplicht?' vraag ik.

Ze denkt na, neemt het achtereind van een ballpoint tussen haar lippen.

'Kijk', zegt ze, 'we kunnen u natuurlijk niet dwingen. Het is geheel op basis van vrijwilligheid. Maar ik kan u wel zeggen dat alle Hollanders die hier nog waren positief gereageerd hebben. Zelfs mensen van boven de vijfenzestig die hier van hun pensioen genoten hebben zich spontaan aangeboden'.

'Wel', zeg ik, 'het spijt me. Maar zelfs als het verplicht was zou ik niet gaan'.

'Dat spijt mij dan ook', antwoordt ze. 'Ik kan uw houding niet bewonderen; het getuigt niet van, laat ik zeggen, vaderlandslievendheid. Dat klopt trouwens ook wel met de gegevens die we in ons dossier over u hebben. Goedendag, mijnheer Schalekamp. Bedankt in elk geval voor uw komst'.

'Goedendag', zeg ik.

Ik ben niet eens woedend, zelfs niet verbijsterd. Het laat me volmaakt onverschillig. Ik heb me een waterafstotend verendek aangemeten, als een eend. Alles glijdt van me af. Ik denk er niet eens meer aan. Vanaf nu bestaat er niets of niemand meer voor me, en ik besta voor niemand meer. Ik zal zelfs geen pogingen meer doen om althans tegenover de buitenwereld nog de indruk van een innemend, sociabel mens te maken. Ik ben het niet en ik wil het ook niet spelen. Het kan me niet meer schelen wat wie ook van me denkt.

Het enige wat er voor mij nog op aankomt, is genieten van alle kleine dingen die ik nog te pakken kan krijgen: een vers broodje, een glas whisky, een middagdutje in de schaduw van een tamarindeboom, autorijden zolang ik nog kan, wie weet een vrouwenlichaam op zijn tijd, let wel, een *lichaam*, muziek, een herinnering, een orgasme, hoe ook verkregen, een taartje met slagroom, kijken naar meisjesbenen, een kleine voldoening en natuurlijk mijn dagelijkse portie nieuwsgierigheidsbevrediging. Voor al het andere sluit ik me hermetisch af.

In wezen is het trouwens nooit anders geweest. Als het leek alsof het niet zo was, kwam dat alleen omdat ik al die jaren mezelf en anderen moedwillig voor de gek gehouden heb. Nu

hoeft het niet meer. Ik ben alleen nog maar een laatste overblijfseltje van een op sterven liggende schijncultuur, die nog maar enkele maanden, weken, dagen misschien te leven heeft, die ik naar alle waarschijnlijkheid zelfs overleven zal, al zal het ook voor mij niet lang meer duren. Vanaf nu verblijf ik als een voorlopig gedulde gast in een cultuur die me vreemd is, die ik niet begrijp en waarin ik niet thuishoor. Omdat het een nieuwe cultuur is die nog beginnen moet en ik geen mens van de toekomst ben, maar een zielig restant van het verleden. God wat ben ik blij. Eindelijk hoef ik niet meer geforceerd te leven, niet meer krampachtig te doen. Het maakte me zo moe, waarom ben ik er niet eerder op gekomen?

Ik neem een paar kranten en loop naar het terras, waar ik een glas bier bestel en er eens lekker op mijn gemak voor ga zitten om de verschrikkelijke berichten uit Europa te lezen alsof het een spannend jongensboek is. De krant spreekt over een 'vooralsnog voorzichtige oorlog' en het aantal doden is tot nu toe nauwelijks hoger dan het aantal verkeersslachtoffers in de gezamenlijke oorlogvoerende landen in normale tijden bedroeg. Mijn bier is op precies de juiste temperatuur, ik voel me gelukkig.

14

In Europa is het voorjaar begonnen. De televisiewand toont groene velden en heuvels, bespikkeld met lentebloemen, een lichtgroen waas aan de resten van stukgeschoten bomen, soldaten in hemdsmouwen die zwetend met granaten sjouwen, de rode vlam van een explosie in een dorpsstraat met bloeiende voortuintjes, supersonische jachtbommenwerpers in de lenteblauwe hemel waarin misschien ook nog wel een leeuwerik aan het zingen is. Een boeiend schouwspel, ik vergeet er mijn whisky voor leeg te drinken. Wanneer komt er nu eens een beeld uit Amsterdam, vraag ik me af, of elders uit Holland? Hebben ze daar geen verslaggevers zitten? In Holland gebeurt blijkbaar niets. Holland is niet belangrijk.

We schakelen nu over naar Londen. Er is een manifestatie, vrouwen en kinderen, oude mannen, spandoeken: DON'T USE THE NUCLEAR WEAPONS, NOT EVEN THE LITTLE ONES! Het is al te laat, de Amerikanen hebben de eerste tactische atoomkopjes

afgevuurd om de Russische opmars tot staan te brengen. De kopjes worden uitsluitend tegen militaire doelen gebruikt, maar in de omgeving van Kassel zijn dertigduizend niet tijdig geëvacueerde burgers gedood. Politie mannen stormen op de manifestanten af, lange knuppels zwaaiend, een zwangere vrouw zakt gillend in elkaar, kinderen en oude mensen proberen hollend en struikelend de zijstraten te bereiken, waar andere politietroepen hen op staan te wachten om hen terug te knuppelen. Met de telelens genomen close-up van een glimlachende politiemann. Die jongens leven zich uit, wie zou ze zo'n pleziertje misgunnen? Het mag, niemand verbiedt het hen, ze worden er zelfs toe aangespoord. De vraag is of ik het doen zou, als het mocht of als ik er toe aangespoord werd. Dit is natuurlijk een volkomen irreële vraag en het antwoord zou vanzelfsprekend neen luiden. Uiteindelijk ben ik een beschaaft opgevoed mens.

Er is zelfs een tijd geweest, vele jaren, vele levens geleden, dat ik met handtekeningenlijsten liep tegen de foltermethoden van de Franse Para's in Algerije, en lezingen hield en verontwaardigde artikelen schreef over de Franse Gestapo. Maar als ik in diezelfde tijd in details las hoe ze een vrouwelijke vrijheidsstrijder gefolterd hadden, kreeg ik ondanks mijn verontwaardiging een erectie. Wat was echter, de verontwaardiging of de erectie? Het eeuwige ambivalente waar je zo moe van wordt. Ik ben altijd wel een soort pacifist geweest. Maar het zien van tanks, kanonnen, ruïnes van een gebombardeerde stad, zinkende oorlogsschepen, doet me een soort esthetische emotie ondergaan. Ik geniet van oorlogsfilms en van de beelden op deze televisiewand. Toen de tweede wereldoorlog uitbrak, plakte ik alle oorlogsfoto's uit de kranten in een schrift. Enkele maanden later genoot ik ondanks mijn angst van het huilende geluid dat de Duitse Stuka's boven het dak maakten en van het gieren van de bommen. Toen was ik kind. Maar het kind-zijn duurt langer dan de kinderjaren alleen, ondanks de vermomming die men over zijn onrijpheid heen aantrekt. Goed, ook Apollinaire, om maar iemand te noemen, onderging de poëtische schoonheid van de oorlog, maar als ik zeg dat het alleen om het esthetische aspect gaat, houd ik mezelf voor de gek.

Het eeuwige ambivalente: verontwaardigde artikelen schrijven over militaire dictaturen, politiestaten en politioneel ge-

weld. Maar waar komt die vreemde emotie vandaan als ik beelden zie van massale politie-acties, een stad die in vredes-tijd militair bezet wordt (alleen het woord al, het woord, 'militair bezet') of een vredige, gezellig-burgerlijke huiskamer waar plotseling de zwarte uniformen en de laarzen van de Macht binnendringen? Het contrast vooral is het, het contrast tussen onbeschermd vlees en zware laarzen, staal en zachte, weerloze huid, bakstenen muurtjes en de explosieve kracht van een brisantbom, weerloos hout en verterend vuur, de nette orderlijke meubeltjes en schemerlampen en reproducties aan de muur van een vredige huiskamer en de zwarte uniformen van het Gezag die die huiskamer plotseling vullen. Macht en machteloosheid, Brute Kracht en weerloosheid. De genietingen van de angst, de wellust van het achtervolgen en het achtervolgd worden. Hier kan men niet meer van esthetische emoties spreken, maar komen we op het seksuele terrein van het sado-masochisme. Wat zou ik liever willen zijn, achtervolger of achtervolgde, beul of slachtoffer? Of allebei tegelijk?

Die eigenaardige behoefte, jezelf op sommige momenten klein en machteloos te voelen tegenover gigantische, gevaarlijke, vermalende en vermorzelende machines. De extase van de gelovigen die zich voor de wielen van de Jaggernaut van Krisjna wierpen. Een onbewust heimwee misschien naar de oertijd, naar de weerloosheid van de oermens tegenover de Dinosaurussen en Tyrannosaurussen, reden waarom hij zich nieuwe monsters geschapen heeft. Sex en oorlog. Militaire staatsgreep en vergrijping, verkrachting. Raket en penisymbool...

Ik heb de flits bij Kassel gezien. Wie had kunnen denken dat mijn ogen dit nog eens zouden mogen aanschouwen. En dan op veilige afstand, via de telelens van een televisieverslaggever, die vermoedelijk zelf later aan de radio-activiteit bezwijken is, want de wind draaide en daardoor liep het allemaal een beetje uit de hand en zijn er behalve de 30.000 burgers van Kassel ook talrijke Amerikanen aan te gronde gegaan, terwijl het aantal slachtoffers onder de Russen miniem bleef. Een experiment dat, zou je zo zeggen, niet voor herhaling vatbaar is, maar mooi was het wel, niet eens zozeer de flits zelf, want die duurde veel te kort en was veel te fel, maar wel de oranjegele wervelingen en kolkingen die boven de horizon omhoog gestuwd werden, doorschoten met witte en donker-

rode en paarse strepen en kronkellijnen en de groenachtige verkleuringen van de lucht eromheen en toen, daarna pas, het lang aangehouden gerommel en de zeer trage, majestueuze paddestoel.

Natuurlijk gaan ze er wel mee door. Dit was een misser, maar de andere vijf zijn geslaagd en de Russische opmars is tenminste tijdelijk tot staan gekomen. Politici en hooggeplaatste militairen leggen geruststellende verklaringen af: 'Zelfs bij een verdere escalatie tot grote kernbommen zou het totaal aantal doden in West-Europa volgens nauwkeurige berekeningen van de computers niet meer dan 70 à 80 miljoen bedragen', zeggen de militairen, 'een offer dat', vervolgen de politici, 'niet wezenlijk groot te noemen is als we het stellen tegenover de Zaak waarvoor we het brengen: het behoud van onze Geestelijke Waarden, onze Christelijke Cultuur en dat Grote, Onvervangbare Goed, onze Vrijheid'.

Dat is natuurlijk heel mooi, maar op de mensen daalt de zwarte rafelige ravenvleugel van de Collectieve Angst neer, de tot waanzin leidende paniek. De telelens betrapt hen, bezig met primitieve middelen een gat te graven in de tuin achter hun huisje. In een razend tempo gaat de schop op en neer en vliegen de zwarte aardkluiten door de lucht. Het gezicht van de man, die oud is, is vertrokken van inspanning, zweet volgt de lijnen van zijn rimpels. De vrouw sjouwt met stukken hout om de wanden te stutten. Maar wat willen ze eigenlijk? Voor het gat diep genoeg is zitten ze al bij het grondwater, en wie moet hen toedekken als ze er in gekropen zijn?

Anderen barricaderen hun huis met zandzakken, die iedere dag hoger in prijs stijgen. In de steden verdringen de mensen elkaar voor de ingangen van de te weinige, te kleine en onvoldoende bescherming biedende schuilkelders als het proefalarm gaat. Er zijn nog geen steden gebombardeerd, maar niemand weet wie de volgende stap in de escalatie zal zetten. Niemand weet wat er verder nog gebeuren zal. Maar allen herinneren zich nu de artikelen die ze al die jaren lang in hun kranten en tijdschriften en *Readers Digests* gelezen hebben: over nog sterkere kernbommen, over bommen die niet verwoesten maar over een oppervlakte van honderden vierkante kilometers alles wat leeft doden, over giftige gassen en ziektenverspreidende capsules, over door het leger geconditioneerde trekvogels die sinds lang uitgeroeide ziektes overbrengen en

nieuwe geheimzinnige ziektes, die nog niemand ooit ondergaan heeft en waartegen geen enkel serum bestaat, over chemische stoffen die alles wat eetbaar is vernietigen en andere stoffen die de werking van een deel van de hersencellen uitschakelen, juist dat deel dat het mogelijk maakt ons van de andere dieren te onderscheiden. We weten dat er tienduizenden manieren meer zijn om gedood te worden dan er ooit bestaan hebben en dat het vrijwel altijd een langzame en ellendige dood zal zijn.

'Het beroerde is', zegt er iemand achter me, 'dat je niet meer weet wanneer het nou echt alarm en wanneer proefalarm is'.

'Als het echt alarm is, geven ze toch zes korte en drie lange stoten', zegt iemand voor me, die zich omdraait. 'Leest u geen kranten? Trouwens, als het echt is komt het ook op de radio en de tv. En ze gaan met luidsprekerauto's rond voor wie er zo stom is om het dan nog niet te weten'.

'Als het echt alarm is, is de bom allang gevallen voor we hier binnen zijn. Hoe lang staan we hier nu al en we zijn nog geen meter verder gekomen'.

'Als je het mij vraagt is hij al vol, maar ze durven het niet te zeggen, ze zijn bang dat er paniek uit zal breken'.

'Hoe kan dat nou, het is toch geen echt alarm'.

'Als het lang duurt ga ik weg, ik heb meer te doen'.

Zestien of achttien mensen van me verwijderd zijn de grijze stalen deuren, die hermetisch gesloten blijven. Als de Bom valt behoren wij tot de gelukkigen die het gezien hebben, die ziende doodgaan. De honderden die daarbinnen zijn zullen sterven zonder iets gezien te hebben, zonder te weten wat er gebeurt. Het is maar waar je de voorkeur aan geeft. Boven de hoge betonnen wanden van de smalle, aflopende gang waarin we staan is het jonge groen van de bomen. Daar boven is geen geluid, geen auto rijdt door de straten. Het begint te regenen. Precies wat er nog aan ontbreekt. En ik heb geen paraplu bij me. Er is nu toch een geluid, daarboven, het is niet van de regen. Het is het snel aanzwellende gekrijs van straalvliegtuigen. Een vrouw begint te gillen. Een ogenblik verstijf ik. Iemand roept: 'Ach mens, hou toch op, dat zijn gewoon de onzen!' Het begint harder te regenen, het druipt in mijn nek. Ik kijk om, heb zin om weg te gaan, maar achter me staat een compacte massa. Niemand klaagt over de regen.

Iemand zegt, heel kalm alsof het van geen belang meer is: 'O, ik heb vergeten het gas uit te draaien'.

Het geraas van de straalvliegtuigen houdt aan, het lijkt of ze boven de stad cirkelen. Ik schrik op van een bleke lichtflits. Dè flits? Iedereen schrikt, vijf of zes vrouwen beginnen hysterisch te gillen. Iemand zegt:

'O, laat die wijven toch ophouden. Het is gewoon onweer'.

Hij heeft gelijk. Een nieuwe flits en een dreunende slag. Een voorjaaronweertje. Het begint nog harder te regenen en een koude wind wringt zich tussen de hoge betonnen wanden, cirkelt tussen de lichamen door. Sirenes. Einde oefening. Langzaam lopen we in de regen naar boven. Ik heb weer de schuilkamer niet van binnen gezien. Rillend in de regen en de wind sta ik op de vluchtheuvel om op de tram te wachten. Enkele wagens rijden vol voorbij, de vijfde stopt pas. Dringen om binnen te komen. Iemand, buiten nog, roept: 'Ja, en wat zullen de Chinezen doen?' De deuren klappen dicht. Ik heb het antwoord niet gehoord.

'Volgens berichten van reizigers', zegt de commentator, 'via de maanstations bevestigd door de spionnagesatellieten, zijn in heel China gigantische troepenbewegingen aan de gang'.

En de escalatie zet zich voort, niet meer te stuiten nu. Niemand weet wie de eerste geweest is, het moet vrijwel gelijktijdig gebeurd zijn. Lange-afstandsraketten flitsen over en weer. De telenzers van de verschillende televisieverslaggevers zijn niet voldoende meer om het grote geheel op te vangen. De rond de aarde cirkelende tv-satellieten worden ingeschakeld. We zien de halve wereldbol, blauwig-groen met witte wolkenmassa's en bruinige stroken van kusten en continenten in de zwarte ruimte hangen. Op de halve bol zien we de lichtflitsen van New York, Boston, Leningrad, Kiew, Houston, Manchester, Liverpool, Duisburg, Rotterdam, Utrecht, Le Havre, Sebastopol, Moskou, Milaan, Tiflis. Een voor een flitsen ze op en enkele minuten later dringen de rossige bollen van de paddestoelen door de witte wolkenflarden heen, stijgen tot in de stratosfeer en verspreiden zich met hun radioactieve partikeltjes over het transparante, waterige blauw van die in de zwarte ruimte hangende bol.

'Boven ons continent is, behalve in het uiterste noorden mischien, nog geen verhoogde radioactiviteit waargenomen',

zegt de commentator geruststellend, 'en de kans daarop is gelukkig vrijwel nihil. De richting die de radioactieve wolken nemen is altijd west-oost, of oost-west, nooit noord-zuid'.

Zelfs vanaf de maanlaboratoria zijn de flitsen van de op het noordelijk halfrond ontploffende kernbommen als minuscule, snel opflikkerende en weer verdwijnende lichtpuntjes te zien. Op dit halfrond zelf ziet het er natuurlijk heel anders uit.

Uit de schuilplaatsen komen de overlevenden. Ze knippen tegen het helle daglicht, staan een tijdje aarzelend en als verdoofd bij de uitgang, kijken niet begrijpend om zich heen. In deze wijk is ogenschijnlijk niets gebeurd. Er is een klein plein met bomen die hun groen verloren hebben, alsof de winter opnieuw in aantocht is. Op het plein komen straten uit met monotone grauwe huizen van drie of vier verdiepingen. In de huizen zitten geen ramen meer, in de straten is niets dat leeft of beweegt. Er wapperen zelfs geen vitrages door de zwarte raamgaten van de huizen. In de goot dicht bij de uitgang van de schuilplaats liggen drie dode katten en een hond. Vijf of zes ratten vluchten weg zodra de mensen uit de schuilplaats naar buiten komen.

We beginnen te lopen zonder eigenlijk goed te weten waarheen. Drie straten verder komen we een andere groep tegen, waar we ons bij aansluiten. Niemand praat. Het lopen gaat langzaam, sloffend, telkens door de knieën zakkend. De voorsten ontdekken een levensmiddelenwinkel, een supermarkt. De deur is met een ijzeren rolluik afgesloten, maar we stappen naar binnen door de etalages, waar geen glas meer in zit. Er is niets meer. Alle rekken zijn leeg, de wagentjes staan schots en scheef door elkaar, de kassa is omvergegooid. Anderen zijn ons voor geweest.

We lopen niet goed. Ik zie dat we niet goed lopen. Hier hebben de muren van de huizen grote grillige zwarte vlekken boven de raamgaten en daar binnen is alles zwartgeblakerd. Enkele honderden meters verder zijn van alle huizen de daken en de plafonds ingestort en nog verder ook grote stukken van de gevels. Mensen, begrijp dan toch, we gaan niet goed, we moeten terug, de andere kant uit. Hier is niets meer. We waden door puin en glas, klimmen over steenbergen, half gesmolten ijzeren bedden, verwrongen stalen balken heen. Links van ons staat een tram, de zwartgevlamde zijwanden half weggesmolten, het dak ineengeknakt, de beugel hangt

slap naast de romp. Voor ons ligt een onafzienbare vlakke waaruit hier en daar nog een half betonskelet, een vreemd verwrongen lichtmast, een gedrochtelijk versmolten staal-massa opsteekt. De vlakke is grijsachtig wit en blinkert in de felle lentezon. Er hangt een niet te definiëren stank, die misse-lijk maakt. De hemel is onwezenlijk blauw met kleine witte, langzaam voortdrijvende wolken. Er is geen enkel geluid.

Hier gaan we niet verder. Sommigen gaan op het puin zit-ten, met hun rug tegen een brok beton aan geleund, zich koes-terend in de warmte van de zon. Meer volgen hun voorbeeld. We zijn moe. Niemand huilt, niemand praat. Allen kijken met grote wijd opengesperde ogen voor zich uit, roerloos.

Enkelen van ons draaien zich om en lopen zonder iets te zeggen terug, de lange weg die we gekomen zijn. Ik sluit me bij hen aan. Hier worden de puinbergen weer lager, de gevels hoger. Nu komen de ogenschijnlijk nog onbeschadigde huizen met de ingestorte plafonds, de huizen met de verbrande interi-eurs, de huizen met de raamgaten waar geen glas in zit, de lange rijen huizen die nog vrijwel intact zijn. En daar, verder nog, moet het einde van de stad zijn. De huizen worden spaar-zamer, de weg wordt breder, er komen kleine villa's waarvan sommigen zelfs hun glazen ruiten nog hebben. De bomen zijn weer groen en daar glipt iets grijs en levends over de straat. Het zijn drie grote ratten.

Het heuvelland ligt voor ons. De weg splitst zich, ergens loopt een elektrische spoorlijn, we zien de lange rij palen en de stroomdraden, maar er rijdt geen trein. Hier is niets ge-beurd, er is alleen maar een immense stilte, zelfs geen vogels laten zich horen. Waar moeten we heen? Waar is de Burger-bescherming, de politie, het Rode Kruis? Is er dan niemand die ons vertellen kan waar we heen moeten, wat we moeten doen, waar we vannacht moeten slapen, waar we levende men-sen kunnen vinden en eten en drinken dat niet dodelijk is? De zon daalt al, over enkele uren is het donker. Ik heb geen hon-ger meer, alleen een alles overheersend gevoel van misselij-kheid, alsof ik voortdurend over moet geven maar het niet kan. Ik zou willen slapen, op een van die zachte, geelgroene heuvel-hellingen liggen met mijn handen onder mijn hoofd en slapen, slapen, almaar slapen, of gewoon wakker blijven en naar de blauwe hemel en de wolken kijken met een grassprietje tussen mijn lippen en aan niets meer denken.

Het was al donker toen we bij het opvangstcentrum aankwamen. Er was niemand meer. Wel stond er een lege vrachtauto. Niemand van ons had ooit een vrachtauto bestuurd, maar iemand bood aan het te proberen. We klommen erin en reden weg. Er was iets niet in orde. De wagen kon alleen maar in de twee laagste versnellingen rijden. We reden door tot de dieselolie op was. Toen liepen we tot het licht werd en we bij een dorp kwamen. Bij de ingang van het dorp stonden drie oude mannen in burgerkleding, maar elk gewapend met een geweer. Ze zeiden dat we niet verder mochten.

'Jullie komen er niet in', zeiden ze. 'We zitten vol. In elk huis hebben we al acht of tien vluchtelingen. Er is geen plaats meer. Er is ook geen eten meer. Er is niets meer. Bovendien zijn jullie besmet. Schiet op, ga terug vanwaar je gekomen bent!'

We gingen niet terug. We deden twee stappen naar voren. Toen schoten ze. Mij hebben ze niet geraakt, de anderen wel, geloof ik. Ik heb gehold tot ik bijna niet meer kon. Toen ben ik gestruikeld en in een greppel gerold. Daar lig ik nu al ik weet niet hoe lang. Het kan me ook niet schelen. Ik weet alleen dat de zon bezig is opnieuw onder te gaan. Ik zou op kunnen staan en verder lopen, want ik ben helemaal uitgerust, maar waarheen en waartoe? Ik lig hier goed. Ik voel geen honger en geen dorst meer en de misselijkheid is bijna verdwenen. Alleen vallen er telkens plukken haar van mijn hoofd en er verschijnen ook vreemde witte vlekken op de huid van mijn handen. Ik wou dat ik een spiegeltje had, dan kon ik zien of ze ook op mijn gezicht zitten en hoeveel haar ik al verloren heb. Het moet wel een gek gezicht zijn . . .

Eindelijk weten we wat de Chinezen van plan zijn. Het Driemanschap heeft gesproken: 'Nu de imperialistische grootmachten bezig zijn elkaar te vernietigen, is het moment aangebroken om hen daar een handje bij te helpen en definitief een eind te maken aan de blanke suprematie. Hiermee zullen we de noodzakelijke levensruimte en welvaart kunnen scheppen voor twee miljard Aziaten. Onze glorieuze troepen hebben vanmorgen de Sovjetgrenzen overschreden om een begin te maken met de bevrijding van Siberië en de andere Aziatische gebieden die tot nog toe in handen van de Russische overheersers waren'.

De toestand ontwikkelt zich razend snel. De Russen kunnen een oorlog op twee fronten niet aan, vooral omdat ze ook door interne moeilijkheden geteisterd worden. Opstanden breken uit, het moreel van leger en bevolking daalt angstwekkend snel. Zelfs tactische kernwapens kunnen de razendsnel oprukkende miljoenenlegers niet meer tegenhouden. De Amerikanen denken er korte tijd over een afwachtende houding aan te nemen, maar de omstandigheden dwingen hen snel partij te kiezen. Er blijft trouwens geen keus over: Aziatische troepen zijn al de Beringstraat overgestoken en dringen Alaska binnen. Diezelfde dag nog vinden spoedonderhandelingen tussen de Westelijke geallieerden en de landen van het Warschaupakt plaats. De wederzijdse oorlogshandelingen in Europa worden stopgezet en Nato en Warschaupakt sluiten een bondgenootschap. Het mag niet meer baten. Als de zomer nog maar nauwelijks begonnen is, zijn Europees Rusland, een groot deel van Europa, Alaska en een deel van Canada al door de Aziatische troepen overstroomd. De Amerikanen trekken snel al hun eenheden uit Europa terug om de verdediging van eigen land ter hand te nemen.

De zomer in Europa is heter dan in tientallen jaren het geval geweest is, wekenlang is er geen druppel regen gevallen. Grote stofwolken stijgen op van de vernielde wegen en de verdroogde akkers. Groepjes vluchtelingen en gedeserteerde soldaten sjokken moeizaam over de lange 'Autobahnen', die door de reusachtige gaten en scheuren onberijdbaar geworden zijn. De gezichten zijn uitgemergeld en verwrongen, de ogen onnatuurlijk groot en hol, de kleren vuil en gescheurd. Ze eten dode paarden, katten en honden, worden ziek, vallen aan de kant van de weg neer en sterven. Dat er ook mensenvlees gegeten wordt is geen loos gerucht meer. Een verpestende stank stijgt op van de onbegraven en onverbrande lijken, waar zwarte wolken van vliegen trillend boven hangen. Niemand weet of de ziekten door bacteriecapsules verspreid zijn of dat ze vanzelf zijn ontstaan, mogelijk is beide het geval. Er heersen builenpest, tyfus, cholera, pokken, dysenterie, ziekte van Weil, gele koorts, Q-koorts, knokkelkoorts, slaapziekte, hondsdoelheid en ziekten waar geen mens ooit van gehoord heeft, en iedere ziekte is dodelijk, zelfs een simpele verkoudheid, omdat er geen weerstand is en geen enkele mogelijkheid tot genezing.

De overblijvenden trekken doelloos rond, want overal waar

ze heengaan vinden ze hetzelfde beeld. De dorpen en de steden zijn verlaten, iedereen vlucht en waar men niet vlucht worden de vrouwen en kinderen verkracht door plunderende soldaten van alle mogelijke nationaliteiten. Er gaan geruchten dat de Chinezen nog maar honderd kilometer ver zijn.

Gisteren hebben we een voedseltransport overvallen, dat bestemd was voor een van de weinige nog functionerende ziekenhuizen. Het waren twee grote vrachtwagens. Door de gaten in de weg kwamen ze maar langzaam vooruit. De bewaking was gering, twee man voor iedere wagen. We doken weg in de berm en schoten de banden lek. Voordat de bewakers naar buiten gesprongen waren en de geweren op ons gericht hadden, lagen ze al op de weg te stuiptrekken. De bestuurders renden ervandoor, maar we schoten snel en wisten ze nog net te raken. We braken de laadbakken open en graaiden al het eten eruit: zakken rijst, broden, meel, blikken met vlees en gehakt, pakken kunstvlees, vruchten op sap, godallemachtig wat een eten. We hebben gevreten van de broden en het vlees en we hebben onze zakken volgestopt en de rest hebben we aan de kant van de weg opgestapeld. Toen zijn we er met onze machinepistolen naast gaan staan. Telkens als er weer zo'n groepje vluchtelingen aankwam stormden ze erop af, maar we hielden ze op een afstand. Eerst betalen: vijftig mark voor een brood, tachtig voor een zakje rijst, honderd voor een blik vlees. Je staat er versteld van wat een geld zulke mensen nog bij zich hebben. Er waren er ook die in natura wilden betalen, met hun vrouw of dochter of met zichzelf. Als het een mooi wijf was hebben we daar wel gebruik van gemaakt, hoewel zelfs de mooiste er niet aantrekkelijk meer uitzien. Vel over heen en weet jij wat voor ziektes ze hebben. Na gebruik stuurden we ze dan weer weg, met de troep mee. Nu hebben we een enorme hoop geld en je vraagt je wel af wat je ermee doen moet. Je kunt er toch niks voor kopen. Bewaren maar, wie weet wat er nog gebeurt. Hoewel, als de Chinezen komen...

Er wordt bijna niet meer gevochten. De Chinese troepen hebben een kleine stad bezet. De soldaten zien er, ondanks de steeds kleinere rantsoenen die ze krijgen, goed en verzorgd uit en ze gedragen zich zeer gedisciplineerd. Excessen hebben zich, ondanks de wilde verhalen en de paniekerige angst van de burgerbevolking, niet voorgedaan. De Chinezen lopen door

de straten, allen met een antiseptisch masker voor het gezicht, smetteloos witte, antiseptische handschoenen aan. Het helpt, maar niet altijd. Ook onder de Chinese militairen schijnen veel ziektes voor te komen.

Op strategische punten zetten ze mitrailleurs neer, ze bezetten het stadhuis, de telefooncentrale, de andere openbare gebouwen, richten de scholen in tot kazernes. Niets functioneert meer. Ze roepen de weinige overgebleven inwoners, die niet hebben kunnen vluchten en niet ziek zijn, bijeen op het plein, gaan hier en daar de huizen binnen om te zien of niemand zich achterhoudt. Een zielig stelletje van drie- of vierhonderd bange, bevende mensen is alles wat ze bij elkaar krijgen. Ze stellen hen vier aan vier op en laten hen de stad uit marcheren, tot ze aan de grote weg komen. Daar krijgen ze spaden en schoppen in de handen geduwd en moeten ze aan het werk, de gaten en scheuren in het wegdek dichten. Bij ieder groepje van tien staat één Chinese soldaat op wacht. Er wordt niet geslagen. Wie niet meer kan en neervalt blijft liggen. De anderen werken door tot de late zomerzon eindelijk ondergaat. Daarna trekken ze langs de keukenwagens en ontvangen elk een stuk brood en een kom soep, die ze aan de kant van de weg zittend opeten. Het lijkt of ze al aan de situatie gewend zijn geraakt, de blanken, of ze er al in berusten. Ze eten zwijgend, zittend in het gras van de berm, in het late schemerlicht, doziel, gelaten, zoals ze alles ondergaan wat over hen komt. Al hun arrogantie, al hun superioriteit is verdwenen. Een nieuw ras van koelies is bezig te ontstaan.

Gehoorzaam staan ze op als het bevel gegeven wordt, 'afstehen', in hun eigen taal, maar zacht en zangerig, met een Chinees accent. Ze lopen terug naar de stad, begeleid door de soldaten. Niemand tracht in het donker te ontsnappen. Eén voor één gaan ze het inderhaast ingerichte sanitaire centrum binnen, worden vluchtig onderzocht, ontvangen injecties, pillen en antiseptische maskers. Dan mogen ze naar huis terug.

Zodra het licht wordt komen nieuwe contingenten de stad binnenrijden: technische troepen, sanitaire afdelingen, politieke commissarissen, administratieve organisatoren, educatieve en culturele ambtenaren, agrarische experts, filmploegen. Een ziekenhuis wordt ingericht, een school heropend, de openbare diensten beginnen weer te functioneren, de telefoonverbindingen met de andere districtscentra worden hersteld,

vluchtelingen, voorzover niet omgekomen, keren geleidelijk en aarzelend terug. Het voedsel blijft schaars, de ziektegevallen blijven voorkomen, maar in enkele dagen tijd is het leven in de kleine stad toch alweer bijna normaal geworden. Met dit verschil dat er nu overal Chinezen zijn, de militaire in hun groene en de civiele in hun lichtblauwe uniformen. En dat de Duitse notabel die een familielid in een naburig dorp bezoeken wil, zich nederig bij de Chinese commandant dient te vervoegen om een reispasje in ontvangst te nemen.

En paniek ontstaat alleen nog maar als er een zwerm vogels overvliegt. Zelfs de Chinezen zijn bang voor de vogels, die dragers van vreemde, gruwelijke ziekten kunnen zijn.

Intussen steken de Chinese kernraketten de Atlantische Oceaan over en ontploffen aan de overkant in de gebieden die nog niet door de Russische getroffen zijn. Maar ze kunnen niet alles vernietigen en de Amerikaanse kernvoorraad is oneindig groot, nog altijd groot genoeg om driemaal de hele wereld te vernietigen. 'Europa', zegt de Amerikaanse opperbevelhebber in een televisietoespraak, 'kan alleen gered worden als we het totaal vernietigen. Dat gaan we dus doen'.

De nieuwste kernwapens, die niets verwoesten maar alles doden, leggen, nu de kostbare Amerikaanse jongens uit Europa teruggetrokken zijn, een giftig tapijt dat van Liverpool tot Shanghai reikt. Terwijl de laatste zwerm Chinese raketten nog op het grondgebied van de Verenigde Staten neerregent, wordt in Eurazië het pas georganiseerde leven opnieuw gesedorganiseerd. De desintegratie schijnt definitief te zijn.

Van het noordelijk halfrond komen geen televisiebeelden en geen berichten meer binnen. De oorlog is afgelopen.

15

De televisiewand vertoont beelden van de nieuwe Bantoerepubliek, een moderne staat in het eerste stadium van zijn opbouw, en idyllische taferelen uit de Latijns-Amerikaanse landen, waar gewezen guerrilla's de landerijen verdelen, berghellingen ontginnen, scholen, ziekenhuizen en fabrieken bouwen, de analfabeten alfabetiseren, bloemen in ontvangst nemen van blij schoolkinderen. Het zijn allemaal prachtige, positieve

beelden die een mens moed geven en de zekerheid dat er nog een nieuwe, betere wereld mogelijk is. Maar ik ben niet van de nieuwe wereld, ik ben nog van de oude. Ik mis het oorlogsnieuws, de negatieve beelden van branden, ontploffingen, verwoestingen, verwrongen gezichten van slachtoffers. Mijn avonden zijn leeg geworden, ik weet niet meer waarmee ik ze vullen moet.

Er is iets weggefallen, mijn achtergrond, het enige waarmee ik ondanks alles nog binding had. Nu zweef ik, volledig los van alles, als een mislukte satelliet door de ruimte. Er is niemand meer met wie ik me nog identificeren kan.

Iedere poging tot contact, door anderen ondernomen, wijs ik af, zelf stel ik geen enkele poging in het werk. Gamar heeft al zo dikwijls vergeefs opgebeld, dat hij het opgegeven heeft. Als iemand op het ongelukkige idee komt een gesprek met me aan te knopen, reageer ik niet, of mijn antwoorden zijn kort en nors en korzelig, op het onbeschofte af, zodat hij zich schouderophalend afwendt. Iedereen moet me wel zeer onsympathiek vinden. Of misschien ook vergeven ze het me wel en schrijven het toe aan de schok en het verdriet over het verdwijnen van mijn cultuur, mijn basis, mijn Geestelijke Waarden.

Ze vergissen zich. Ik voel geen enkel verdriet. Ik leef en kijk toe hoe mijn stadgenoten leven: vrolijk, evenwichtig, blij, luchthartig, creatief, ludiek en vooral ontzaglijk vrij, zonder de drang zich te laten gelden, op de voorgrond te treden, geld te verdienen, macht uit te oefenen. Ik kijk zonder afgunst naar hen. Ik ben als een dure tropische vis in een perfect ingericht, verzorgd en verwarmd aquarium, die tevreden naar de mensen en de dingen in de kamer kijkt zonder ooit de behoefte in zich te voelen opkomen, door de glazen wanden heen te breken en erbij te horen, omdat hun wereld een andere is, met een geheel anders samengestelde atmosfeer waarin hij onmiddellijk zou sterven.

Het is nodig dat iedereen zich laat inenten en vanzelfsprekend is er niemand in het land, die zich aan deze plicht onttrekt. Op de noordkust van Afrika zijn vluchtelingen uit Europa geland, apathische slachtoffers die niets willen zeggen over wat ze meegemaakt hebben en onmiddellijk in quarantainekampen opgesloten worden tot er geen gevaar meer is. Er is geen

paniek, zelfs niet in de noordelijke kustlanden. Alleen worden alle trekvogels die uit Europa komen overvliegen vernietigd, zodat hele soorten definitief uitgeroeid worden. Geen voorzorgsmaatregel is secuur genoeg.

Het is een misvatting, te denken dat Europa niet meer bestaat. Het is er nog, en zelfs de mensen zijn niet allemaal vernietigd. Honderdduizenden, miljoenen misschien wel, leven er nog, voorzover men het leven kan noemen. Ze trekken doel-loos rond door de streken waar landbouw nog mogelijk is en eetbare dieren leven. Ze zijn zwak, hebben geen weerstand meer tegen de ziektes die de overlevenden nog teisteren, een groot aantal is volslagen krankzinnig geworden. Op sommige plaatsen worden verbitterde gevechten geleverd tussen groepen vluchtelingen die elkaar een vruchtbaar stuk grond betwisten. Aan vuurwapens en munitie is geen gebrek, ze liggen overal, bij stapels, meer dan genoeg om alle overlevenden elkaar te laten uitroeien. Maar zover komt het niet. Enkelingen hebben hun verlamdende apathie van zich afgeschud en zien in dat dit de weg niet is. De oplossing van het bevolkingsvraagstuk is al radicaal genoeg geweest, het hoeft niet nog eens verbeterd te worden.

Na enkele maanden is het giftigheidspercentage in de atmosfeer zo ver gedaald dat er zonder gevaar filmexpedities uitgerust kunnen worden. De eerste televisiebeelden uit Europa vullen de wand weer: herfstige landschappen, uitgestrekte, door chemische middelen bedorven landerijen waar aarzelend weer wat nieuw groen opkomt, de geelgrijze steenvlakten van wat eens steden waren, en nieuwe mensengemeenschappen die zich in de verlaten huizen van intact gebleven dorpen en steden vestigen en proberen een nieuwe vorm van georganiseerd leven op te bouwen, gebruik makend van wat er nog is. In die gemeenschappen zijn alle nationaliteiten aanwezig, maar niemand is zich nog van zijn nationaliteit bewust.

Parijs behoort tot de steden die niet verwoest zijn. Het is alleen maar dood. Nadat de stad en omgeving met tonnen ont-smettingsmiddelen bespoten zijn en chemische opruimings-ploegen alle menselijke en dierlijke resten vernietigd hebben, zijn de televisieverslaggevers de stad binnengetrokken. Alles is herkenbaar. De bomen langs de boulevards en in de parken zijn dood, maar omdat het winter is valt dit nauwelijks op. Er staan zelfs nog auto's langs en op de trottoirs geparkeerd alsof

ze ieder ogenblik weg kunnen rijden. Veel zijn het er niet. De meeste inwoners schijnen de stad al verlaten te hebben voordat de grote catastrofe kwam. Ze hebben ongetwijfeld ergens anders de dood gevonden.

De camera dwaalt door de lege stad, blijft hier en daar rusten op een detail, een opschrift, een kindertekening, met krijt op een muur gemaakt, de etalage van een juwelier die vergeten heeft de rolluiken te laten zakken en waar de juwelen voor het grijpen liggen maar er is niemand die er behoefte aan heeft, een bioscoop waarop nog de aankondigingen van een film. Ik herken de boulevard Saint-Michel. Een cafédeur staat open, nieuwsgierig gaat de cameraman naar binnen. Alles is er nog, de rijen stoelen en tafels, de bar, de jukebox in de hoek, een dienblad met glazen en een vaatdoek, de trap naar de toiletten, de grote ventilator aan het plafond, maar alles overdekt met een grijze stoflaag. Hier heb ik eeuwen geleden een deel van mijn jeugd doorgebracht. Het is er allemaal nog, maar dood. Het doet me geen pijn, het doet me niets, het wekt zelfs nauwelijks mijn verwondering op. Op zijn hoogst vind ik het interessant, meer niet. Ik geloof dat iets in mij ook definitief doodgegaan is, als het niet al lang dood was.

Enkele weken later keert Parijs op de televisiewand terug, maar nu zijn er mensen in het beeld. Afrikaanse toeristen lopen verbaasd over het lege plein van de Opéra, de fototoestellen en filmcamera's in de hand. Het is een propagandafilm van een reisclub: 'Onze nieuwste excursie. Volledig verzorgde trip langs de Spooksteden van Europa. Per superjet naar Algiers. Vervolgens per boot naar Marseille en dan met comfortabele, verwarmde bussen langs de dode of verwoeste steden die eens de trots van Europa en het reisdoel van iedere toerist waren. Voedsel wordt meegenomen, voor comfortabele en hygiënische slaapaccommodatie is gezorgd'.

Amsterdam is niet in het rijtje te bezoeken spooksteden opgenomen. De reden ligt voor de hand: een televisieheli seint het beeld over van een onafzienbare grijze watervlakte, waarin een uiterst smal en op vele plaatsen onderbroken rif van duintoppen de grens met de oorspronkelijke zee vormt. Hier en daar steekt nog iets uit de golvende watervlakte op, maar het beeld verdwijnt te snel om te kunnen zien wat het is. De zee-
weringen hebben het geweld van de kernkoppen niet kunnen doorstaan. Alles is weer precies zoals het enkele honderddui-

zenden jaren geleden geweest moet zijn en onder het oppervlak liggen ook de restanten van mijn verleden.

Er is nu niets meer waarnaar ik nog nieuwsgierig kan zijn.

Ik ben vanmorgen wakker geworden uit een langdurige, droomloze slaap en heb een gevoel alsof er iets nieuws op komst is, een ingrijpende verandering. Het is een absurd gevoel, want ik weet dat er wat mij betreft niets meer veranderen zal, er onmogelijk nog iets nieuws op komst kan zijn.

Toch heeft mijn intuïtie me niet bedrogen, want er ligt een brief in mijn box, en dat is op zichzelf al iets bijzonders. Ik draai de brief om. Hij is afkomstig van het coördinatiebureau voor de Ontwikkelingshulp, een nieuwe organisatie waarvan ik het bestaan zelfs niet kende. Mijn belangstelling wordt gewekt. De coördinator vraagt me of ik even langs kan komen voor een tamelijk URGENTE aangelegenheid. Ik kijk naar het adres: de Laan van de Onbepaalde Creativiteit, zo dichtbij dat ik niet eens met de auto hoeft te gaan. Niets weerhoudt me, integendeel: al zou ik alleen maar gaan om mijn nieuwsgierigheid te bevredigen.

Ik sta op en de elektronische deuren openen zich voor me. Zodra ik buiten ben golft de vochtige warmte tegen me op en ontnemt me alle lust. Na honderd meter begin ik er al over te denken terug te gaan, maar ik zet door, hoewel zelfs mijn zakventilator me geen verkoeling brengt. Hijgend strompel ik de koelte van het gebouw binnen.

De coördinator ontvangt me onmiddellijk. Ik herinner me dat ik hem wel eens in de bar gezien heb. Hij is jong en zeer geestdriftig en spreekt in korte, snelle zinnen. Zijn grote tanden glanzen vochtig.

'Zo, hoe gaat het? Fijn dat u zo vlug gekomen bent. Kijk, we hebben een nieuwe onderafdeling opgericht. De organisatie voor Hulp aan het Onderontwikkelde Europa. We ...'

Ik houd het niet meer. Ik onderbreek hem met een onbedaarlijk gelach. 'Hahahahaha', gier ik, 'dit is, hahaha, dit is geweldig, dit is, hik, ongelofelijk, hoehoehoehoehoe, huhuhuhu, hik, hihihihihhi, hoehoehahahahahoeha!' Ik sla op mijn knieën van het lachen en kom pas tot bedaren, als ik me geweldig verslik en hij me een glas water moet laten brengen. Hij staat zelfs op om me op mijn rug te kloppen. Terwijl ik nog nahik, gaat hij weer zitten en kijkt me een beetje bevreemd aan.

'Sorry', zeg ik, 'het spijt me... hik... ik wilde niet... het was mijn bedoeling niet... maar het ging vanzelf ... ik...'

'Waarom lachte u eigenlijk?' vraagt hij. 'Dat interesseert me namelijk'.

'Ik weet het niet. Dat woord, geloof ik... dat werkte op mijn lachspieren, ik weet niet... het klonk me opeens zo onbedaarlijk komisch in de oren, maar het is natuurlijk... eh, enfin... nu ja, u begrijpt wel...'

'Ja ja, natuurlijk', zegt hij, een beetje bevreemd nog altijd. Vermoedelijk denkt hij dat ik gek geworden ben van verdriet. 'Kan ik verder gaan?'

'Ja ja, vanzelfsprekend'.

Hij buigt zich voorover en zijn lange zwarte vingers spelen met de draad van de videofoon.

'Kijk', zegt hij, 'u weet dat er daar nog mensen over zijn. Ze doen hun best, maar alles is verwoest, ontwricht, gedesorganiseerd, ik bedoel: het land is wérkelijk onderontwikkeld. Misschien is de term een beetje ongelukkig gekozen, ja, ik geloof dat we er beter een andere naam aan kunnen geven, u brengt me op een goed idee, we willen die mensen daar niet kwetsen. Waarom noemen we het eigenlijk niet gewoon Hulp aan Europa? Ja, u hebt gelijk, dat doen we, ik zal het direct nog doorgeven. Dat was alvast een goed advies van u. Enfin, waar waren we ook weer? O ja, die mensen, ja, die leven dus in erbarmelijke omstandigheden. En u begrijpt wel, daar moet iets aan gedaan worden. De boel daar moet weer op poten worden gezet. Die mensen hebben hulp nodig. Het klinkt wat gek, vooral voor een Europeaan als u, dat kan ik me best voorstellen, maar het is nu eenmaal zo, de rollen zijn een beetje omgedraaid. Enfin, daarom hebben we om te beginnen een ontwikkelingssteam samengesteld. Dat bestaat uit een kleine zestig man, technici en alles inbegrepen. Later moeten er natuurlijk veel meer mensen heen, dit is nog maar een begin. Maar u begrijpt, we kunnen ook niet heksen: er zijn nog meer landen buiten Europa die hulp nodig hebben, en er zullen ook andere landen mee moeten helpen. Nu ja, hoe dan ook, die eerste ploeg bestaat uitsluitend uit Mangdwali's. En ik had gedacht dat het misschien wel goed zou zijn als er ook een Europeaan meeging. U bijvoorbeeld. Met uw grote ervaring en kennis van Europese omstandigheden. En u spreekt verschillende talen, veronder-

stel ik. Ik hoorde trouwens dat u officieel nog in dienst van de Unesco bent. Die gaan we natuurlijk ook weer op poten zetten. Er zullen wel wat minder leden zijn dan vroeger, maar ja... Enfin, u begrijpt de bedoeling, niet? U zoudt dus mee kunnen gaan als... als adviseur ja, daar komt het op neer. Voelt u er iets voor?"

Ik strijk met mijn hand over mijn hoofd, ik voel me plotse-ling een beetje duizelig. Ik had alles verwacht behalve dit. Ik weet niet wat ik doen moet, ik kan niet meer denken, het dui-zelt me.

'U kunt er wel even rustig over nadenken', zegt hij. 'Ze ver-trekken pas begin volgende week. Als ik het voor vrijdagmid-dag maar weet. Hier hebt u mijn nummer'.

Hij staat op en brengt me naar de deur.

'Hoor eens', zegt hij nog. 'U hoeft helemaal niets tegen uw zin te beslissen. Als u er niets voor voelt, kunnen we wel iemand anders vinden. Er zijn meer Europeanen overgebleven in Lumumbaville. Maar we hadden gedacht dat het juist voor u wel leuk zou zijn, omdat u... enfin, u ziet maar'.

'Goed', zeg ik. 'Ik zal er over nadenken. Bedankt... eh... goedenmiddag...'

Zodra ik thuiskom laat ik me op het bed vallen. De korte wandeling heeft me uitgeput. Ik ben ouder dan ik denk. Ik hijg en mijn ogen zijn zo zwaar dat ik ze niet meer open kan houden, geleidelijk val ik in slaap. Nu loop ik in de woestijn. Ik ben niet alleen. M. is bij me en nog enkele mensen die ik niet ken. Het is middag en we hebben net een korte rust ge-houden. De rotsen en het zand om me heen zijn oranjeachtig rood, de hemel is bijna wit. Ik ben ellendig moe, maar ik weet dat ik verder moet, terwijl de anderen achterblijven bij de Landrover. Ook M. Ze zullen op me wachten, hebben ze be-loofd. Ik heb een taak die vervuld moet worden. Mijn taak is te bewijzen, dat het mogelijk is om door de woestijn te lopen, het is heel belangrijk, er hangt ontzettend veel van af. Ik weet dat de kans, dat ik het haal, gering is. Het is niet alleen de moordende tocht, de hitte, de dorst, de uitputting, maar er zijn ook slangen. Ik zie ze hier en daar kronkelen tussen het zand en de rotsen, kleine dunne zwarte slangen, maar zeer giftig en mijn voeten zijn onbeschermd. Maar de vraag of ik het ha-len zal is niet belangrijk. Het gaat er alleen maar om, te be-wijzen dat het mogelijk is om door de woestijn te lopen. Lang-

zaam bewegen mijn voeten door het rode zand. Ik kijk voortdurend omlaag om de slangen te ontwijken. Ik zal nog achtendertig miljoen voetstappen moeten zetten voor ik voorgoed rusten kan, maar zelfs dan nog zal ik de kleur van het zand nooit vergeten.

Ik word wakker en ga op de rand van het bed zitten, mijn hoofd in mijn handen. Ik herinner me de droom verbazingwekkend goed, zie alles nog griezelig duidelijk voor me. Natuurlijk heeft die droom niets met mijn besluit te maken, maar ik weet nu dat ik het niet doen zal. Ik schud mijn hoofd, sta langzaam op en loop naar de videofoon.

Vanaf dit moment is de oude man van geen enkel belang meer. Ik wil dus niets meer met hem te maken hebben, want ik heb definitief met hem afgerekend. Terwijl ik nu de laatste hand aan dit boek leg, verklaart een Brits minister dat een Russische conventionele aanval onmiddellijk met kernwapens beantwoord moet worden, maakt een Amerikaans functionaris bekend dat er over de hele wereld 15.000 Amerikaanse kernbommen opgeslagen liggen, wordt in het land waarin ik woon de noodtoestand afgekondigd, gebeuren er op geringe afstand van mijn huis verschrikkelijke dingen die ik niet weet, worden vrienden gearresteerd en verbannen, komen op hetzelfde ogenblik, want alles gebeurt gelijktijdig, weer honderdtachtig nieuwe toeristen met een charter binnen, worden boeken en grammofoonplaten in beslag genomen, in Brazilië een componist, een schrijver en een uitgever gedetineerd, benevens talrijke collega's in talrijke andere landen, schrijven de kranten al niet eens meer over de bomtapijten die nog altijd in Vietnam worden uitgelegd, verdwijnt in hoe langer hoe meer landen hoe langer hoe meer vrijheid en wordt dit gebrek aan vrijheid door hoe langer hoe meer mensen als vanzelfsprekend geaccepteerd, is de Blanke Suprematie nog even vigoureuus als altijd, spreekt over Radio Hilversum een forum van christelijke of sociaal-democratische intellectuelen met trage ethische stemmen over de noodzakelijkheid van de sociale vooruitgang der onderontwikkelde volkeren, maar . . . hoe zit het met de Geestelijke Waarden van die mensen? En met hun Democra-

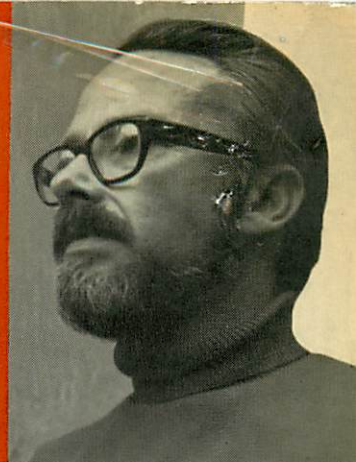
tische Vrijheden en Parlementaire Instellingen? Aha! Wie heeft daar wat op te zeggen?

Terwijl ik, dus, de laatste hand aan dit boek leg, schrijft een ingezonden-stukkenschrijver in *De Telegraaf*: 'Het is ontzettend dat de Nederlandse regering in "Reconstruction" een hetze tegen de Ver. Staten financiert met onze dure belastinggelden. Aan ons de taak om ons land te vrijwaren voor communistische propaganda en anti-Amerikaanse hetzen. Want aan de Amerikanen hebben wij veel te danken. Amerika heeft ons bevrijd, zoals geheel West-Europa; het heeft ons op de been geholpen, het heeft zelfs zijn grote aanvaller Japan er weer bovenop geholpen en beschermt de westelijke wereld nog steeds. Het is zeer goed mogelijk dat Mulisch zonder de Amerikaanse hulp niet eens meer bestaan had', en verklaart de Ridder van Rappard, die ik in mijn toekomstvisie minister van Cultuur gemaakt heb, in hetzelfde blad: 'Diezelfde lijdelijkheid heeft minister Vrolijk in 1964 verleid tot het in het leven roepen van het fonds der letteren, waaraan jaarlijks uit de staatskas meer dan een half miljoen gulden toevalt, ter toedeling aan zogenaamde hedendaagse "creatieve" schrijvers'.

Maar nog hebben de ingezonden-stukkenschrijvers in Nederland de macht niet overgenomen en het neo-Victoriaanse tijdperk is nog lang niet aangebroken.

Er is waanzinnig veel gebeurd, maar bijna niets veranderd. Het is nu nacht. De stilte is volledig. M. slaapt, de kinderen slapen, zelfs de nachtvogels slapen. Ik ben anderhalf jaar ouder geworden. Iedere sekonde begint een nieuwe toekomst en mijn horloge tikt ze allemaal stuk voor stuk weg. Soms ben ik bang.

Son Serra de Mallorca, juni 1967/januari 1969

De ik-figuur uit deze roman wil zich betrokken voelen bij de grote dingen die er in de wereld gebeuren, maar tegelijkertijd zit hij opgesloten in zijn eigen kleine problemen. Eén daarvan is het totale gebrek aan communicatie met degenen die hem omringen, een ander: de angst voor het ouder worden. Misschien is het wel om die angst te bezweren dat hij probeert zichzelf in de toekomst te projecteren. Hij ziet zichzelf in een imaginair land, ergens in Afrika, waar geen godsdienst is, geen leger, geen tradities, een soort utopie. In de omliggende wereld is een tegengestelde ontwikkeling gaande en de hoofdpersoon volgt voor de T.V. hoe het noordelijk halfmond, dus ook Nederland, in een oorlog te gronde gaat.

Deze roman geeft een beeld van hoe de toekomst zou kunnen zijn als het Westen zijn superioriteitsgevoel niet prijs geeft, maar maakt ook duidelijk dat met het ten ondergaan van de blanke suprematie de wereld nog niet verloren is, integendeel.

Jean A. Schalekamp (1926) studeerde aan de Sorbonne, zwierf door Europa, woonde tien jaar in Frankrijk, leeft nu op Mallorca. Debuteerde met *De dolle trams* ('Deze verhalen vormen een briljant debuut van een begaafd verteller', De Telegraaf). Hierna verscheen de roman *Bedankt voor alles* ('Vlug, bondig proza met korte dialogen. Er is opvallend weinig opzettelijkheid in dit verhaal', Boekengids).